

Asmenų
BE PILIETYBĖS
padėtis Lietuvoje

Asmenų
BE PILIETYBĖS
padėtis Lietuvoje

JTVPK regioninė atstovybė Šiaurės Europai
UNHCR Stokholmas, 2016 m. gegužė

Konsultantė Gintarė Eidimaitė
Viršelio nuotraukos: © UNHCR

Šis dokumentas skirtas bendram platinimui. Visos teisės saugomos. Leidžiama dokumentą atkurti ir versti, išskyrus atvejus, kai tai daroma komerciniais tikslais, jeigu JTVPK nurodomas kaip šaltinis.

Maketas ir dizainas: „BakOS DESIGN“

Turinys

Santrumpų sąrašas	6
Padėkos	7
1. Įžanga	8
1.1 Santrauka	9
1.2 Pilietybės neturėjimas pasaulyje	10
1.2.1 Asmens be pilietybės apibrėžimas	10
1.2.2 Pilietybės neturėjimo priežastys	11
1.2.3 Pilietybės neturėjimo pasekmės.....	12
1.3 Tarptautinė ir regioninė teisinė sistema	12
2. Pilietybės neturėjimo pobūdis Lietuvoje	14
2.1 Įžanga	14
2.1.1 Istorinė informacija	15
2.1.2 Nacionalinė teisinė sistema	18
2.2 Asmenų be pilietybės Lietuvoje apžvalga	19
2.2.1 Įžanga (naudotų duomenų specifiška).....	19
2.2.2 Tikslinės grupės	19
2.2.2.1 Grupės, kurios atsispindi administraciniuose duomenyse.....	22
2.2.2.2 Grupės, kurios neatsispindi administraciniuose duomenyse	29
2.3 Asmenų be pilietybės situacijos kokybinė analizė	30
2.3.1 Įžanga	30
2.3.2 Procedūriniai klausimai	32
2.3.3 Keliavimo kliūtys	35
2.3.4 Asmenų be pilietybės pageidavimas įgyti Lietuvos pilietybę	36
2.3.5 Lietuvoje gimusių vaikų be pilietybės padėtis	38
2.3.6 Ateities viltys ir lūkesčiai.....	39
2.4 Išvados ir rekomendacijos	40
3. Pilietybės neturėjimo nustatymas ir su šiuo statusu susijusios teisės	42
3.1 Įžanga	42
3.2 Nacionalinė teisinė sistema	43
3.3 Pilietybės neturėjimo nustatymo procedūra arba kitos procedūros, kuriomis galima nustatyti pilietybės neturėjimo statusą	44

3.3.1	Kompetentinga institucija.....	45
3.3.2	Procedūriniai aspektai.....	47
3.3.2.1	Procedūros inicijavimas.....	47
3.3.2.2	Įrodinėjimo klausimai	47
3.3.2.3	Teisė kreiptis į teismus	49
3.3.2.4	Kiti procedūriniai aspektai	49
3.4	Pareiškėjų ir asmenų be pilietybės teisės.....	50
3.4.1	Pareiškėjų teisės procedūrose, kuriose galima nustatyti pilietybės neturėjimą.....	50
3.4.1.1	Sulaikymas.....	51
3.4.1.2	Išsiuntimas.....	55
3.4.2	Asmenimis be pilietybės pripažintųjų teisės.....	56
3.4.2.1	Teisė gyventi.....	57
3.4.2.2	Teisė į darbą.....	61
3.4.2.3	Teisė į vyriausybės paramą	62
3.4.2.4	Tapatybės ir kelionės dokumentai	64
3.4.2.5	Kitos garantuojamos teisės	66
3.5	Išvados ir rekomendacijos	66
4.	Pilietybės neturėjimo mažinimas ir prevencija	69
4.1	Įžanga.....	69
4.2	Nacionalinė teisinė sistema.....	70
4.3	Pilietybės įgijimas ir praradimas pagal nacionalinę teisinę sistemą ir jos suderinamumas su tarptautinėmis normomis	71
4.3.1	Pilietybės neturėjimo vengimas gimstant	72
4.3.1.1	Gimimas valstybės teritorijoje	72
4.3.1.2	Gimimas už valstybės teritorijos ribų	75
4.3.1.3	Pamestinukai	75
4.3.1.4	Gimimas laive ar orlaivyje	76
4.3.2	Pilietybės neturėjimo vengimas pasikeitus civiliniam statusui	76
4.3.3	Pilietybės neturėjimo vengimas pilietybės atsisakius.....	76
4.3.4	Pilietybės neturėjimo vengimas pilietybę praradus ar ją atėmus	78
4.3.5	Pilietybės neturėjimo mažinimas	81
4.3.5.1	Natūralizacija	81
4.3.5.2	Kiti būdai	83
4.4	Išvados ir rekomendacijos	84
5.	Baigiamosios pastabos ir rekomendacijos	86
	Pilietybės neturėjimo nustatymas ir registravimas	87
	Asmenų be pilietybės nustatymas ir su šiuo statusu susijusios teisės.....	88
	Pilietybės neturėjimo prevencija ir mažinimas	89

Santrumpų sąrašas

- CAT** Konvencija prieš kankinimą ir kitą žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą
- CEDAW** Konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims
- CERD** Rasinės diskriminacijos panaikinimo komitetas
- CESCR** Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komitetas
- ECN** Europos konvencija dėl pilietybės
- ES** Europos Sąjunga
- EUR** euras
- EŽTK** Europos žmogaus teisių konvencija
- ICCPR** Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas
- ICERD** Tarptautinė konvencija dėl visų rasinės diskriminacijos formų panaikinimo
- ICESCR** Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas
- JK** Jungtinė Karalystė
- JT** Jungtinės Tautos
- JTVPK** Jungtinių Tautų vyriausiasis pabėgėlių reikalų komisaras
- LTL** Lietuvos litas
- NVO** Nevyriausybinė organizacija
- OPT** Okupuotoji Palestinos Teritorija
- RAŠE** Regioninė atstovybė Šiaurės Europai
- RTFSR** Rusijos Tarybų Federacinė Socialistinė Respublika
- TSR** Tarybų Socialistinė Respublika
- TSRS** Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjunga
- URC** Užsieniečių registracijos centras
- VSAT** Valstybės sienos apsaugos tarnyba
- VTK** Vaiko teisių konvencija

Padėkos

Tyrėja dėkoja:

įvairių teritorinių policijos įstaigų migracijos skyrių darbuotojams, kurie sutiko dalyvauti šio tyrimo pokalbiuose ir nepanoro būti įvardyti. Kadangi jie yra valstybės tarnautojai, kurie tiesiogiai bendrauja su asmenimis be pilietybės Lietuvoje, jų pateikta informacija ir įžvalgos buvo neįkainojamos;

Janui Vidickui, Vaidui Kulikauskui, Daivai Vežikauskaitei ir Loretai Leimontaitei iš Migracijos departamento, Aleksandrui Kislovui iš Užsieniečių registracijos centro, Ingai Masiulaitytei-Šukevič ir Danguolei Svidlerenei iš Lietuvos statistikos departamento, taip pat Rasai Jablonskytei-Barbuškienei iš Pilietybės reikalų komisijos už skirtą laiką ir bendradarbiavimą;

Laurynui Biekšai, Vladimirui Siniovui, Gintarei Guzevičiūtei, Editai Blažytei, Ievai Narkeliūnaitei, Gabrielei Bružaitėi iš Lietuvos Raudonojo Kryžiaus draugijos, Birutei Sabatauskaitei ir Eglei Urbanavičiūtei iš Lietuvos žmogaus teisių centro, Karoliui Liutkevičiui iš Žmogaus teisių stebėjimo instituto ir Svetlanai Novopolskajai iš Romų visuomenės centro už pagalbą susisiekiant su asmenimis be pilietybės, pasidalijimą žiniomis ir entuziazmu. Tikiuosi, kad ši ataskaita pateisins Jūsų lūkesčius;

Vytautui Toleikiui, Stasiui S., Kazimerui ir Elise Filo už tai, kad pateikė informaciją apie Lietuvos romų bendruomenę ir suteikė galimybę su ja susisiekti;

Mindaugui Sėdaičiui ir Marijampolės pataisos namų direktoriams už tai, kad suteikė galimybę šioje įstaigoje surengti du svarbius pokalbius, ir už visą pateiktą informaciją;

Mykolo Romerio universiteto profesoriui Vytautui Sinkevičiui;

nakvynės namų ir sriubos valgyklos „Caritas“ Vilniuje darbuotojams ir savanoriams, kurie padėjo užmegzti ryšius su daug pažeidžiamų asmenų be pilietybės. Taip pat norėčiau jiems visiems padėkoti už jų teikiamas paslaugas ir už tai, kad leido man dalyvauti;

JTVPK atstovams Lietuvoje už visą jų pagalbą ir rekomendacijas atliekant tyrimą;

ir, svarbiausia, visiems asmenims be pilietybės šalyje, kurie sutiko dalyvauti pokalbiuose ir papasakoti savo istorijas.

1. Įžanga

2014 m. lapkričio mėnesį Jungtinių Tautų vyriausiojo pabėgėlių reikalų komisaro valdyba (JTVPK) inicijavo pasaulinę kampaniją, kuria siekiama, kad per 10 metų asmenų be pilietybės nebeliktų. Šios kampanijos strategija išdėstyta Pasauliniame veiksmų plane, kuriame nurodyta 10 veiksmų, kurių reikia imtis, kad asmenų be pilietybės nebebūtų. Valstybės skatinamos patvirtinti nacionalinius veiksmų planus, kuriuose būtų nustatyti pilietybės neturėjimui panaikinti būtini veiksmai. Rengdamasi kampanijai JTVPK regioninė atstovybė Šiaurės Europai (JTVPK RAŠE) atliko pilietybės neturėjimo padėties tyrimą kiekvienoje iš aštuonių Šiaurės Europos regiono šalių per pastaruosius trejus metus. Tyrimą Lietuvoje atliko nepriklausoma konsultantė Gintarė Eidimtaitė, kuri dirbo prižiūrint JTVPK ryšių biurui Lietuvoje ir JTVPK RAŠE. Metodiką sudarė dokumentų tyrimas, konsultacijos su vyriausybinėmis ir nevyriausybinėmis suinteresuotomis šalimis, taip pat nepriklausomi interviu su 19 Lietuvoje gyvenančių asmenų be pilietybės. Vertinimo juodraštinės versijas patikrino ekspertė prof. dr. Lyra Jakulevičienė, jomis taip pat buvo pasidalyta su Vidaus reikalų ministerija, Lietuvos Respublikos Prezidentūra ir Migracijos departamentu prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos siekiant sulaukti komentarų. JTVPK RAŠE yra labai dėkinga už bendradarbiavimą ir vertingą indėlį, grįžtamąjį ryšį ir per šias konsultacijas gautus komentarus.

Vertinant pilietybės neturėjimo padėtį Šiaurės Europoje surinkta informacija, įtraukta į tokias ataskaitas kaip ši, siekiama informuoti visuomenę ir leisti suinteresuotoms šalims geriau suvokti pilietybės neturinčių asmenų situaciją konkrečiose šalyse ir tai, kiek teisiškai ir praktiškai šioje srityje įgyvendinami tarptautiniai standartai. Taigi, JTVPK tikisi, kad šioje ataskaitoje pateikti nustatyti faktai ir rekomendacijos pagerins dialogą tarp JTVPK, konkrečių vyriausybių, pilietinių visuomenių ir kitų susijusių šalių apie tai, kokių žingsnių gali reikėti imtis nacionaliniu lygiu tam, kad atitinkamų šalių nacionalinės teisinės sistemos, praktika ir institucijų kompetencija visiškai atitiktų tarptautinius standartus, kuriais siekiama užkirsti kelią asmenų be pilietybės skaičiaus augimui, jį sumažinti ir apsaugoti pilietybės neturinčius asmenis. Be to, JTVPK tikisi, kad ataskaitą bus galima naudoti kaip nacionalinių veiksmų planų, kurių tikslas – kad kiekvienoje šalyje nebebūtų situacijų, kai asmenys lieka be pilietybės, atspirties tašką.

Pilietybės neturėjimo padėties vertinimas Lietuvoje padeda atlikti pilietybės neturinčių asmenų Lietuvoje skaičiaus ir pagrindinių demografinių profilių apžvalgą ir analizę, taip pat išnagrinėti galiojančius teisės aktus ir statuso pripažinimo ir naudojimosi teisėmis tvarkas. Tyrime išryškunami teigiami pilietybės neturėjimo problemos sprendimo aspektai, esamos spragos ir iššūkiai, siūlomi galimi asmenų be pilietybės padėties gerinimo būdai Lietuvoje. Kadangi tyrimas inicijuotas 2012 m., analizei naudotasi 2011 ir ankstesnių metų statistika, tačiau kai kurie duomenys yra šiek tiek naujesni. Be to, kadangi tyrimas buvo atliekamas tuo metu, kai Lietuvos oficialia valiuta tapo euras, skaičiai pateikiami tiek litais, tiek eurai, priklausomai nuo laiko, kada informacija buvo renkama. Jei skaičiai nurodomi litais, taip pat pateikiamas ir ataskaitos rengimo metu galiojęs ekvivalentas eurai.

Šios ataskaitos demografinę dalį daugiausiai sudaro kiekybinė analizė su keliais kokybiniais elementais. Kiekybinė analizė apima statistinę apžvalgą ir analizę, taip pat registravimo metodų ir praktikos apžvalgą. Taip pat aprašoma nustatymo metodika, t. y. kaip nustatomas pilietybės neturėjimas ir asmenys be pilietybės Lietuvoje.

Pagrindinis šios ataskaitos teisinės analizės dalies tikslas – išanalizuoti 1954 m. Konvencijos dėl asmenų be pilietybės statuso¹ (1954 m. Konvencija) ir 1961 m. Konvencijos dėl asmenų be pilietybės skaičiaus mažinimo² (1961 m. Konvencija) ir susijusių tarptautinių ir šalies normų, susijusių su pilietybės neturėjimu, įgyvendinimą Lietuvos teisėje ir politikoje. Analizuojant šiuo metu Lietuvoje egzistuojantį požiūrį į asmenis be pilietybės, daug dėmesio skirta tam, ar Lietuvos teisėje ir politikoje taikomi šie pilietybės neturėjimo problemos sprendimo būdai: pilietybės neturėjimo prevencija, asmenų be pilietybės nustatymas ir apsauga, pilietybės neturėjimo mažinimas, ir jų taikymo mastai.

1.1 Santrauka

Lietuva yra 1954 m. Konvencijos, 1961 m. Konvencijos ir pagrindinių tarptautinių žmogaus teisių dokumentų, kurių nuostatomis taip pat siekiama pilietybės neturėjimo prevencijos, asmenų be pilietybės skaičiaus mažinimo ir asmenų be pilietybės apsaugos, dalyvė.

Nors pilietybės klausimai Lietuvoje yra valstybinės svarbos, nei valstybinės institucijos, nei visuomenė pilietybės neturėjimo dažniausiai nelaiko problema. Su žmogaus teisėmis, migracijos ir pabėgėlių klausimais dirbančios tarptautinės organizacijos ir NVO teigia, kad joms retai arba beveik niekada neteko susidurti su pilietybės neturėjimu.

Sveikintina tai, kad iširus Sovietų Sąjungai Lietuva ėmėsi galimai reikšmingos pilietybės neturėjimo problemos prevencijos, taikydama „nulinio varianto“ procedūrą ir nuolat įgyvendindama statuso sureguliuavimo procedūrą, pagal kurią tam tikros asmenų be pilietybės kategorijos galėjo atkurti pilietybę arba įgyti pilietybę taikant supaprastintą procedūrą.

Kokybinė ir kiekybinė asmenų be pilietybės statistika Lietuvoje galėtų būti geresnė. Nors Gyventojų registro ir Migracijos departamento duomenų bazėse yra duomenų apie kai kuriuos asmenis be pilietybės, kiti asmenys, kurie taip pat gali būti be pilietybės, pavyzdžiui, asmenys, kurių teisinė padėtis „neišspręsta“, ir „negrąžintini“ asmenys, į statistiką neįtraukiami.

Viena iš šios spragos priežasčių gali būti tai, jog Lietuva neturi specialios pilietybės neturėjimo nustatymo procedūros, kurią taikant būtų galima asmenims, įskaitant į Lietuvą atvykusius migrantus, nustatyti asmens be pilietybės statusą. Todėl asmenys be pilietybės neturi jokio specialaus statuso, o tiems, kurie pagal 1954 m. Konvencijos 1 straipsnį galėtų būti pripažinti asmenimis be pilietybės dėl to, kad pilietybės neturi, atitinkamos teisės nesuteikiamos. Vis dėlto, pilietybės neturėjimas iš dalies vertinamas prieglobsčio ir gražinimo procedūrose, nustatant suinteresuotojo asmens tapatybę. Jeigu asmeniui be pilietybės leidimas gyventi Lietuvoje išduodamas kitu pagrindu (ne dėl to, kad asmuo neturi pilietybės), jam iš esmės garantuojamos teisės, kurios jam būtų suteiktos pagal 1954 m. Konvenciją. Vis dėlto kai kuriuos įstatymus ir politiką reikia keisti, kad jie visiškai atitiktų reikalavimus tokiose srityse kaip socialinė apsauga, tapatybės dokumentų išdavimas, teisinė pagalba ir užtikrintų, kad visi vaikai be pilietybės įgytų pradinį išsilavinimą.

Pokalbiai su daugybe asmenų be pilietybės Lietuvoje atskleidžia kai kuriuos iššūkius, su kuriais šiems asmenims tenka susidurti siekiant išspręsti jų padėties problemą. Dauguma apklaustų asmenų išreiškė norą tapti Lietuvos piliečiais, tačiau negalėjo už šią procedūrą susimokėti. Asmenų be pilietybės, kurie nėra lietuvių kilmės, natūralizacija nėra supaprastinta.

¹ JT Generalinė Asamblėja, *Konvencija dėl asmenų be pilietybės statuso*, 1954 m. rugsėjo 28 d., Jungtinės Tautos, Sutarčių serija, 360 t., 117 psl., <http://www.refworld.org/docid/3ae6b3840.html>.

² JT Generalinė Asamblėja, *Konvencija dėl asmenų be pilietybės skaičiaus mažinimo*, 1961 m. rugpjūčio 30 d., Jungtinės Tautos, Sutarčių serija, 989 t., 175 psl., <http://www.refworld.org/docid/3ae6b39620.html>.

Lietuvos teisėje įtvirtintos gana griežtos apsaugos nuo pilietybės neturėjimo priemonės, skirtos užsienyje gimusiems asmenims be pilietybės, nuolat gyvenantiems Lietuvoje, pamestinukams ir susijusios su Lietuvos pilietybės praradimu, atsisakymu ir atėmimu.

Tačiau į teisės aktus įtraukti ne visi 1961 m. Konvencijos 1 straipsnyje nustatyti reikalavimai dėl pilietybės suteikimo šalies teritorijoje gimusiems vaikams, kurie kitu atveju pilietybės neturėtų. Iš turimų duomenų matyti, kad šalyje gyvena pilietybės neturinčiais asmenimis pripažinti vaikai ir kai kurie jų yra gimę Lietuvoje.

1.2 Pilietybės neturėjimas pasaulyje

Pilietybės neturėjimas – pasaulinis reiškinys. JTVPK skaičiavimais, pasaulyje yra mažiausiai dešimt milijonų asmenų be pilietybės. Kitoje šios ataskaitos dalyje nagrinėjamas asmens be pilietybės apibrėžimas, pilietybės neturėjimo priežastys ir dažniausios pilietybės neturėjimo pasekmės.

1.2.1 Asmens be pilietybės apibrėžimas

Sąvokos „asmuo be pilietybės“ apibrėžtis pateikiama 1954 m. Konvencijos 1 straipsnio 1 punkte, kuriame nustatyta, jog „asmuo be pilietybės“ reiškia „asmenį, kurio jokia valstybė pagal savo galiojančius įstatymus nelaiko piliečiu“. Tarptautinės teisės komisija padarė išvadą, kad 1 straipsnio 1 punkte išdėstyta „asmens be pilietybės“ apibrėžtis yra paprotinės tarptautinės teisės dalis³. Šioje ataskaitoje aptariama asmenų, kurie šią apibrėžtį atitinka⁴, padėtis.

Sąvoka „pilietis“ pagal 1 straipsnio 1 punktą reiškia formalų ryšį tarp asmens ir valstybės, tačiau jis neturi būti „veiksmingas“ ar „tikras“ ryšys⁵. Sąvoka „įstatymas“ 1 straipsnio 1 punkte „apima ne tik teisės aktus, bet ir ministrų potvarkius, reglamentus, įsakymus, teismų praktiką <...> ir prireikus paprotinę praktiką“⁶. Nustatant, ar asmuo laikomas valstybės piliečiu, reikia išanalizuoti valstybės įstatymų turinį ir tai, kaip valstybė taiko juos praktikoje konkretaus asmens atveju⁷. Reikia išanalizuoti įstatymų turinį ir jų taikymą praktikoje, nes kai kurios valstybės gali netiksliai laikytis įstatymų raidės arba net „ignoruoti jo esmę“⁸. Asmens pilietybę reikia vertinti tuo metu, kai pagal 1954 m. Konvenciją nustatoma teisė į ją. Tai nėra nei istorinis, nei prognostinis veiksmas⁹. Tai reiškia, kad norint nustatyti, ar asmuo neturi pilietybės, neaktualu, ar asmuo dalyvauja natūralizacijos procese arba ar jis gali rinktis ir tapti tam tikros valstybės piliečiu. Jeigu nustatymo metu asmuo netenka pilietybės, pilietybė iš jo atimama arba jis pilietybės atsisako, toks asmuo

³ Žr. Tarptautinės teisės komisija. *Straipsniai apie diplomatinę apsaugą su komentarais, 2006 m.*, p. 49 (kuriame teigiama, kad 1 straipsnyje pateikiama apibrėžtis gali „nedvejotinai būti traktuojama kaip įgavusi paprotinį pobūdį“), <http://www.refworld.org/docid/525e7929d.html>

⁴ JTVPK vadove dėl asmenų be pilietybės apsaugos aiškinama, kad „asmenys, kuriems taikomos 1 straipsnio 1 dalies nuostatos, kartais vadinami *de jure* asmenimis be pilietybės“, JTVPK, *Vadovas dėl asmenų be pilietybės apsaugos*, 2014 m. birželio 30 d., 7 punktas. (*Vadovas dėl asmenų be pilietybės apsaugos*), <http://www.refworld.org/docid/53b676aa4.html>
Asmenys, kurie turi šalies pilietybę, tačiau yra už jos ribų ir kuriems neteikiama diplomatinė ir konsulinė apsauga, teikiama kitiems tos šalies piliečiams, vadinami *de facto* asmenimis be pilietybės. Žr. JT vyriausiojo pabėgėlių komisaro biuras (JTVPK), *Ekspertų posėdis – asmenų be pilietybės sąvoka tarptautinėje teisėje (Prato išvados)*, 2010 m. gegužės mėn., p. 5–8 <http://www.refworld.org/docid/4ca1ae002.html>. Sąvoka „*de jure*“ neįgūruoja jokioje tarptautinėje sutartyje ir šioje ataskaitoje nevertinama, tačiau būtina pabrėžti, kad į šią ataskaitą taip pat neįtraukiami *de facto* asmenys be pilietybės.

⁵ JTVPK, *Vadovas dėl asmenų be pilietybės apsaugos*, 54 punktas ir 38 išnaša.

⁶ Ten pat, 22 punktas.

⁷ Ten pat, 23 punktas ir 12 išnaša (cituojami 1930 m. Hagos konvencijos dėl tam tikrų klausimų, susijusių su pilietybės įstatymų kolizija, 1 ir 2 straipsniai).

⁸ Ten pat, 24 punktas.

⁹ JTVPK, *Vadovas dėl asmenų be pilietybės apsaugos*, 50 punktas.

vis tiek yra pilietis¹⁰. Be to, 1954 m. Konvencijoje valstybėms draudžiama neteikti apsaugos asmenims, kurie savanoriškai atsisakė savo pilietybės¹¹.

1.2.2 Pilietybės neturėjimo priežastys

Pilietybės neturėjimą gali sukelti įvairūs veiksniai. Kai kurie jų yra teisinio techninio pobūdžio, kai pilietybės neturėjimą lemia pilietybės įstatymų spragos arba jų prieštaravimai. Valstybės priima pilietybės įstatymus paisydamos tam tikrų tarptautinės žmogaus teisių teisės apribojimų. *Jus sanguinis* (pilietybė pagal kilmę) ir *jus soli* (pilietybė, suteikiama gimus tam tikros šalies teritorijoje) – du pagrindiniai teisiniai principai, pagal kuriuos suteikiama pilietybė.

Šių įstatymų prieštaravimai – viena iš kelių galimų įstatyminių prieštaravimų situacijų, dėl kurių vaikas gali likti be pilietybės. Pavyzdžiui, valstybės teritorijoje, kurioje galioja *jus sanguinis* teisė, gimęs vaikas, kurio tėvai turi valstybės, kurioje taikomas *jus soli* principas, pilietybę, susidurs su problemomis dėl bet kurios pilietybės įgijimo, jei susijusiuose nacionaliniuose abiejų valstybių teisės aktuose nebus patvirtintos nuostatos, leidžiančios tokiam vaikui įgyti pilietybę.

Pilietybės galima netekti ir vėliau gyvenime. Kai kurios teisinės sistemos numato automatinius pilietybės netekimo mechanizmus, pavyzdžiui, jei ilgai nebūnama toje teritorijoje. Kai kuriose valstybėse reikalaujama, kad asmuo atsisakytų turimos pilietybės prieš įgydamas jos pilietybę. Pilietybės panaikinimas taip pat gali lemti pilietybės neturėjimą, jeigu nėra nustatyta tinkamų apsaugos nuo pilietybės neturėjimo priemonių.

Kitos pagrindinės pilietybės neturėjimo priežastys: valstybių žlugimas ir atskyrimas, ginčai dėl sienų, teritorijų perkėlimas tarp valstybių ir naujų valstybių sukūrimas. Dekolonizacijos laikotarpiu asmenų grupės galėjo būti nepriskirtos prie pagrindinių piliečių pagal naujos nepriklausomos valstybės pilietybės įstatymus. Europoje daug žmonių liko be pilietybės iširus Sovietų Sąjungai ir Jugoslavijos Socialistinei Federacinei Respublikai.

Be minėtų esminių pilietybės neturėjimo priežasčių, dėl kai kurių gyventojų grupių diskriminacijos pilietybės teisėje ar praktikoje ir savavališko pilietybės atėmimo pilietybės neturėjimas smarkiai auga ar užsitęsia. Pavyzdžiui, tam tikra asmenų grupė valstybėje arba keliose valstybėse gyvenančios asmenų grupės kartais negali gauti arba netenka pilietybės dėl etninių ar religinių įsitikinimų. Tokių grupių pavyzdys – Mianmaro rohinjai, Persijos įlankos valstybių beduinai ir dalis romų populiacijos Europoje.

Diskriminacija dėl lyties taip pat gali lemti pilietybės neturėjimą. Pagal kai kurių šalių pilietybės įstatymus moterys negali perduoti pilietybės savo vaikams. Be to, moterys gali netekti pilietybės ištekėdamos ar santuokai iširus. Jeigu moteris negali perduoti pilietybės savo vaikams, kyla daug problemų tais atvejais, kai vaikai gimsta ne santuokoje arba jei nežinoma, kas jų tėvas, jis miręs, paliko vaikus, pats neturi pilietybės arba yra užsienio šalies pilietis, kuris negali perduoti savo šalies pilietybės, arba nepageidauja atlikti būtinųjų administracinių veiksmų, kad vaikams būtų suteikta pilietybė. 27 valstybių įstatymuose moterys vis dar diskriminuojamos dėl pilietybės suteikimo jų vaikams. Dauguma jų yra Afrikos, Azijos ir Viduriniųjų Rytų valstybės¹². Be to, įstatymai, kuriais diskriminuojami ne santuokoje gimę vaikai, pavyzdžiui, apsunkinant jų galimybes gauti tėvo pilietybę, taip pat prisideda prie pilietybės neturėjimo.

¹⁰ Ten pat.

¹¹ Ten pat, 51 punktas ir 34 išnaša (skiriamas, tačiau neaptarimas, savanoriškas atsisakymas ir formalumų neatlikimas).

¹² JTVPK, *Aiškinamoji pastaba dėl lyčių lygybės, pilietybės įstatymų ir pilietybės neturėjimo 2014 m.*, 2014 m. kovo 8 d., <http://www.refworld.org/docid/532075964.html>

1.2.3 Pilietybės neturėjimo pasekmės

Daugumai asmenų be pilietybės kyla įvairių sunkumų kiekviename kasdienio gyvenimo žingsnyje. Dažnai asmenys be pilietybės negali pasinaudoti pagrindine žmogaus teisių apsauga. Nors naudojimasis pagrindinėmis žmogaus teisėmis formaliai nepriklauso nuo pilietybės statuso, daugelis valstybių žmogaus teisių apsaugą teikia tik savo piliečiams.

Tėvams be pilietybės gali kilti sunkumų gaunant vaikų gimimo liudijimus. Apskritai, asmenims be pilietybės kyla sunkumų gaunant asmens tapatybės dokumentus. Be tokių dokumentų sunku pasinaudoti pagrindinėmis teisėmis.

Konkrečiai asmenims be pilietybės gali kilti kliūčių gauti švietimo ar sveikatos priežiūros paslaugas, patekti į darbo rinką, keliauti už šalies ribų arba įsigyti žemės ar kitos nuosavybės. Asmenys be pilietybės negali atsidaryti banko sąskaitos, paveldėti turto ar teisiškai sudaryti santuoką. Dėl socialinės ir ekonominės atskirties asmenys be pilietybės labiausiai kenčia nuo prievartos ir skurdo, o daugelis asmenų be pilietybės visame pasaulyje priklauso labiausiai marginalizuotoms ir pažeidžiamiausiomis grupėms.

Taip pat asmenys be pilietybės gali būti sulaukyti ilgesnį laiką ar pakartotinai dėl to, kad neturi tapatybės dokumentų, arba dėl to, kad gali būti laikomi nelegaliais migrantais, nors ir nėra šalies, į kurią jie galėtų būti grąžinti.

1.3 Tarptautinė ir regioninė teisinė sistema

Tarptautinę teisinę sistemą, susijusią su pilietybės neturėjimu, sudaro tarptautiniai ir regioniniai dokumentai. Tarptautiniu lygmeniu konkrečiai pilietybės neturėjimui skirtos dvi konvencijos: minėtoji 1954 m. Konvencija dėl asmenų be pilietybės statuso ir 1961 m. Konvencija dėl asmenų be pilietybės skaičiaus mažinimo.

1954 m. Konvencijoje užtikrinama, kad pilietybės neturintys asmenys galėtų naudotis minimaliomis teisėmis, o 1961 m. Konvencijoje numatytos apsaugos priemonės, kurias valstybės turi įtraukti į savo pilietybės įstatymus, siekiant išvengti pilietybės neturėjimo. 1954 m. Konvencija įsigaliojo 1960 metais ir turi 86 Susitariančiąsias valstybes¹³. 1961 m. Konvencija įsigaliojo 1975 m. ir ataskaitos paskelbimo metu turėjo 65 Susitariančiąsias valstybes¹⁴. 2014 m. birželio mėnesį JTVPK išleido Vadovą dėl asmenų be pilietybės apsaugos, kuriame pateikiamos aiškinamojo pobūdžio teisinės gairės vyriausybėms, NVO, teisininkams, sprendimus priimančioms asmenims, teisėjams ir kitiems su pilietybės neturėjimu dirbantiems asmenims. Vadove aptariama asmens be pilietybės apibrėžtis, asmenų be pilietybės nustatymo procedūros ir asmenų be pilietybės teisinis statusas nacionaliniu lygmeniu. JTVPK gairėse dėl pilietybės neturėjimo Nr. 4¹⁵ aptariama pilietybės neturėjimo gimstant prevencija pagal 1961 m. Konvenciją.

Vadovas ir gairės, parengti remiantis tarptautinių ekspertų ir įvairių suinteresuotųjų šalių konsultacijomis, bus naudojami šioje ataskaitoje Konvencijomis prisiimtiems įsipareigojimams išsamiau paaiškinti.

Kituose tarptautiniuose žmogaus teisių dokumentuose numatomos nuostatos, aktualios su pilietybe ir pilietybės neturėjimu susijusioms problemoms spręsti. Tokiuose dokumentuose kaip Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (ICCPR), Vaiko teisių konvencija (VTK), Konvencija dėl visų formų diskriminacijos

¹³ JT sutarčių duomenų bazė, <https://goo.gl/5w3hiK>.

¹⁴ JT sutarčių duomenų bazė, <https://goo.gl/FnjkoP>.

¹⁵ JTVPK, *Gairės dėl pilietybės neturėjimo Nr. 4: kiekvieno vaiko teisės įgyti pilietybę užtikrinimas taikant 1961 m. Konvencijos dėl asmenų be pilietybės skaičiaus mažinimo 1–4 straipsnius (JTVPK gairės dėl pilietybės neturėjimo Nr. 4)*, 2012 m. gruodžio 21 d., HCR/GS/12/04, <http://www.refworld.org/docid/50d460c72.html>.

panaikinimo moterims (CEDAW) ir Tarptautinė konvencija dėl rasinės diskriminacijos panaikinimo (ICERD) numatomos nuostatos dėl teisės į pilietybę, vienodų sąlygų vyrams ir moterims ir diskriminacijos uždraudimo.

Be šių dokumentų, asmenims be pilietybės, kurie atitinka pabėgėlio apibrėžtį, taikoma 1951 m. Konvencija dėl pabėgėlių statuso, taip pat netiesiogiai – 1967 m. Protokolas¹⁶. Kitaip tariant, nors ne visi asmenys be pilietybės yra pabėgėliai, asmuo be pilietybės gali būti pabėgėlis ir tokiu atveju tokiems asmenims be pilietybės teikiama apsauga, kuri numatoma pabėgėliams pagal 1951 m. Konvenciją ir 1967 m. Protokolą.

Europos regiono lygmeniu Europos Taryba yra priėmusi du dokumentus, itin aktualius pilietybės neturėjimo klausimui. Europos konvencija dėl pilietybės įsigaliojo 2000 m. ir šiuo metu turi 20 Susitariančiųjų valstybių¹⁷. Europos konvencijos dėl pilietybės 4 straipsnyje numatoma, kad kiekvienos Susitariančiosios valstybės pilietybės taisyklės turi būti, be kita ko, pagrįstos pilietybės neturėjimo vengimo principu. Nors šio dokumento aprėptis platesnė ir jis apima įvairius klausimus, susijusius su pilietybės įgijimu ir praradimu, jame numatomos apsaugos priemonės, kurios panašios į numatytąsias 1961 m. Konvencijoje. Europos konvencijos dėl pilietybės 6 straipsnio 2 dalyje numatoma apsaugos nuo pilietybės neturėjimo gimstant priemonė, kuri yra panaši, nors ne tokia pat, kaip numatytoji 1961 m. Konvencijoje. Be to, Europos konvencijos dėl pilietybės 7 straipsnyje, kuriame aptariamas pilietybės praradimas *ex lege* arba Susitariančiosios valstybės iniciatyva, taip pat numatoma apsaugos nuo pilietybės neturėjimo priemonė.

Europos konvencija dėl pilietybės neturėjimo vengimo, kai tai susiję su vienos valstybės įgaliojimų perdavimu kitai, įsigaliojo 2009 m. ir šiuo metu turi 6 Susitariančiąsias valstybes¹⁸. Joje numatytos pilietybės įgijimo taisyklės siekiant užkirsti kelią pilietybės neturėjimui, kai vienos valstybės įgaliojimai perduodami kitai. Pilietybės neturėjimo prevencijai ir asmenų be pilietybės apsaugai vis labiau aktualūs ne tik šie du konkretūs dokumentai, bet ir Europos žmogaus teisių konvencija (EŽTK). Nors EŽTK aiškiai neginama teisė į pilietybę, Europos Žmogaus Teisių Teismas savo jurisprudencijoje yra pripažinęs, kad dėl atsisakymo suteikti pilietybę poveikio asmens socialinei tapatybei ji patenka į EŽTK 8 straipsnio, kuriame įtvirtinta teisė į pagarbą asmens privačiam ir šeimos gyvenimui, aprėptį¹⁹. Be to, EŽTK įtvirtintos teisės, kuriomis turi naudotis visi asmenys, patenkantys į valstybės jurisdikciją, nepaisant to, ar jie yra valstybės piliečiai, užsienio šalių piliečiai, ar asmenys be pilietybės.

---

¹⁶ Žr. 1951 m. Konvencijos dėl pabėgėlių statuso 1 straipsnio A dalies 2) punkte pateiktą sąvokos „pabėgėlis“ apibrėžtį.

¹⁷ Skaičių pateikė Europos Tarybos Sutarčių biuras 2015 m. kovą, <http://goo.gl/k7bvWl>.

¹⁸ Skaičių pateikė Europos Tarybos Sutarčių biuras 2015 m. kovą, <http://goo.gl/C5CWl5>.

¹⁹ Žr. *Genujietis prieš Maltą*, Pareiškimas Nr. 53124/09, Europos Taryba: Europos Žmogaus Teisių Teismas, 2011 m. spalio 11 d., <http://www.refworld.org/docid/509ea0852.html>.

2. Pilietybės neturėjimo pobūdis Lietuvoje

2.1 Įžanga

Nors Lietuvoje pilietybės ir tautybės klausimai yra nacionalinės svarbos²⁰, valdžios institucijos ar visuomenė dažniausiai nemano, kad pilietybės neturėjimas – problema. Iki šiol nebuvo atlikti jokie tyrimai, skirti gyventojų be pilietybės Lietuvoje socialiniam ar demografiniam profiliui apibrėžti ar jų apsaugos poreikiams nustatyti. Nėra tyrimų apie pilietybės neturėjimo priežastis ir demografiją Lietuvoje, taip pat anksčiau nevertinta dabartinė nacionalinė teisinė ir administracinė sistema, skirta pilietybės neturėjimui mažinti ir prevencijai. Priežastys, dėl kurių kai kurie asmenys neįgijo ar negalėjo įgyti Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos (TSR), o vėliau Lietuvos Respublikos pilietybės, taip pat nenagrinėtos. Šioje ataskaitoje aptariami kai kurias iš priežasčių iliustruojantys pavyzdžiai²¹. Lietuvoje nėra specializuotų organizacijų, kurios dirbtų konkrečiai su pilietybės neturėjimu. Pasak tarptautinių organizacijų ir NVO, dirbančių žmogaus teisių, migracijos ir pabėgėlių problemų srityse, jos retai susiduria su pilietybės neturėjimu arba visai su juo nesusiduria²². Daugumos NVO veikla pagrįsta ES ar valstybės finansuojamais projektais, kuriuose šiuo metu asmenys be pilietybės nėra prioritetinga tikslinė grupė. Tikriausiai dėl srities žinių ir finansavimo stokos į jų planus nėra įtraukti konkretūs veiksmai, skirti pilietybės neturėjimui mažinti ir prevencijai ar asmenų be pilietybės teisėms skatinti Lietuvoje.

Be to, su asmenimis be pilietybės Lietuvoje sunku susisiekti. Asmenys be pilietybės Lietuvoje sudaro labai įvairialypę grupę. Geografiškai šie asmenys smarkiai išsibarstę, o jų socialinės situacijos – skirtingos. Kai kuriuos asmenis be pilietybės, pavyzdžiui, gyvenančius romų gyvenvietėje Vilniuje ar nelegalius migrantus, sulaukytus Užsieniečių registracijos centre (URC), rasti lengva, nes jie geografiškai sutelkti vienoje vietoje ir palaiko ryšius su valdžios institucijomis ir NVO. Tačiau daugumos asmenų be pilietybės statusas tampa nematomas dėl kitų socialinių veiksnių. Todėl Lietuvoje sunku susisiekti su asmenimis be pilietybės, nepaisant to, ar jie yra dokumentų neturintys gyventojai, įkalinti asmenys, ar leidimus nuolat gyventi turintys asmenys, kurie gyvena gana patogiai.

Galiausiai taip pat sunku nustatyti tikslų asmenų be pilietybės skaičių Lietuvoje, nes Lietuvos statistikos departamentas ir Migracijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos pateikia skirtingus asmenų be pilietybės skaičius. Be to, jie neva įtraukia tik tuos asmenis be pilietybės, kurie turi leidimus gyventi. Todėl pilietybės neturintys nelegalūs migrantai, prieglobsčio prašytojai ir asmenys, kurių teisinis statusas

²⁰ Daugiausiai spaudimo sulaukęs ir politizuotas klausimas šioje srityje buvo dviguba pilietybė, kuri iš principo nėra leidžiama pagal šalies Konstituciją, tačiau nuo pat nepriklausomybės atkūrimo laikų ją aktyviai mėgino įteisinti Lietuvos išeiviai. Problema atsinaujino dėl didelio emigruojančių asmenų skaičiaus pastaraisiais metais. Daugiau informacijos žr. Kūris, E. „Valstybės ataskaita: Lietuva“, *EUDO valstybių pilietybės stebėsenos ataskaitos* (2010), p. 3–4, 31–32, 38–45.

²¹ Žr. 2.2.2 skyrelį apie asmenų be pilietybės kilmę ir pilietybės neturėjimo priežastis.

²² 2012 m. rugpjūčio mėnesį tyrėja asmeniškai susitiko ir elektroniniais laiškais bendravo su JTVPK, Tarptautinės migracijos organizacijos (TMO), Lietuvos žmogaus teisių centro (LŽTC), Lietuvos Raudonojo Kryžiaus draugijos (LRK), Žmogaus teisių stebėjimo instituto (ŽTSI), Romų visuomenės centro (RVC), „Caritas“ ir Tolerantiško jaunimo asociacijos (TJA) atstovais. Vykdydami įprastinę veiklą su keliais asmenimis be pilietybės buvo dirbę tik ŽTSI, LRK ir RVC.

„neišspręstas“, neištraukiami į oficialų asmenų be pilietybės Lietuvoje skaičių²³. Statistikos departamento ir Migracijos departamento oficialios metinės ataskaitos ir papildoma Vidaus reikalų ministerijos atstovų tyrimo autorei pateikta informacija – pagrindiniai šioje ataskaitoje pateikiamų duomenų šaltiniai. Visuose susitikimuose su šalies valdžios institucijomis, surengtuose atliekant tyrimą, autorė papildomai teiravosi apie skaičiavimo metodiką.

2.1.1 Istorinė informacija

1918 m. vasario 16 d. Lietuva paskelbė nepriklausomybę. 1919 m. sausio 9 d. buvo priimtas Laikinasis pilietybės įstatymas. Laikinojo įstatymo 9 straipsnyje numatyta, kad Lietuvos piliečiai yra 1) asmenys, kurių tėvai ir seneliai Lietuvoje gyveno kurį laiką ir kurie arba visada gyveno Lietuvoje, arba į ją grįžo gyventi; 2) asmenys, kurie iki 1914 m. ne mažiau kaip 10 metų gyveno Lietuvoje ir turėjo čia turto ar nuolatinį darbą; 3) Lietuvos piliečio vaikai; 4) Lietuvos piliečio žmonos ir našlės; 5) nesusituokusių Lietuvos piliečių vaikai, jeigu jų neįsivaikino užsienio valstybės pilietis; 6) užsieniečiai, kurie natūralizacijos procesu pripažinti Lietuvos piliečiais. Šis įstatymas galiojo daugiau kaip 20 metų, kol 1939 m. rugpjūčio 8 d. buvo priimtas Pilietybės įstatymas.

1929 m. Piliečių apsaugos departamentas vidaus reikalų ministrui pateikė tokią Laikinojo įstatymo taikymo praktikos santrauką: „Kadangi pilietybės suteikimas užsieniečiui iš dalies asmeninio apsisprendimo klausimas, be to, kad suinteresuotasis asmuo privalo atitikti įstatyme nustatytas sąlygas, jis turi mokėti lietuvių kalbą, būti lojalus ir negali būti lenkas ar vokiečių²⁴.“ Nuo to laiko informacijos apie pilietybės neturėjimo problemą nėra, tačiau istoriniai tyrimai rodo, kad vokiečių ir lenkų mažumos susidūrė su didelėmis kliūtimis įgyjant Lietuvos pilietybę natūralizacijos būdu²⁵. Taip pat nėra informacijos apie romų bendruomenės pilietybę nuo 1919 iki 1940 metų, tačiau kai kurie šios bendruomenės nariai nurodė, kad daug romų, kurie buvo nuolatiniai Lietuvos gyventojai, nebuvo jais registruoti, kol 1956 m. sovietų valdžia priverstinai uždraudė jiems klajoti²⁶.

Per šiuos du valstybingumo dešimtmečius buvo apibrėžti Lietuvos piliečiai. 1939 m. Pilietybės įstatyme įtvirtinti valstybės pilietybės politikoje atsiradę principai, nustatyti 1922, 1928 ir 1938 m. Konstitucijų nuostatose. Dažniausiai taikomas *jus sanguinis* principas, o *jus soli* principas taikomas tik pamestinukams. Nacionalinėje teisėje taip pat imtas taikyti dvigubos pilietybės draudimas. 1939 m. Pilietybės įstatymo 11 straipsnio 5 dalyje, nors ir tik prabėgomis, minima sąvoka „pilietybės neturėjimas“. Šiame straipsnyje numatoma, kad teisės į natūralizaciją siekiantis pareiškėjas turi „neturėti pilietybės arba būti valstybės, pagal kurios įstatymus, tapęs Lietuvos piliečiu jis automatiškai netenka jos pilietybės, piliečiu“, tačiau nepateikta asmens be pilietybės apibrėžtis.

1940 m. Sovietų Sąjunga aneksavo Lietuvos Respubliką ir netrukus ji buvo pervadinta ir pertvarkyta į Lietuvos TSR. Naujoje Konstitucijoje, patvirtintoje 1940 m. rugpjūčio 25 d., skelbiama, kad visi Lietuvos TSR piliečiai yra ir TSRS piliečiai²⁷. Nors sąvoka „pilietybės neturėjimas“ buvo apibrėžta TSRS pilietybės

²³ Toliau tyrime šios grupės apibrėžtos ir paaiškintos (2.2.2. skyrelis).

²⁴ Sinkevičius, V., *Lietuvos Respublikos pilietybė 1918–2001 metais*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2002, p. 50.

²⁵ Sinkevičius, V., *Lietuvos Respublikos pilietybė 1918–2001 metais*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2002, p. 50; cituojama Kūris, E. „Valstybės ataskaita: Lietuva“, *EUDO valstybių pilietybės stebėjimo ataskaitos*, 2010, p. 1, 5.

²⁶ Toleikis, V. *Nacių okupacija 1941–1944 metais. Holokaustas ir kiti nacių nusikaltimai. Ne žydų persekiojimas. Lietuvos čigonai nacių okupacijos metais*, 2002, p. 3; Simonuškytė, A., *Seredžiaus romai*, 2003, 864. Šią problemą pabrėžė visi tyrime dalyvavę romai ir Kazimeras, romų teisių aktyvistas, per pokalbį, vykusį 2012 m. rugpjūčio 29 d. Vytautas Toleikis, žydų ir romų Lietuvoje klausimuose besispecializuojantis istorikas, su kuriuo kalbėta telefonu 2012 m. rugsėjo 6 d., pripažino, jog sunku aprūpinti dokumentais romus, kurie yra klajokliai.

²⁷ Kūris, E. „Valstybės ataskaita: Lietuva“, *EUDO valstybių pilietybės stebėjimo ataskaitos* (2010), p. 11.

įstatyme, priimtame 1938 m. rugpjūčio 19 d.²⁸, visi registruoti Lietuvos gyventojai buvo paskelbti Lietuvos TSR ir TSRS piliečiais²⁹. Tačiau tik 1981 m. teisės aktuose pradėta minėti užsieniečių ir asmenų be pilietybės natūralizaciją³⁰.

Atvirumo ir restruktūrizavimo politika, vykdyta TSRS praėjusio amžiaus 9-ajame dešimtmetyje, iš naujo paskatino Lietuvą atgauti nepriklausomybę. Šias pastangas sustiprino prasidėjęs nacionalinis judėjimas „Sąjūdis“. Jis ragino siekti nacionalinio suvereniteto, kuris apėmė ir Lietuvos TSR pilietybės statusą³¹. 1989 m. lapkričio 3 d., likus keturiems mėnesiams iki nepriklausomybės atkūrimo, Lietuvos TSR Aukščiausioji Taryba patvirtino Lietuvos TSR pilietybės įstatymą. Jame Lietuvos TSR pilietybė atsieta nuo TSRS pilietybės ir iš naujo apibrėžti valstybės piliečiai.

Pagal naująjį 1989 m. įstatymą Lietuvos TSR piliečiais buvo:

1. buvę Lietuvos Respublikos piliečiai, jų vaikai ir vaikaičiai, kiti iki 1940 m. birželio 15 d. buvusieji nuolatiniai Lietuvos TSR teritorijos gyventojai, jų vaikai ir vaikaičiai, nuolat gyvenantys Lietuvos TSR teritorijoje;
2. asmenys, turintys nuolatinę gyvenamąją vietą Lietuvos TSR, jeigu jie patys ar bent vienas iš jų tėvų, ar seneliai yra gimę jos teritorijoje ir jeigu jie nėra kitos valstybės piliečiai;
3. kiti nuolatiniai Respublikos teritorijos gyventojai, kurie Pilietybės įstatymo įsigaliojimo dieną turėjo nuolatinį darbą ar kitą teisėtą paramos šaltinį. Ši grupė per dvejus metus nuo šio įstatymo įsigaliojimo pradžios laisvai apsisprendžia dėl pilietybės;
4. asmenys, kurie įgijo Lietuvos TSR pilietybę natūralizacijos ir išimties tvarka.

Prie 1–3 kategorijų priskirti asmenys laikyti piliečiais, tačiau turėjo pasirašyti pasižadėjimą Respublikai, kuriame įsipareigojo laikytis Lietuvos TSR Konstitucijos ir įstatymų, gerbti Lietuvos suverenitetą ir teritorinį vientisumą. Be to, prie trečios kategorijos priskirti asmenys turėjo „laisvai pasirinkti savo pilietybę“³² per dvejus metus nuo 1989 m. įstatymo įsigaliojimo dienos. Laikyta, kad 18 metų ir vyresni asmenys, kurie nesikreipė dėl Lietuvos TSR paso išdavimo per dvejus metus nuo šio įstatymo įsigaliojimo dienos, nepriėmė Lietuvos TSR pilietybės³³. Ši nuostata Lietuvoje vadinama „nuliniu variantu“, visi asmenys, teisėtai ir nuolat gyvenantys Lietuvoje, turėjo teisę įgyti jos pilietybę, „nepaisant jų gyvenimo šalyje pagrindų“³⁴.

Lietuvos Konstitucinis Teismas išaiškino įstatymo pagrindimą 1994 m. balandžio 13 d. nutartyje:

1 straipsnio 1 ir 2 punktuose nurodyti asmenys *ex officio* (pagal turėtą teisę) tapo Lietuvos Respublikos piliečiais <...> Jų teisė apsispręsti dėl pilietybės iš esmės reiškė teisę atsisakyti Lietuvos pilietybės. Tuo požiūriu visiškai skirtinga buvo kitų grupių asmenų padėtis. <...> Skirtingos buvo ir asmenų, minimų 1 straipsnio 3 punkte, įpilietinimo sąlygos ir tvarka. <...> jie skyrėsi tuo, kad anksčiau nebuvo turėję tvirtų nuolatinių teisinių ryšių su Lietuva. Faktiškai tai buvo persikėlėliai,

²⁸ 8 straipsnyje numatyta, „kad asmenys, gyvenantys TSRS teritorijoje, kurie pagal šio įstatymo nuostatas nėra TSRS piliečiai ir neturi jokio užsienio valstybės pilietybės įrodymo, laikomi asmenimis be pilietybės“.

²⁹ Sinkevičius, V., Lietuvos Respublikos pilietybė 1918–2001 metais. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2002, p. 84.

³⁰ Ten pat, p. 96.

³¹ Ten pat, p. 99.

³² 1989 m. lapkričio 3 d. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pilietybės įstatymo 1 straipsnio 3 dalis.

³³ Ten pat, 2 straipsnis. Atkreiptinas dėmesys, kad visų TSRS gyventojų pasuose buvo nurodoma tiksli jų gyvenamoji vieta. Taikant šį įstatymą, šis įrašas buvo įrodymas, kad asmuo buvo nuolatinis Lietuvos gyventojas. Gyventojų gyvenimo trukmė ar pagrindas neturėjo įtakos galimybei pasirinkti pilietybę.

³⁴ Kūris, E. „Valstybės ataskaita: Lietuva“, *Europos Sąjungos demokratinio pilietybės stebėsenos centro (EUDO) valstybių pilietybės stebėjimo ataskaitos* (2010), p. 17.

atvykę iš vietovių, esančių už Lietuvos ribų. Jie paprastai turėjo Sovietų Sąjungos pilietybę. Atkūrus nepriklausomą Lietuvos valstybę, čia jie tapo užsieniečiais.

Kitose valstybėse pilietybė tokiems asmenims paprastai teikiama tik natūralizacijos būdu. Lietuvoje pilietybė jiems buvo teikiama gerokai supaprastinta tvarka. <...> Šį atvejį galima traktuoti kaip pilietybės įgijimą optacijos būdu, nes, atkūrus nepriklausomą valstybę ir pasibaigus okupacijai, daliai gyventojų, praityje neturėjusių tvirtų teisinių ryšių su buvusia Lietuvos valstybe, buvo suteikta teisė pasirinkti pilietybę³⁵.

1990 m. kovo 11 d. Lietuva paskelbė nepriklausomybę. Minėtas įstatymas buvo pervadintas, tačiau pilietybės institutas ir toliau buvo reglamentuojamas jo nuostatomis iki 1991 m. gruodžio 5 d., kai buvo priimtas Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymas.

Pagal naująjį įstatymą piliečiais laikyti šie asmenys: 1) asmenys, iki 1940 m. birželio 15 d. turėję Lietuvos Respublikos pilietybę, jų vaikai ir vaikaičiai, jeigu jie neįgijo kitos valstybės pilietybės; 2) asmenys, 1919 m. sausio 9 d.–1940 m. birželio 15 d. nuolat gyvenę dabartinėje Lietuvos Respublikos teritorijoje, taip pat jų vaikai ir vaikaičiai, jeigu jie šio įstatymo įsigaliojimo dieną nuolat gyvena Lietuvoje ir nėra kitos valstybės piliečiai; 3) asmenys, iki 1991 m. lapkričio 4 d. įgiję Lietuvos Respublikos pilietybę pagal Pilietybės įstatymą, galiojusį iki šio įstatymo priėmimo; 4) asmenys, kurie įgyvendino teisę į Lietuvos Respublikos pilietybę ar atstatė Lietuvos Respublikos pilietybę pagal šį įstatymą; 5) kiti asmenys, kurie įgijo Lietuvos Respublikos pilietybę pagal šį įstatymą. Naujojo įstatymo formuluotėmis siekta įtvirtinti Lietuvos valstybės iki okupacijos ir po jos tęstinumo principą³⁶. Jame taip pat pabrėžtas *jus sanguinis* principas, nes Lietuvoje gimę asmenys, neturėję ryšių su Lietuva iki jos okupacijos, nebebuvo laikomi piliečiais *ex lege*. Pasak Lietuvos Vyriausybės, beveik visi tautinėms mažumoms priklausę asmenys („beveik 99 proc.“) nusprendė pasirinkti Lietuvos pilietybę taikant „nulinio varianto“ procedūrą³⁷.

Pagal 1991 m. liepos 29 d. Sutartį tarp Lietuvos Respublikos ir Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos (RTFSR) dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų asmenys, kurie persikėlė į Lietuvą tarp 1989 m. lapkričio 3 d. ir 1991 m. liepos 29 d., taip pat galėjo pasirinkti Lietuvos pilietybę iki 1993 m. liepos 1 d.

1991 m. Pilietybės įstatyme buvo numatytos tam tikros sąlygos, kurias asmuo turėjo atitikti prieš jam taikant natūralizaciją³⁸. Net jeigu pareiškėjas atitiko nustatytas sąlygas, pilietybės suteikimas buvo procesas, kuriame suteikiama veiksmų laisvė „atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos interesus“³⁹. Natūralizacijos sąlygos buvo gana griežtos ir vėlesnėse įstatymų leidžiamosiose iniciatyvose jos buvo laipsniškai švelninamos. Visai įmanoma, kad kai kurie asmenys, kurie negalėjo „pasirinkti“ Lietuvos pilietybės, taip pat buvo atgrasyti teikti prašymą dėl pilietybės taikant natūralizacijos būdą, pavyzdžiui, jie nekalbėjo lietuviškai arba buvo nuteisti už nusikaltimą laisvės atėmimu. Kadangi natūralizacijos rodikliai viešai prieinami tik nuo 2001 m., tendencijų ir 1991 m. Pilietybės įstatymo poveikio išanalizuoti neįmanoma.

³⁵ Lietuvos Konstitucinis Teismas, 1994 m. balandžio 13 d. Nutarimas dėl Lietuvos Respublikos Seimo 1993 m. gruodžio 22 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo įgyvendinimo tvarkos“ 5 punkto pakeitimo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, <http://www.lrkt.lt/en/court-acts/search/170/ta975/content>.

³⁶ Sinkevičius, V., Lietuvos Respublikos pilietybė 1918–2001 metais. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2002, p. 134.

³⁷ JTGA, Žmogaus teisių taryba, Visuotinės periodinės peržiūros darbo grupė, dvyliktoji sesija, Ženeva, 2011 m. spalio 3–14 d., *Nacionalinė ataskaita, pateikta pagal priedo prie Žmogaus teisių tarybos rezoliucijos Nr. 5/1 – Lietuva 15 dalies a) punktą, A/HRC/WG.6/12/LTU/1*, 2011 m. liepos 19 d., 26 punktas, <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/UPR/Pages/LTSession12.aspx>.

³⁸ Šios sąlygos bus išsamiau aptartos 4.3.5.2 skyrelyje apie natūralizaciją.

³⁹ 1991 m. Pilietybės įstatymo 12 straipsnis.

2.1.2 Nacionalinė teisinė sistema

Lietuva prie 1954 m. Konvencijos be išlygų prisijungė 2000 m. vasario mėnesį ir prie 1961 m. Konvencijos prisijungė 2013 m. liepos mėnesį pateikdama pareiškimą, kuriame nurodoma „<...> vadovaudamasis Konvencijos 8 straipsnio 3 dalimi, pareiškia, kad Lietuvos Respublika išsaugo teisę pripažinti asmenį netekusiu pilietybės Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo 24 straipsnio 4 ir 6 punktuose numatytais Lietuvos Respublikos pilietybės netekimo pagrindais ir sąlygomis“.

Reikėtų pagirti Lietuvą už pažangą pilietybės neturėjimo prevencijos ir mažinimo darbe, nors nacionalinėje teisėje ir praktikoje liko spragų, susijusių su abiejų Konvencijų įsipareigojimų vykdymu. Pastaruoju metu Rasinės diskriminacijos panaikinimo komitetas (CERD), Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komitetas (CESCR) ir Žmogaus teisių komitetas išreiškė susirūpinimą dėl to, kad kai kurie romai neturi tapatybės dokumentų ir pilietybės, nors yra gimę šioje šalyje⁴⁰. Lietuva tiesiogiai nesureagavo į šį ar kitų žmogaus teisių sutarties institucijų susirūpinimą, susijusį su asmenimis be pilietybės jos teritorijoje, žemus natūralizacijos rodiklius ir dėmesio pilietybės neturėjimo problemai stoka⁴¹. Vietoje to Vyriausybė pabrėžė faktą, kad beveik 99 proc. visų etninėms mažumoms priklausančių gyventojų priėmė Lietuvos pilietybę taikant „nulinio varianto“ procedūrą po nepriklausomybės atkūrimo⁴².

1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 12 straipsnyje nustatoma, kad „Lietuvos Respublikos pilietybė įgyjama gimstant ir kitais įstatymo nustatytais pagrindais“. Joje taip pat nurodoma, kad, išskyrus įstatymo numatytus atskirus atvejus, niekas negali būti kartu Lietuvos Respublikos ir kitos valstybės pilietis.

2010 m. Pilietybės įstatyme reglamentuojamas pilietybės įgijimas ir netekimas. Paskutinė įstatymo pataisa priimta 2013 m. gegužės 9 d. ir yra susijusi su Lietuvos prisijungimu prie 1961 m. Konvencijos⁴³.

Pagal nacionalinę teisę asmenys be pilietybės laikomi užsieniečiais⁴⁴, todėl jiems taikomas 2004 m. Įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties ir kiti teisėkūros ir vykdomieji veiksmai. Pilietybės klausimai priskirti Lietuvos Respublikos Prezidento kompetencijai, juos sprendžia Pilietybės reikalų komisija, vidaus reikalų ministras, Migracijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos ir Vilniaus apygardos administracinis teismas.

---

⁴⁰ JTGA, Žmogaus teisių taryba, Visuotinės periodinės peržiūros darbo grupė, dvyliktoji sesija, Ženeva, 2011 m. spalio 3–14 d., *Rinkinys, kurį surinko Vyriausiojo žmogaus teisių komisaro biuras, pagal priedo prie Žmogaus teisių tarybos rezoliucijos Nr. 5/1 – Lietuva 15 dalies b) punktą*, A/HRC/WG.6/12/LTU/2, 2011 m. liepos 25 d., 72 punktas, <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/UPR/Pages/LTSession12.aspx>.

⁴¹ Ten pat, 77 ir 79 punktai.

⁴² JTGA, Žmogaus teisių taryba, Visuotinės periodinės peržiūros darbo grupė, dvyliktoji sesija, Ženeva, 2011 m. spalio 3–14 d., *Nacionalinė ataskaita, pateikta pagal priedo prie Žmogaus teisių tarybos rezoliucijos Nr. 5/1 – Lietuva 15 dalies a) punktą*, A/HRC/WG.6/12/LTU/1, 2011 m. liepos 19 d., 26 punktas, <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/UPR/Pages/LTSession12.aspx>.

⁴³ Pilietybės įstatymas išsamiai aptariamas 3 ir 4 skyriuose.

⁴⁴ 2004 m. balandžio 29 d. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties Nr. XI-2206, Vilnius (su pakeitimais) (įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties), 2 straipsnio 32 dalis.

2.2 Asmenų be pilietybės Lietuvoje apžvalga

2.2.1 Įžanga (naudotų duomenų specifika)

Šiuo tyrimu siekiama išanalizuoti visų asmenų be pilietybės padėtį Lietuvoje. Pagal 1954 m. Konvencijos⁴⁵ 1 straipsnio 1 dalį asmuo be pilietybės reiškia „asmenį, kurio jokia valstybė pagal savo galiojančius įstatymus nelaiko piliečiu“. Ši apibrėžtis priskiriama tarptautinei paprotinei teisei⁴⁶.

Nors Lietuvoje duomenys apie asmenis be pilietybės atskirai nerenkami, trijuose šaltiniuose yra duomenų rinkiniai apie asmenis be pilietybės Lietuvoje. Konkrečiau tariant, tai – Gyventojų ir būstų surašymas, Statistikos departamento Lietuvos statistikos metraštis ir Migracijos departamento metinės ataskaitos. Be to, iš pastarųjų tyrėja taip pat gavo neskelbtų išskaidytų duomenų apie asmenis be pilietybės.

2.2.2 Tikslinės grupės

Pilietybės neturėjimas atsiranda įvairiomis aplinkybėmis. Pavyzdžiui, migracijos atveju, kai valstybės piliečiai praranda savo šalies pilietybę arba ji iš jų atimama neįgijus kitos šalies, kurioje nuolat gyvenama, pilietybės. Vis dėlto daugelis asmenų be pilietybės nėra peržengę valstybės sienų ir yra „savojoje šalyje“. Jie patenka į keblią padėtį *in situ*, t. y. valstybėje, kurioje jie jau ilgą laiką gyvena, daugeliu atvejų valstybėje, kurioje gimė. Dažnai šie asmenys pilietybės neturi dėl nacionalinių įstatymų formulavimo ir įgyvendinimo problemų⁴⁷.

Lietuvoje dažniausia pilietybės neturėjimo priežastis yra Sovietų Sąjungos iširimas. Pagal neskelbtus duomenis, kuriuos tyrėjai pateikė Migracijos departamentas, 2012 m. šalyje buvo 4 151 asmuo be pilietybės, turintis leidimą gyventi⁴⁸. Nors šie asmenys buvo gimę 30 skirtingų valstybių, pusė šių valstybių anksčiau priklausė TSRS. Iš esmės visi (98,9 proc.) jie buvo gimę TSRS teritorijoje, o didelė jų dalis (1 606, arba 38,9 proc.) – Lietuvos teritorijoje. Nors kai kurie asmenys be pilietybės persikėlė į Lietuvą po jos nepriklausomybės atkūrimo, daugelis jų jos teritorijoje gyveno dar iki 1989 m. lapkričio 3 d.

Panašu, jog dažniausiai manoma, kad šie asmenys neteko pilietybės dėl savo pačių kaltės. Valdžios institucijos teigia, kad, išskyrus sovietų karinį personalą, kuris nebuvo laikomas „teisėtai nuolatiniiais gyventojais“, visi gyventojai turėjo teisę įgyti Lietuvos pilietybę taikant „nulinio varianto“ procedūrą, tačiau jie šia teise nepasinaudojo. Vis dėlto istorinė ir teisinė analizė, vertinimų, kuriuose dalyvavo patys asmenys be pilietybės, rezultatai rodo, kad realybė yra kur kas sudėtingesnė. Nors kai kurie šių asmenų sąmoningai nepasirinko Lietuvos pilietybės, kiti to negalėjo padaryti dėl įvairių priežasčių.

Kai kurie Lietuvoje gimę asmenys Lietuvos pilietybės negalėjo įgyti. Pavyzdžiui, jeigu asmuo buvo laikinai persikėlęs į kitą Tarybų Respubliką dirbti, jis būtų turėjęs pakeisti savo gyvenamąją vietą. Jeigu 1989 m. lapkričio 3 d. asmens gyvenamoji vieta nebuvo Lietuvos TSR, jis nebūtų buvęs laikomas Lietuvos TSR piliečiu *ex lege*, net jeigu jis gimė Lietuvoje arba joje gyveno didžiąją savo gyvenimo dalį. Tuo metu įkalinti asmenys negalėjo pasinaudoti „nulinio varianto“ procedūra. Asmenims, kurie tuo metu buvo nepilnamečiai ir nebuvo lietuvių kilmės, Lietuvos pilietybei įgyti reikėjo bent vieno iš tėvų pagalbos. Jeigu tėvai nepradėdavo pilietybės įgijimo procedūros arba vaikas su jais nepalaikė ryšių, jie tapo asmenimis be pilietybės. „Lietuvių

⁴⁵ Žr. Tarptautinės teisės komisija, *Straipsniai apie diplomatinę apsaugą su komentarais*, 2006, p. 49 (kuriuose nurodoma, kad „be jokios abejonės gali būti laikoma, kad 1 straipsnio apibrėžtis yra įgijusi paprotinį pobūdį“), <http://www.refworld.org/docid/525e7929d.html>.

⁴⁶ Tarptautinės teisės komisija, *Komentaras dėl straipsnių apie diplomatinę apsaugą projektą*, 2006, p. 49.

⁴⁷ JTVPK, *Asmenų be pilietybės apsaugos vadovas*, 1 punktas.

⁴⁸ 2012 m. rugpjūčio 1 d. duomenys. Neskelbtus duomenis Migracijos departamentas pateikė tyrėjai per pokalbį su juo atstovais 2012 rugpjūčio 7 d.

kilmės asmenys⁴⁹ gali teikti prašymus dėl pilietybės pagal supaprastintą procedūrą⁵⁰ arba jų pilietybė gali būti „atkurta“ toliau šioje ataskaitoje aprašytu būdu, tačiau visiems kitiems net Lietuvoje gimusiems asmenims turėtų būti taikomas natūralizacijos procesas.

Dauguma į Lietuvą praėjusio amžiaus paskutiniojo dešimtmečio pradžioje persikėlusių asmenų buvo iš buvusių Tarybų Respublikų. Dėl dabartinės migracijos aplinkybių asmenų be pilietybės kilmė gali būti dar įvairesnė. Nors oficialios statistikos ar analizių nėra, Lietuvos migracijos institucijos mano, kad daugelis šalyje su leidimais laikinai gyventi gyvenančių asmenų yra „ne piliečiai“ iš Latvijos. Pastaruoju metu į šalį atvyksta ir migrantų iš Šiaurės Afrikos ir Viduriniųjų Rytų. Tarp jų gali būti asmenų be pilietybės, kuriems Lietuva suteikė pabėgėlio statusą ir papildomą apsaugą.

Pagal 1991 m. rugsėjo 30 d. Imigracijos įstatymą asmenys be pilietybės laikytini „užsieniečiais“. 1996, 1998, ir 2004 m. leidimų nuolat gyventi išdavimo tvarka užsieniečiams, jau turėjusiems tokius leidimus⁵¹, buvo supaprastinta, tačiau tokius leidimus gavo tik keli asmenys be pilietybės (žr. 1 lentelę). Norintiesiems pateikti prašymą dėl pilietybės būtų taikomas neautomatinis pilietybės įgijimo mechanizmas, toks kaip natūralizacija ar pilietybės atkūrimas.

1 lentelė. Asmenų be pilietybės, kurie pranešė apie neteisėtą buvimą Lietuvoje pagal 1996, 1998 ir 2004 m. „amnestijos“ įstatymus, skaičius⁵²

Metai	1996 m.	1998 m.	2004 m.
Skaičius	12	113	23

Asmenų be pilietybės grupė Lietuvoje yra įvairialypė, jie geografiškai išsibarstę ir priklauso įvairioms socialinėms grupėms. Šiame tyrime asmenys be pilietybės Lietuvoje gali būti suskirstyti į penkias plačias grupes, nors taip pat gali būti asmenų be pilietybės, kurie neatitiks nė vieno iš šių aprašymų:

1. Asmenys, gimę ar gyvenę Lietuvos TSR, kurie dėl tam tikrų priežasčių neįgijo Lietuvos pilietybės taikant „nulinio varianto“ procedūrą 1989–1991 metais, niekada neįgijo jokios kitos valstybės pilietybės ir tapo asmenimis be pilietybės, nors liko nuolatiniais Lietuvos gyventojais. Kiti pilietybės neturintys nuolatiniai Lietuvos gyventojai apima nuolatinius gyventojus, kurie mėgino įgyti Lietuvos ar kitos valstybės pilietybę, tačiau tapo asmenimis be pilietybės dėl to, kad pilietybės atsisakė arba jos neteko.
2. Be pilietybės tomis pačiomis aplinkybėmis likę asmenys, kurių teisinė padėtis „neišspręsta“. Šiuo metu tokie asmenys arba neturi dokumentų, arba turi nebegaliojantį sovietinį pasą ir (arba) gimimo liudijimą. Jų gyvenimas Lietuvoje laikomas neteisėtu.

⁴⁹ Sąvoka „lietuvių kilmės asmuo“ apibrėžta 2010 m. Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo 2 straipsnio 6 dalyje taip: „asmuo, kurio tėvai ar seneliai arba vienas iš tėvų ar senelių yra ar buvo lietuviai ir kuris pats laiko save lietuviu ir deklaruoja tai rašytiniu pareiškimu“.

⁵⁰ Pilietybės įstatymas, 2 straipsnio 14 dalis ir 39 straipsnis.

⁵¹ Leidimų nuolat gyventi Lietuvos Respublikoje išdavimo užsieniečiams, atvykusiems gyventi į Lietuvą po Imigracijos įstatymo įsigaliojimo, laikinasis įstatymas, 1996 m.; 1998 m. gruodžio 17 d. įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ įgyvendinimo įstatymas, 3 straipsnis; 2004 m. balandžio 29 d. įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ įgyvendinimo įstatymas, 2 straipsnis. Šiais įstatymais tam tikras sąlygas atitinkantiems užsieniečiams, kurie apsigyveno Lietuvoje iki 1993 m. liepos 1 d., iš esmės suteikta teisė teikti prašymus dėl leidimo nuolat gyventi.

⁵² Lietuva, Migracijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos, *Migracijos metraštis 2004 m.*, Vilnius, 2005, p. 79.

Šioms dviem grupėms priklauso asmenys, kurie arba gimė Lietuvoje, arba šalyje gyveno daug metų. Lietuva yra jiems „savoji šalis“ pagal ICCPR 12 straipsnio 4 dalį⁵³. Kiti asmenys be pilietybės į Lietuvą atvyko kaip migrantai po to, kai šalis tapo nepriklausoma. Tai:

3. teisėti migrantai be pilietybės, persikėlę į Lietuvą siekdami šeimos susijungimo, rasti darbą ar plėtoti verslą, asmenys be pilietybės, kuriems suteiktas pabėgėlio statusas ar papildoma apsauga;
4. prieglobsčio prašytojai be pilietybės;
5. „negrąžintini“ asmenys, kuriems nesuteiktas leidimas likti Lietuvoje, tačiau jie negalėjo grįžti ar būti grąžinti į jokią šalį, įskaitant šalį, kurioje jie anksčiau nuolat gyveno, jeigu ji žinoma⁵⁴.

Kituose skyreliuose bus skiriamos grupės, apie kurias duomenų yra, ir grupės, apie kurias duomenų nėra. Oficialioje statistikoje apie bendrą asmenų be pilietybės skaičių Lietuvoje atsispindi tik 1 punkte apibrėžti nuolatiniai gyventojai ir 3 punkte apibrėžti migrantai be pilietybės. Patikimų statistinių duomenų apie 4 punkte nurodytų prieglobsčio prašytojų be pilietybės skaičių galima gauti iš Migracijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos. Apie 5 punkte nurodytų „negrąžintinių asmenų“ skaičių ir profilių oficialių duomenų Lietuvoje nėra. Atliekant šios srities tyrimą šiai ataskaitai parengti (2012 m. rugpjūčio mėnuo), URC buvo sulaukytas vienas asmuo be pilietybės. Kiti du buvo URC apgyvendinti be judėjimo laisvės apribojimų⁵⁵. Statistinių duomenų apie asmenų, kurių teisinė padėtis „neišspręsta“, skaičių Lietuvoje nėra. Pasak Migracijos departamento ir teritorinių policijos įstaigų migracijos skyrių darbuotojų, su kuriais vyko pokalbiai⁵⁶, tokių asmenų nėra daug, tačiau jų padėtis, palyginti su kitais tiksliniais gyventojais, yra labiausiai pažeidžiama.

Aptariant Lietuvos taisykles, šioje ataskaitoje vartojama sąvoka „teisėtas“ kalbant apie atvykimą, buvimą ir gyvenimą Lietuvoje pagal įstatymą dėl užsieniečių teisinės padėties ir oficialų jo vertimą⁵⁷. Svarbu nesusipainioti nacionalinių srities sąvokų su panašiomis ar identiškoms sąvokomis, vartojamomis 1954 ir 1961 m. Konvencijose, kurios turi skirtingas teines reikšmes. Diskusijose apie Lietuvos teisę sąvoka „gyventojas“ taip pat dažniausiai reiškia teisėtai gyvenantį asmenį, išskyrus atvejus, kai aiškiai nurodyta kitaip. Konvencijose kalbant apie „gyventoją“ vartojamos skirtingos srities sąvokos, kurios ne visada atitinka tą pačią nacionalinę sąvoką.

⁵³ Išsamesnė informacija apie sąvokos „savoji šalis“ aiškinimą, JT žmogaus teisių komitetas (HRC), *CCPR bendrojo pobūdžio komentaras Nr. 27: 12 straipsnis (judėjimo laisvė)*, 1999 m. lapkričio 2 d., CCPR/C/21/Rev.1/Add.9, 20 punktas, <http://www.refworld.org/docid/45139c394.html>.

⁵⁴ Šią sąvoką pasiūlė 2011 m. JTVPK tyrimo *Pilietybės neturėjimas JK* autoriai, UNHCR/Asylum Aid, Pilietybės neturėjimas JK, Londonas, 2011.

⁵⁵ Pokalbis su Užsieniečių registracijos centro Pabradėje (toliau – URC) atstovu, 2012 m. rugpjūčio 17 d.

⁵⁶ Pokalbis su URC atstovu, 2012 m. rugpjūčio 17 d.; pokalbiai su migracijos tarnybų darbuotojais, Mažeikiai, 2012 m. rugpjūčio 22 d.; Vilnius, 2012 m. rugpjūčio 27 d.; Šalčininkai, 2012 m. rugsėjo 4 d.; Švenčionys, 2012 rugsėjo 5 d.; Visaginas, 2012 m. rugpjūčio 29 d. Šie skyriai taip pat vadinami „migracijos tarnybomis“. Abi sąvokos ataskaitoje vartojamos pakaitomis.

⁵⁷ Pagal įstatymo dėl užsieniečių teisinės padėties 10 straipsnį užsieniečio **atvykimas** į Lietuvos Respubliką laikomas neteisėtu, jeigu jis atvyko pažeisdamas Šengeno sienų kodekso nuostatas.
To paties įstatymo 23 straipsnyje apibrėžiama, kad užsieniečio **buvimas** Lietuvoje laikomas neteisėtu, jeigu užsienietis: yra Lietuvoje pasibaigus leistinam buvimui laikui, įskaitant leistiną bevizio buvimą laiką; pasibaigus vizos galiojimo laikui arba ją panaikinus; turi kelionės dokumentą, kuris yra suklastotas, arba turi vizą, kuri yra suklastota; yra Lietuvoje be vizos, jeigu ji būtina; yra Lietuvoje be galiojančio kelionės dokumento; į šalį atvyko neteisėtai.
To paties įstatymo 39 straipsnyje numatoma, kad užsieniečio **gyvenimas** Lietuvoje laikomas neteisėtu, jeigu užsienietis: gyvena šalyje be leidimo gyventi arba turi negaliojantį ar panaikintą leidimą gyventi; arba kai asmuo turi suklastotą leidimą gyventi ar kelionės dokumentą.

2.2.2.1 GRUPĖS, KURIOS ATSISPINDI ADMINISTRACINIUISE DUOMENYSE

Bendram asmenų be pilietybės skaičiui nustatyti naudojami trys skirtingi duomenų rinkiniai: Gyventojų ir būstų surašymo, Lietuvos statistikos departamento ir Migracijos departamento.

Pagal naujausią Gyventojų ir būstų surašymą, atliktą 2011 m. gegužės 1–9 dienomis, Lietuvoje buvo 2 400 asmenų be pilietybės⁵⁸ – staigus sumažėjimas nuo 10 500 asmenų be pilietybės, užregistruotų per 2001 metų surašymą⁵⁹. Į šį skaičių įtraukti pilietybės neturintys „nuolatiniai gyventojai“, t. y. „asmenys, nuolat gyvenantys Lietuvoje, ir Lietuvos Respublikos gyventojai, gyvenantys užsienyje [trumpesni] nei vienu metų laikotarpiu“⁶⁰. „Nuolatinė gyvenamoji vieta“ apibrėžiama taip: „[teisėta] ar deklaruota gyvenamoji vieta, kurioje asmuo paprastai būna kasdien ilsėdamasis, neskaitant laikinų išvykimų poilsiauti, atostogauti, aplankyti draugus ir gimines, verslo reikalais, gydytis arba religijos tikslais“⁶¹. Per surašymą taip pat nustatyta, kad 99,8 proc. Lietuvos gyventojų nurodė turintys bent vieną pilietybę⁶².

Per 2001 ir 2011 metų surašymus respondentų prašyta nurodyti šalį, kurioje jie gimė, savo pilietybę („be pilietybės“ buvo įtraukta į atskirą kategoriją) ir tautybę⁶³. Surašyme respondentų prašyta užpildyti elektroninį surašymo lapą, o po to surašinėtojai lankė elektroniniame surašyme nedalyvavusių asmenų būstus⁶⁴. Gali būti, kad šiame surašyme nedalyvavo daug asmenų be pilietybės, pirmiausia asmenys, gyvenantys visuomenės užribyje, pavyzdžiui, benamiai ir asmenys, kurių teisinė padėtis „neišspręsta“. Be to, nurodyti pilietybę ar jos neturėjimą gali būti problemiška. Pavyzdžiui, kai kurie asmenys gali save laikyti asmenimis be pilietybės, nors taip iš tikrųjų nėra, kiti asmenys gali manyti, kad pilietybę jie turi, kai iš tiesų jos neturi, dar kiti asmenys gali manyti, kad jų pilietybė yra galiojanti, nors iš tiesų taip nėra, ir atvirkščiai⁶⁵.

Be surašymo duomenų, kasmet Lietuvos statistikos departamentas skelbia gyventojų statistiką, išskirstytą pagal pilietybę. Remiantis šiais duomenimis, 2011 m. Lietuvoje gyveno 3 500 asmenų be pilietybės⁶⁶. Statistikos departamentas savo skaičiavimuose naudoja visuotinį surašymą ir kasmet jį koreguoja pagal gyventojų skaičiaus pokyčius (užregistruoti kūdikiai, mirtys ir neto migracija) naudodamasis nacionalinio Gyventojų registro duomenimis. Pagal 2011 m. surašymo rezultatus pakoregavus ankstesnius skaičiavimus, oficialūs Statistikos departamento pateikti duomenys rodo, kad 2012 m. Lietuvoje gyveno 2 300 asmenų be pilietybės. Šis skaičius 2013 m. sumažėjo iki 2 000.⁶⁷

Gyventojų registras – tai pagrindinis valstybės registras⁶⁸, kuriame renkami, apdorojami ir saugomi asmens duomenys, įskaitant piliečių, asmenų be pilietybės (tačiau tik teisėtai gyvenančių) ir kitų valstybių piliečių, deklaruojančių gyvenamąją vietą Lietuvos Respublikos teritorijoje ar registruojančių asmens civilinės būklės pasikeitimus Lietuvos Respublikos institucijose⁶⁹, pilietybės statusą (nuo 2013 m. sausio 1 d. jame saugomi

⁵⁸ Lietuva, Statistikos departamentas, *Lietuvos statistikos metraštis 2012*, Vilnius, 2012, p. 70.

⁵⁹ Ten pat, p. 70.

⁶⁰ Ten pat, p. 66.

⁶¹ Ten pat, p. 39.

⁶² Ten pat, p. 66. Statistikos metraštyje vartojamas žodis „pilietybė“: „2011 m. surašymo duomenimis, Lietuvoje gyveno 108 valstybių pilietybę turintys asmenys. Lietuvos Respublikos piliečiai sudarė 99,3 procento visų šalies gyventojų. Dauguma (99,8 %) šalies gyventojų nurodė turintys vieną pilietybę.“

⁶³ Lietuva, Statistikos departamentas, *Elektroninis 2011 m. surašymo lapas*, 2010, p. 5–6; Lietuva, Statistikos departamentas, *Elektroninis 2011 m. surašymo lapas*, 2000, p. 1.

⁶⁴ Lietuva, Statistikos departamentas, *Lietuvos statistikos metraštis 2012*, Vilnius, 2012, p. 65.

⁶⁵ JTVPK, *Pilietybės neturėjimo matavimas per gyventojų surašymą: Jungtinių Tautų vyriausiojo pabėgėlių reikalų komisaro sekretoriato pastaba ECE/CES/AC.6/2008/SP/5*, 2008 m. gegužės mėnuo, p. 4.

⁶⁶ Lietuva, Statistikos departamentas, *Lietuvos statistikos metraštis 2011*, Vilnius, 2011, p. 44.

⁶⁷ Statistikos departamento oficialiosios statistikos portalas: <http://osp.stat.gov.lt> (2013 m. rugpjūčio 8 d. duomenys).

⁶⁸ Lietuvos Respublikos gyventojų registro įstatymas, 1992 m. sausio 23 d., Nr. I-2237, Vilnius (paskutinė redakcija atlikta 2015 m. gruodžio 3 d. – Nr. XII-2116), 4 straipsnio 1 dalis.

⁶⁹ Ten pat, 9 straipsnio 6 dalis.

duomenys, susiję su pilietybės įgijimu ir netekimu⁷⁰). Nors būtų galima manyti, kad į registrą būtų galima įtraukti duomenis apie leidimo gyventi neturinčius asmenis be pilietybės (pvz., jeigu jie užregistruoja gimusį kūdikį), jeigu jie nėra pagrįsti Lietuvoje išduotais dokumentais⁷¹, Gyventojų registro direktorė patvirtino, kad į registrą negali būti įtraukti nuolatiniai gyventojai, neturintys galiojančio leidimo gyventi⁷².

Visi asmenys be pilietybės, turintys leidimą gyventi Lietuvoje, privalo deklaruoti savo gyvenamąją vietą, jeigu jie persikėlė į Lietuvą, pakeitė adresą arba išvyko iš Lietuvos ilgesniam kaip 6 mėnesių laikotarpiui⁷³. „Gyvenamoji vieta“ apibrėžiama kaip „pagrindinė vieta, kurioje asmuo faktiškai dažniausiai gyvena ir su kuria jis yra labiausiai susijęs“⁷⁴. Tokios gyvenamosios vietos neturintys asmenys, pavyzdžiui, dėl to, kad yra benamiai, įtraukiami į apskaitą pagal savivaldybę, kurioje gyvena⁷⁵. Šie asmenys privalo pateikti rašytiniais įrodymais pagrįstus duomenis apie savo asmens kodą ar gimimo datą, vardą (-us), pavardę, ankstesnę pavardę ir pilietybę kartu su tapatybės dokumentu⁷⁶.

Statistikos departamentas nepateikia sąvokos „pilietybės neturėjimas“ apibrėžties. Sąvoka „pilietybė“ apibrėžiama kaip ypatingas asmens ir valstybės teisinis ryšys, „kuris atsiranda gimus asmeniui ar dėl natūralizacijos, nesvarbu, ar pilietybė suteikiama dėl santuokos, pateikus pareiškimą, pasirinkus, ar pasinaudojus kitomis nacionalinėje teisėje numatytais priemonėmis“⁷⁷. Iš penkių pirmiau apibūdintų asmenų be pilietybės grupių Lietuvoje Statistikos departamento duomenys apie asmenis be pilietybės apima nuolatinius gyventojus be pilietybės ir teisėtus migrantus be pilietybės, kurie faktiškai gyvena Lietuvoje ir yra Lietuvoje deklaravę savo gyvenamąją vietą. Nors pagal Gyvenamosios vietos deklaravimo įstatymą reikalaujama į Gyventojų registrą įtraukti asmenis, kurie neturi leidimo gyventi, dėl pareigos pateikti tapatybės dokumentą ir kitus patvirtinančius dokumentus daug arba visi asmenys, kurių teisinė padėtis „neišspręsta“, ir „negrąžintini“ asmenys į jį galimai nėra įtraukti. Prieglobsčio prašytojai be pilietybės į šį skaičių neįtraukti⁷⁸.

Migracijos departamentas skelbia metinę Lietuvoje gyvenančių užsieniečių statistiką pagal pilietybę. Migracijos departamento duomenimis, 2011 m. Lietuvoje gyveno 4 453 asmenys be pilietybės, turintys leidimą gyventi⁷⁹. 2012 m. pradžioje jų skaičius šiek tiek sumažėjo iki 4 314 asmenų⁸⁰ ir 4 151 asmens 2012 m. rugpjūčio 1 d. duomenimis⁸¹. Naujausiais Migracijos departamento paskelbtais statistiniais duomenimis, bendras asmenų be pilietybės skaičius yra 4 130⁸². Į šį skaičių įtraukti asmenys, turintys vieną iš keturių Lietuvos vyriausybės išduodamų leidimų gyventi tipų: leidimas nuolat gyventi (Lietuvos Respublikos ilgalaikio gyventojų leidimas gyventi Europos Sąjungoje), leidimas laikinai gyventi (leidimas laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje), leidimo nuolat gyventi kortelė (Europos Sąjungos valstybės narės piliečio šeimos nario leidimo nuolat gyventi Lietuvos Respublikoje kortelė) ir leidimo laikinai gyventi kortelė (Europos Sąjungos valstybės narės piliečio šeimos nario leidimo laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje kortelė). Todėl svarbu pabrėžti, kad į šį skaičių įtraukti tik tie asmenys be pilietybės, kurie turi leidimus nuolat gyventi arba kurie turi teisę teisėtai gyventi šalyje kitu pagrindu.

⁷⁰ Ten pat, 5 straipsnio 2 dalis.

⁷¹ Ten pat, 9 straipsnio 2 dalis.

⁷² Elektroninis susirašinėjimas su Marija Norkevičiene, Gyventojų registro direktore, 2013 m. sausio 25 d.

⁷³ Lietuvos Respublika, Gyvenamosios vietos deklaravimo įstatymas, 1998 m. liepos 2 d., VIII-840. Pakeistas 2015 m. birželio 30 d. – Nr. XII-1919, 5 straipsnio 1 dalies 3 punktas ir 7 straipsnio 1 dalis.

⁷⁴ Ten pat, 2 straipsnio 2 dalis.

⁷⁵ Ten pat, 6 straipsnis.

⁷⁶ Ten pat, 6 straipsnio 3 dalis.

⁷⁷ Lietuva, Statistikos departamentas, *Lietuvos statistikos metraštis 2011*, Vilnius, 2011, p. 33.

⁷⁸ Elektroninis susirašinėjimas su Marija Norkevičiene, Gyventojų registro direktore, 2013 m. sausio 25 d.

⁷⁹ Lietuva, Migracijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos, *Migracijos metraštis 2011*, Vilnius, 2012, p. 11.

⁸⁰ Ten pat.

⁸¹ Duomenis pateikė Migracijos departamentas per pokalbį su tyrėja 2012 m. rugpjūčio 7 d.

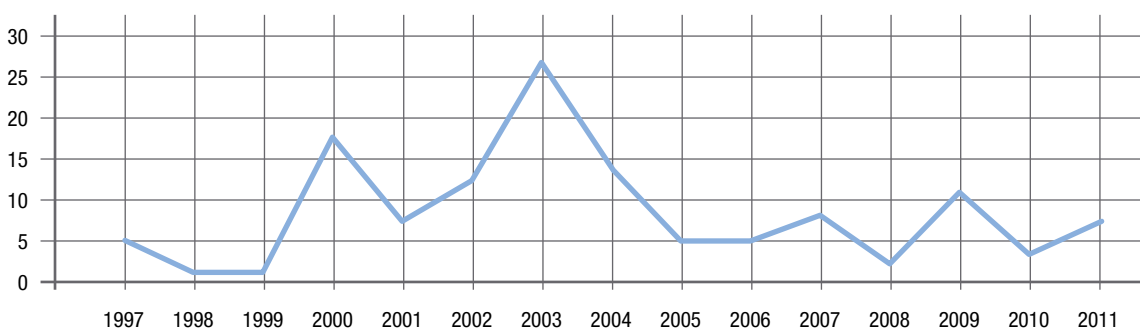
⁸² Lietuva, Migracijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos, *Migracijos metraštis 2012*, Vilnius, 2013, p. 10.

Abiejų departamentų pateiktų skaičių neatitiktį paaiškinti sunku. Tyrėjos manymu, įtikinamiausias paaiškinimas yra susijęs su gyvenimu užsienyje. Migracijos departamento duomenimis, 2011 m. 4 453 asmenys be pilietybės turėjo Lietuvos Vyriausybės išduotus leidimus gyventi. Statistikos departamento skaičiavimais, tik 3 500 iš jų deklaravo savo gyvenamąją vietą Lietuvoje. Gali būti, kad likę asmenys deklaravo savo gyvenamąją vietą užsienyje arba jos visai nedeklaravo. Vis dėlto 2011 m. Gyventojų surašymo duomenimis, Lietuvoje faktiškai gyveno tik 2 400 asmenų be pilietybės – likę 900 asmenų, kurie buvo įtraukti į metinę gyventojų statistiką, tačiau nebuvo užregistruoti per gyventojų surašymą, tikriausiai iš tiesų Lietuvoje negyvena, tačiau nėra deklaravę gyvenamosios vietos užsienyje. Gali būti, kad per gyventojų surašymą nepavyko susisiekti su visais šalyje gyvenančiais asmenimis be pilietybės. Labai svarbu toliau šį klausimą tirti, siekiant teisingai apskaičiuoti bendrą asmenų be pilietybės skaičių Lietuvoje.

Lietuvoje yra patikimų statistinių duomenų apie prieglobsčio prašytojus be pilietybės, kuriuos skelbia Migracijos departamento Prieglobsčio reikalų skyrius. Tačiau įstatyme nėra gairių, kaip įregistruoti prieglobsčio prašytoją kaip „neturintį pilietybės“. Praktikoje jo pareiškimas dėl pilietybės neturėjimo laikomas tikru, jeigu jis nuoseklus ir neprieštarauja nustatytiems faktams⁸³. Kai prieglobsčio prašytojai savo pareiškimų negali patvirtinti rašytiniais įrodymais, jų prašymas laikomas pagrįstu, jei jis yra nuoseklus⁸⁴. Taip pat atsižvelgiama į informaciją apie kilmės šalį.

Nuo 1997 m. asmenys be pilietybės Lietuvoje pateikė 135 prašymus dėl prieglobsčio suteikimo. Nuo 2008 m. dauguma prieglobsčio prašytojų be pilietybės nurodė, kad jų tautybė ar etninė tapatybė buvo čečėnų, armėnų, jezidų, kurdų ar rusų⁸⁵. 2011 m. dėl prieglobsčio Lietuvoje kreipėsi 7 asmenys be pilietybės⁸⁶. 2012 m. jų buvo 13⁸⁷. Visi jie – jauni vyrai nuo 18 iki 34 metų⁸⁸. 1997–2013 m. 7 asmenims be pilietybės suteiktas arba pabėgėlio statusas, arba papildoma apsauga.

1 pav. Prieglobsčio prašytojai be pilietybės Lietuvoje (1997–2011 m.)⁸⁹

⁸³ Pokalbis su Migracijos departamento atstovais, 2012 m. rugpjūčio 7 d.; pokalbis su Lietuvos Raudonojo Kryžiaus draugijos atstovais, 2012 m. rugpjūčio 7 d.

⁸⁴ Įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties, 83 straipsnio 2 dalis.

⁸⁵ Lietuva, Migracijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos Prieglobsčio reikalų skyrius, 2008 m. ataskaita, Vilnius, 2008, p. 35; Lietuva, Migracijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos Prieglobsčio reikalų skyrius, 2009 m. ataskaita, Vilnius, 2009, p. 15; Lietuva, Migracijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos Prieglobsčio reikalų skyrius, 2010 m. ataskaita, Vilnius, 2010, p. 21; Lietuva, Migracijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos Prieglobsčio reikalų skyrius, 2011 m. ataskaita, Vilnius, 2011, p. 23.

⁸⁶ Ten pat, p. 23.

⁸⁷ Lietuva, Migracijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos Prieglobsčio reikalų skyrius, 2012 m. ataskaita, Vilnius, 2013, p. 24.

⁸⁸ Ten pat, p. 23.

⁸⁹ Lietuva, Migracijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos Prieglobsčio reikalų skyrius, 2008 m. ataskaita, Vilnius, 2008; 2009 m. ataskaita, Vilnius, 2009; 2010 m. ataskaita, Vilnius, 2010; 2011 m. ataskaita, Vilnius, 2011.

Asmenų be pilietybės Lietuvoje demografinis profilis gana neišsamus. Valstybinės institucijos sistemingai nerenka informacijos apie gyventojų be pilietybės etninę sudėtį ar kilmės šalis⁹⁰. Vis dėlto Migracijos departamentas⁹¹ iš savo duomenų bazių surinko išskaidytus duomenis ir jais pasidalijo su tyrėja. Šie duomenys padėjo šiek tiek geriau suprasti šios grupės sudėtį. Absoliuti Lietuvoje registruotų asmenų be pilietybės dauguma (97 %) turi leidimus nuolat gyventi (žr. 3 lentelę). Beveik 60 procentų iš jų yra vyrai (žr. 3 pav.) ir daugiau kaip 85 procentai – vyresni kaip 35 metų. 2012 m. rugpjūčio 1 d. Lietuvoje buvo 36 vaikai be pilietybės (žr. 2 lentelę)⁹². Priežastys, kodėl šie vaikai neturi pilietybės, nežinomos, tačiau jiems leidimų gyventi išdavimo pagrindai rodo labai įvairias aplinkybes. Daugiau nei pusė šių vaikų turi leidimus gyventi dėl to, kad bent vienas iš jų tėvų ar jų sutuoktinis yra Lietuvos Respublikos pilietis arba nuolatinis gyventojas. Tai reiškia reikšmingus ryšius su šalimi dėl to, kad joje asmuo gimė ar ilgai gyveno. Kai kurie vaikai taip pat persikėlė į šalį dėl šeiminių ryšių. Vaikai yra gana tolygiai pasiskirstę amžiaus grupėse (žr. 2 pav.).

---

⁹⁰ Pokalbis su Migracijos departamento atstovais, 2012 m. rugpjūčio 7 d.

⁹¹ Ten pat.

⁹² Duomenis pateikė Migracijos departamentas per elektroninį susirašinėjimą 2013 m. sausio 10 d.

2 lentelė. Leidimus gyventi Lietuvos Respublikoje turinčių vaikų be pilietybės skaičius 2012 m. rugpjūčio 1 d. (pagal dokumento tipą ir jo išdavimo pagrindą)⁹³

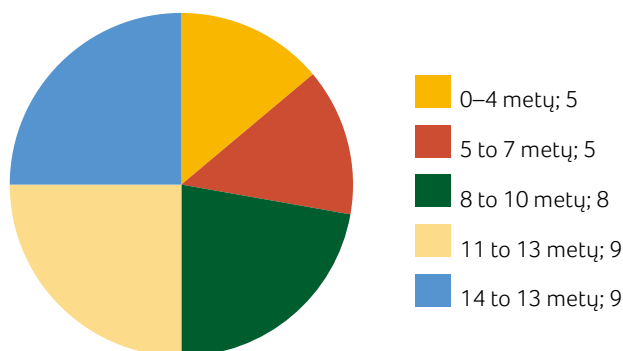
Leidimo gyventi tipas	Išdavimo ar pakeitimo priežastis ⁹⁴	Vaikų skaičius
Leidimas laikinai gyventi	Šeimos susijungimo atveju, kai Lietuvos Respublikoje gyvena nepilnamečio užsieniečio tėvai ar vienas iš jų arba vieno iš jų, globojančio nepilnametį užsienietį, sutuoktinis, kuris yra Lietuvos Respublikos pilietis arba turi leidimą gyventi.	1
	Vaiko globėju (rūpintoju) yra paskirtas Lietuvos Respublikos pilietis.	1
Iš viso		2
Leidimas nuolat gyventi	Vaikas atvyko į Lietuvos Respubliką gyventi kartu su šeimos nariu, kuris yra Lietuvos Respublikos pilietis.	1
	Vaikas gimė Lietuvoje ir jo tėvai ar vienas iš jų yra Lietuvos Respublikos piliečiai arba turi leidimą nuolat gyventi ⁹⁵ .	8
	Vaikas gimė ne Lietuvoje ir jo tėvai ar vienas iš jų yra Lietuvos Respublikos piliečiai arba turi leidimą nuolat gyventi.	8
	Leidimas buvo pakeistas, nes tapo netinkamas naudoti.	1
	Leidimas buvo pakeistas, nes baigėsi jo galiojimas.	8
	Vaikas atvyko prisijungti prie šeimos nario, kuris turi leidimą nuolat gyventi, nes išsaugojo teisę į Lietuvos pilietybę arba yra lietuvių kilmės, ir su juo gyventi.	1
	Iš viso	
ES laikino gyventojų kortelė	Vaikas yra Lietuvos Respublikos piliečio šeimos narys ir atvyko į šalį gyventi lydėdamas pilietį, kuris naudojasi judėjimo laisvės teise, ES, arba atvyko prisijungti prie piliečio iš kitos ES valstybės narės teritorijos.	3
Iš viso		3
ES nuolatinio gyventojų kortelė	Vaikas išsaugojo teisę į Lietuvos Respublikos pilietybę kaip asmens, turėjusio Lietuvos pilietybę iki 1940 m. liepos 15 d., palikuonis arba yra lietuvių kilmės, arba atvyko į Lietuvos Respubliką gyventi kartu su šeimos nariu, kuris yra Lietuvos Respublikos pilietis.	4
Iš viso		4
Bendras vaikų be pilietybės skaičius		36

⁹³ Ten pat.

⁹⁴ Susijusios su atitinkamu (-ais) Įstatymo dėl užsieniečių teisinės padėties straipsniu (-iais).

⁹⁵ Taip pat gali būti, kai vaikas gimsta Lietuvos piliečio ir užsienio valstybės piliečio šeimoje ir vėliau praranda pilietybę arba vienas iš tėvų ir vaikas jos atsisako.

2 pav. Vaikų be pilietybės skaičius 2012 m. rugpjūčio 1 d. (pagal amžiaus grupes)⁹⁶

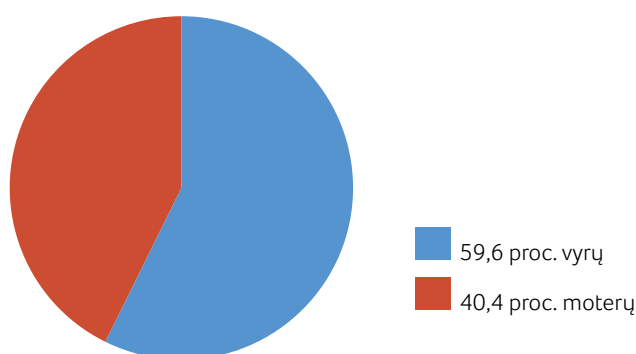

Asmenys be pilietybės gyvena visoje Lietuvoje. Kiekvienoje iš 60 savivaldybių užregistruotas bent vienas asmuo be pilietybės⁹⁷. Daugiau kaip pusė iš 4 151 asmens be pilietybės gyvena trijų didžiausių Lietuvos miestų (Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos) rajonuose. Apie 43 procentų tikslinės grupės gyvena Vilniaus mieste ir rajone, o Šalčininkų, Švenčionių ir Visagino pasienio rajonuose – 11 procentų.

3 lentelė. Leidimą gyventi Lietuvoje turinčių asmenų be pilietybės skaičius (pagal dokumento tipą)⁹⁸

	Leidimas nuolat gyventi	Leidimas laikinai gyventi	Nuolatinio gyventojų kortelė ES piliečio šeimos nariui	Laikino gyventojų kortelė ES piliečio šeimos nariui	Iš viso
2012 m. sausio 1 d. ⁹⁹	4 213	43	6	52	4 314
2012 m. sausio 1 d. ¹⁰⁰	4 049	53	5	44	4 151

3 pav. Asmenys be pilietybės Lietuvoje (pagal lytį)¹⁰¹

⁹⁶ Duomenis pateikė Migracijos departamentas per elektroninį susirašinėjimą 2013 m. sausio 10 d.

⁹⁷ Duomenis pateikė Migracijos departamentas per pokalbį su tyrėja 2012 m. rugpjūčio 7 d.

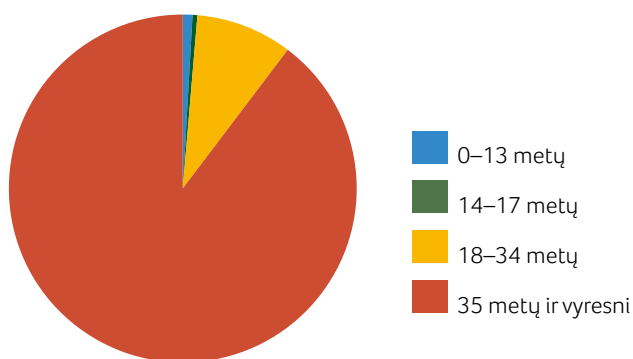
⁹⁸ Duomenis pateikė Migracijos departamentas per pokalbį su tyrėja 2012 m. rugpjūčio 7 d.

⁹⁹ Lietuva, Migracijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos, *Migracijos metraštis 2011*, Vilnius, 2011, p. 13.

¹⁰⁰ Duomenis pateikė Migracijos departamentas per pokalbį su tyrėja 2012 m. rugpjūčio 7 d.

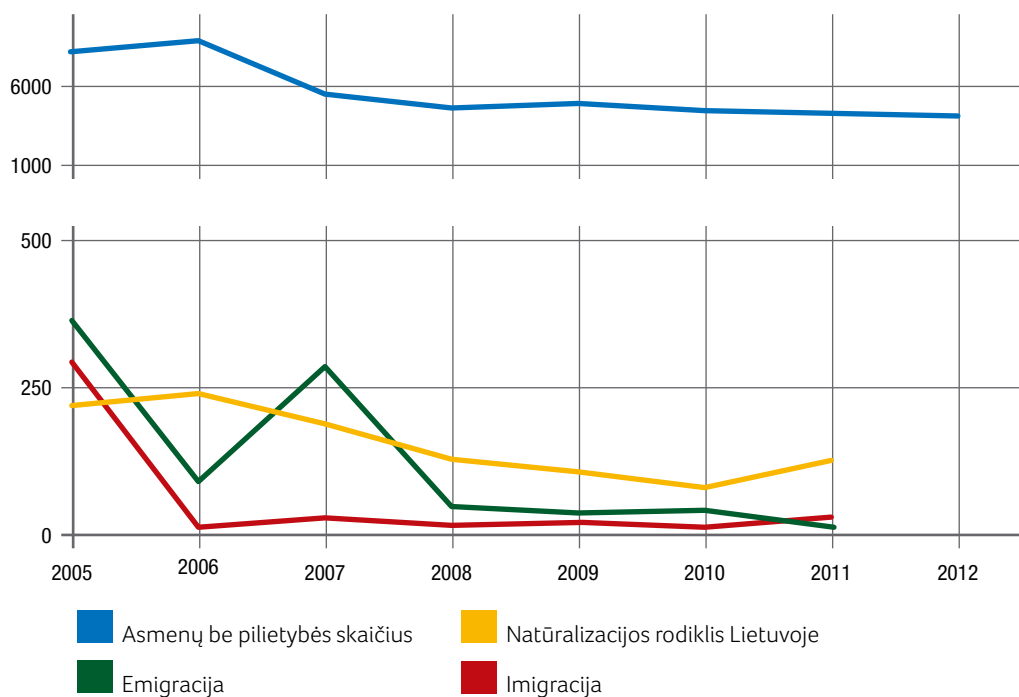
¹⁰¹ Ten pat.

4 pav. Asmenų be pilietybės Lietuvoje (pagal amžių)¹⁰²

Bendras asmenų be pilietybės skaičius Lietuvoje nuolat mažėjo nuo nepriklausomybės atkūrimo, tačiau šios tendencijos nelėmė aukšti asmenų be pilietybės natūralizacijos ar emigracijos rodikliai (žr. 5 pav.). Vietos migracijos tarnybų darbuotojai, kurie dalyvavo pokalbiuose atliekant šį tyrimą, nurodė, kad šis skaičius mažėja dėl mirštamumo ir kitų valstybių pilietybės įgijimo¹⁰³. 2011 m. asmenų be pilietybės neto migracijos Lietuvoje tendencija pirmą kartą kardinaliai pakito: 12 asmenų be pilietybės išvyko iš šalies, o 31 atvyko. 2012 m. neto migracijos rodiklis vėl tapo neigiamas: 16 asmenų atvyko ir 59 išvyko iš šalies¹⁰⁴.

5 pav. Asmenų be pilietybės (kurie gavo pilietybę natūralizacijos būdu, kurie išvyko iš Lietuvos ir kurie į ją atvyko) skaičius 2005–2011 m.¹⁰⁵

¹⁰² 2012 m. rugpjūčio 1 d. duomenys. Neskelbtus duomenis tyrėjai pateikė Migracijos departamentas per pokalbį su jo atstovais 2012 m. rugpjūčio 7 d.

¹⁰³ Pokalbiai su migracijos tarnybų darbuotojais, Mažeikiai, 2012 m. rugpjūčio 22 d.; Vilnius, 2012 m. rugpjūčio 27 d.; Šalčininkai, 2012 m. rugsėjo 4 d.; Švenčionys, 2012 m. rugsėjo 5 d.; Visaginas, 2012 m. rugpjūčio 29 d.

¹⁰⁴ Lietuva, Migracijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos, *Migracijos metraštis 2012*, Vilnius, 2013, p. 16, 19.

¹⁰⁵ Statistiniai duomenys gauti iš šių šaltinių: Lietuva, Migracijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos, *Migracijos metraštis 2004*, Vilnius, 2005; *Migracijos metraštis 2005*, Vilnius, 2006; *Migracijos metraštis 2006*, Vilnius, 2007; *Migracijos metraštis 2007*, Vilnius, 2008; *Migracijos metraštis 2008*, Vilnius, 2009; *Migracijos metraštis 2009*, Vilnius, 2010; *Migracijos metraštis 2010*, Vilnius, 2011; *Migracijos metraštis 2011*, Vilnius, 2012.

2.2.2.2 GRUPĖS, KURIOS NEATSISPINDI ADMINISTRACINIUISE DUOMENYSE

Apie dvi dideles asmenų be pilietybės kategorijas administracinių duomenų Lietuvoje nėra. Pirmosios grupės susiformavimą lėmė nelegali migracija, ir jai priklauso „negražintini“ asmenys¹⁰⁶. Tai asmenys, kuriems pagal Lietuvos įstatymą dėl užsieniečių teisinės padėties taikyta ar taikoma išsiuntimo procedūra, tačiau jie negali grįžti ar būti gražinti į jokią šalį, įskaitant šalį, kurios pilietybę turi, ar šalį, kurioje anksčiau nuolat gyveno, jeigu ji žinoma. Dažniausiai „negražintini“ asmenys būna ilgą laiką (12–18 mėnesių) sulaikyti. Jeigu išsiuntimo kliūtys nepašalinamos per 12 mėnesių, asmuo gauna leidimą laikinai gyventi, kuris galioja vienus metus. Dėl neaiškios „negražintinų“ asmenų padėties gali būti neįmanoma išduoti jų pilietybę liudijantį dokumentą ir galiausiai, ypač kalbant apie antrąją ar kitas kartas, gali sąlygoti pilietybės neturėjimą¹⁰⁷. Kai kurie „negražintini“ asmenys jau gali neturėti pilietybės, tačiau jie nėra pripažinti asmenimis be pilietybės.

Lietuvoje nėra patikimų statistinių duomenų apie „negražintinų“ asmenų profilį ir skaičių. Tokių asmenų neturėtų būti labai daug. Tyrimo metu URC buvo laikomi du „negražintini“ asmenys. URC atstovas išreiškė susirūpinimą dėl Rusijos Federacijos atsisakymo apskritai priimti gražinamus asmenis be pilietybės, net jeigu jie teisėtai gyveno šioje šalyje prieš atvykdami į Lietuvą. Daug asmenų, kurie tampa „negražintiniais“, yra kilę iš Užsachario Afrikos šalių, su kuriomis Lietuva nepalaiko diplomatinių ryšių ir kurios dažnai nenori bendradarbiauti su Lietuvos institucijomis¹⁰⁸.

Kiti asmenys be pilietybės Lietuvoje gali būti asmenys, negavę Lietuvos ar kitos valstybės pilietybės nuo šalies nepriklausomybės atkūrimo 1991 m. Kai kurie jų yra kreipęsi į valdžios institucijas ir vyksta pilietybės suteikimo ar leidimo gyventi išdavimo procesas. Pasak NVO ir valstybinių institucijų darbuotojų, kurie dalyvavo pokalbiuose atliekant tyrimą, tokių atvejų atsiranda kasmet visoje šalyje. Todėl tikėtina, kad yra asmenų su „neišspręsta“ teisine padėtimi, kurių valdžios institucijos nėra užregistravusios. Nėra duomenų, kiek tokių atvejų vis dar yra Lietuvoje. Daug asmenų be pilietybės, kurių teisinė padėtis „neišspręsta“, bet ne visi, gyvena visuomenės užribyje ir skursta, yra buvę kaliniai, senyvo amžiaus ir atokių kaimo vietovių gyventojai.

Nelaikoma, kad įkalinti asmenys pakeitė anksčiau deklaruotą gyvenamąją vietą¹⁰⁹, todėl jie gali būti įtraukti į Gyventojų registrą. Tačiau neaišku, kiek asmenų be pilietybės ar asmenų, kurių teisinė padėtis „neišspręsta“, šiuo metu Lietuvoje įkalinti, nes pirmiausia nežinomas tokių asmenų, deklaravusių savo gyvenamąją vietą, skaičius. Tyrėja lankėsi Marijampolės pataisos namuose, kuriuose laikomi mažiausiai du asmenys, kurių teisinė padėtis „neišspręsta“, ir kur darbuotojai jai pasakė, kad įstaigoje yra „daug“ asmenų be pilietybės¹¹⁰. Kalėjimų departamentas prie Teisingumo ministerijos nerenka ir nesaugo informacijos apie asmenis be pilietybės ar asmenis, kurių teisinė padėtis „neišspręsta“¹¹¹.

Gyventojų registre skiriamos gyventojų, kurių pilietybė „nenurodyta“ ar „nenustatyta“, ir asmenų be pilietybės grupės. Pirmajai grupei Registre priskirtas kitas kodas (PXX), o antroji žymima kodu P00. 2001 m. surašymo duomenimis, Lietuvoje buvo 3 200 gyventojų, kurių „pilietybė nenustatyta“. Gyventojų, kurių pilietybė „nenustatyta“ ar „nenurodyta“, skaičius Lietuvos statistikos metraščiuose išaugo iki 10 600 2007 m. ir 12 100 – 2011 m.¹¹². 2011 m. surašymo duomenimis, 2011 m. asmenų, kurių pilietybė „nenurodyta“

¹⁰⁶ Šią sąvoką pasiūlė 2011 m. JTVPK tyrimo *Pilietybės neturėjimas JK* autoriai, UNHCR/Asylum Aid, Pilietybės neturėjimas JK, Londonas, 2011.

¹⁰⁷ JTVPK, *Ekspertų posėdis – asmenų be pilietybės sąvoka pagal tarptautinę teisę (apibendrinamosios išvados)*, 2010, p. 8.

¹⁰⁸ Pokalbis su URC atstovu, 2012 m. rugpjūčio 17 d.

¹⁰⁹ Lietuvos Respublika, Gyvenamosios vietos deklaravimo įstatymas, 1998 m. liepos 2 d., VIII-840, 7 straipsnio 1 dalies 5 punktas. 2015 m. birželio 30 d. pakeitus įstatymą šiai grupei taikomas 6 straipsnio 2 dalies 3 punktas.

¹¹⁰ Pokalbis su Marijampolės pataisos namų socialine darbuotoja, 2012 m. rugpjūčio 31 d.

¹¹¹ Elektroninis susirašinėjimas su Remigijumi Gliaudeliu, Kalėjimų departamento prie Teisingumo ministerijos direktoriaus pavaduotoju, 2012 m. spalio 16 d.

¹¹² Lietuva, Statistikos departamentas, *Lietuvos statistikos metraštis 2011*, Vilnius, 2011, p. 44.

ar „nenustatyta“, Lietuvoje nebuvo, o tai neatitinka Statistikos metraštyje pateiktų duomenų¹¹³. Neaišku, kas lėmė šį neatitikimą. Pasak Gyventojų registro tarnybos, asmenimis be pilietybės registruojami tik tie asmenys be pilietybės, kurie turi leidimą gyventi šalyje. Prie asmenų, kurių pilietybė „nenurodyta“ ar „nenustatyta“, gali būti priskirti „tik Registre užregistruoto asmens šeimos nariai, kurie neturi dokumentų“¹¹⁴ ir nėra deklaruojantys gyvenamosios vietos¹¹⁵.

Statistikos departamentas, Migracijos departamentas ir kitos susijusios institucijos pasakė tyrėjai, kad jos tiksliai nežino, ką reiškia gyventojas, kurio pilietybė „nenustatyta“¹¹⁶. Kai kurios jų nurodė, kad šiai grupei gali priklausyti vaikai iki 16 metų amžiaus, kurie iki šiol nėra gavę tapatybės dokumento. Jų pilietybė pakeičiama į „Lietuvos“ duomenų bazėse, kai jiems išduodamas pasas ar asmens tapatybės kortelė, tačiau jie laikomi piliečiais nuo gimimo visais kitais tikslais¹¹⁷. Migracijos departamento duomenimis, ši registracijos praktika neseniai pasikeitė ir dabar vaikų pilietybė užregistruojama, kai vaikai gimdami įgyja Lietuvos pilietybę. Kai kurių rajoninių migracijos tarnybų darbuotojai nurodė, kad į šį skaičių gali būti įtraukti vaikai, kurių tėvai turi skirtingas pilietybes ir dar nėra nusprendę, kokią pilietybę vaikui suteikti.

2.3 Asmenų be pilietybės situacijos kokybinė analizė

2.3.1 Įžanga

Nuo pat tyrimo pradžios JTVPK laikosi nuomonės, kad būtina, jog asmenys be pilietybės dalyvautų nustatant galimybes ir iššūkius bei ieškant pilietybės neturėjimo situacijų sprendimų. Asmenų be pilietybės dalyvavimas šiame procese svarbus ne tik siekiant šiuos asmenis įgalinti, bet ir suprasti jų padėtį, gerinti jų profiliavimą. Todėl JTVPK nusprendė, kad į tyrimą reikėtų įtraukti asmenų be pilietybės dalyvaujamuosius vertinimus¹¹⁸. Pirmiau minėta, kad Lietuvoje nebuvo tirtas asmenų be pilietybės socialinis ir demografinis profilis, su žmogaus teisėmis susiję iššūkiai ir kasdienis jų gyvenimas. Tačiau su jais susisiekti buvo sunku. Iš pradžių buvo susisiektas su „teisinių“ asociacijomis, tarptautinėmis organizacijomis ir NVO, dirbančiomis žmogaus teisių, diskriminacijos, labdaros, migracijos ir prieglobsčio srityse, ir jų paprašyta nurodyti asmenis be pilietybės, kurie norėtų dalyvauti pokalbiuose. Nors jos visos noriai dalijosi turima informacija, per šiuos tinklus gauta informacija tik apie penkis galimus pokalbių dalyvius.

Todėl buvo kreiptasi į migracijos ir policijos pareigūnus, tačiau dėl duomenų apsaugos reikalavimų šie pareigūnai ne itin norėjo susisiekti su galimais pokalbio dalyviais ir paprašyti jų dalyvauti. Nors ir suprato tikslą, daugelis jų manė, kad dėl to, jog šiuo klausimu nėra oficialios politikos, jie viršys savo įgaliojimus. Vis dėlto anonimiškai gauti papildomi 16 kontaktų (be pirmiau minėtų penkių). Kartais tyrėjai buvo pateikti tik asmenų telefonų numeriai ar adresai. URC padėjo surengti susitikimus su trimis tyrimo metu centre sulaukytais ar apgyvendintais asmenimis be pilietybės. Siekiant susisiekti su tiksliniais gyventojais, taip pat naudoti kiti metodai. Jie apėmė susisiekimą su atskirais aktyvistais, skelbimus savivaldybių laikraščiuose, dalyvavimą internetiniuose forumuose, kontaktinės informacijos gavimą iš esamos teismų praktikos ir lankymąsi sriubos valgykloje Vilniuje. Taikant šiuos metodus gauti dar devynių asmenų kontaktai.

¹¹³ Lietuva, Statistikos departamentas, *Lietuvos statistikos metraštis 2012*, Vilnius, 2012, p. 70.

¹¹⁴ Neaišku, ar šiuo atveju „dokumentas“ yra asmens tapatybės dokumentas, pavyzdžiui, pasas, ar leidimas gyventi.

¹¹⁵ Elektroninis susirašinėjimas su Marija Norkevičiene, Gyventojų registro tarnybos direktore, 2013 m. sausio 25 d.

¹¹⁶ Pokalbis su Statistikos departamento atstovais 2012 m. rugpjūčio 3 d. ir Migracijos departamento atstovais 2012 m. rugpjūčio 7 d.

¹¹⁷ Informaciją pateikė Migracijos departamentas per pokalbį su tyrėja 2012 m. rugpjūčio 7 d.

¹¹⁸ JT vyriausiojo pabėgėlių reikalų komisaro biuras (JTVPK), *JTVPK dalyvaujamojo vertinimo priemonė veikloje*, 2006 m. gegužė, Pirmasis leidimas, <http://www.refworld.org/docid/462df4232.html>.

Iš visų 33 gautų kontaktų pusiau struktūrizuotas pokalbis įvyko su 21 asmeniu, nes pagal gautą informaciją pavyko susisiekti ne su visais asmenimis. Pokalbiai vidutiniškai truko po 40 minučių, jie vyko respondentų namuose, kavinėse, įkalinimo įstaigoje, URC, bendruomenės centruose ir sriubos valgykloje 8 miestuose nuo 2012 m. rugpjūčio 16 d. iki rugsėjo 12 d. Beveik visi pokalbiai buvo individualūs, todėl JTVPK dalyvaujamojo vertinimo metodika, kuri dažniausiai naudojama tikslinių grupių diskusijose, negalėjo būti griežtai taikoma. Respondentui sutikus ir esant tinkamoms aplinkybėms, pokalbiai buvo įrašomi. Respondentų prašyta, jeigu įmanoma, pasidalyti jų pateiktą informaciją patvirtinančiais dokumentais. Dalyvavimas buvo visiškai savanoriškas, nors pažeidžiamiesiems respondentams po pokalbio buvo duota maisto produktų ar nedidelės sumos pinigų. Du trečdaliai pokalbių vyko rusų kalba, likę – lietuvių.

Vienas iš 21 pokalbio buvo sustabdytas, nes respondentas nesijautė gerai ir nenorėjo pokalbio tęsti. Paaiškėjo, kad vienas asmuo buvo Rusijos Federacijos pilietis. Todėl tyrime panaudoti 19 atvejų. Nepaisant papildomų pastangų užtikrinti dalyvių įvairovę, tik 4 jų buvo moterys ir tik vienas atvejis buvo susijęs su vaiku be pilietybės. Šiek tiek daugiau nei pusė dalyvių buvo gimę Lietuvoje, o kiti atvyko į šalį iš Rusijos, Baltarusijos, Ukrainos, Azerbaidžano ir Latvijos. Paprašius nurodyti savo tautybę, dalyviai nurodė rusų (5), baltarusių (3), lietuvių (2), romų (2), ukrainiečių (2), armėnų (1), čuvašų (1) ir totorių (1) tautybes. Dviem dalyviams tautybę nurodyti buvo sunku. Dauguma dalyvių buvo 35–64 metų. Kaip minėta, vienas respondentas buvo nepilnametis, o trys dalyviai – vyresni kaip 65 metų.

Gausiausiai atstovaujamą grupę daugiausiai sudarė nuolatiniai gyventojai, kurie nebuvo gavę šalies pilietybės per „nulinio varianto“ laikotarpį arba kurie vėliau atsisakė Lietuvos pilietybės ir po to gavo leidimus nuolat gyventi. Šie asmenys sudarė 65 procentus apklaustųjų. Apklausti trys asmenys, kurių teisinė padėtis „neišspręsta“. Kiti du asmenys buvo gavę leidimus gyventi labai neseniai, todėl galėjo pateikti vertingos informacijos apie šios grupės padėtį. Šios dvi asmenų be pilietybės grupės, kuriems Lietuva yra „savoji šalis“, sudarė 80 procentų visos imties. URC apklaustas vienas „negražintinas“ asmuo. Trys respondentai į Lietuvą atvyko po 1991 m. ir nuo pat atvykimo pradžios jiems buvo taikomi Lietuvos imigracijos įstatymai. Buvo gautas vieno prieglobsčio prašytojo be pilietybės kontaktas, tačiau galiausiai pokalbyje jis nedalyvavo.

Atsižvelgdamas į tai, kad apklaustų asmenų be pilietybės imtis gana maža, JTVPK nemano, kad šie pokalbiai galėtų būti laikomi tinkama kiekybine ir kokybine asmenų be pilietybės esamos padėties ir patirties Lietuvoje analize. Tačiau pateikta patirtis ir požiūriai padeda geriau suprasti pilietybės neturėjimo pobūdį Lietuvoje ir tai, kokį poveikį pilietybės neturėjimas daro šių asmenų kasdieniam gyvenimui ir viltims dėl ateities.

2.3.2 Procedūriniai klausimai

Tik keliems pokalbiuose dalyvavusiems asmenims taikytos teisminės procedūros. Tik vienas asmuo kreipėsi į teismą dėl „neišspręstos“ teisinės padėties, norėdamas įgyti Lietuvos pilietybę. Apylinkės teismas bylą atmetė, tačiau jam buvo nurodyta ją išnagrinėti iš naujo pateikus apeliaciją. Byloje asmuo sau atstovavo pats, nes neturėjo teisės į teisinę pagalbą vykstant teismo procesui. Jam teisinę konsultaciją suteikė kalėjimo socialinė darbuotoja. Dėl dviejų pokalbiuose dalyvavusių asmenų vyko teismo procesai dėl sulaikymo. Nė vienas jų negalėjo pasakyti tyrėjai, ar teismo procese jiems suteiktas teisinis atstovavimas.

Nors respondentai teigiamai atsiliepė apie institucijų elgesį su jais, per pokalbius nurodyti keli iššūkiai, su kuriais susidurta vykstant administracinėms procedūroms. Pirma, ir asmenys, kurių teisinė padėtis „neišspręsta“, ir migracijos pareigūnai nurodė, kad leidimo tokiems asmenims gyventi gavimo procesas – sudėtingas ir brangus. Tai iliustruoja A. N. istorija.

ATVEJO ANALIZĖ¹¹⁹

A. N., vyras, 57 metų Gimęs Lietuvoje

A. N. – 57 metų Lietuvoje gimęs vyras. Paklaustas apie savo etninę kilmę, jis suabejoja: „Na, mano motina buvo ukrainietė, o tėvas – rusas. Gimiau čia. Kas aš toks?“ Abu A. N. tėvai mirė. Jie atvyko mokytis į specializuotą mokyklą Vilniuje iš skirtingų Rusijos kraštų 1946 ar 1947 m. dar būdami vaikai. Jo seneliai iš tėvo pusės buvo iš Lietuvos. Jie pabėgo į Sankt Peterburgą per Pirmąjį pasaulinį karą. Vėliau jie grįžo į Lietuvą ir įsikūrė Vilniuje. Kai jis dar buvo vaikas, iš jo tėvų buvo atimtos tėvystės teisės. A. N. užaugo vaikų namuose. 1988 m. A. N. Lietuvoje skirta laisvės atėmimo bausmė. Pagal tuometę praktiką jis buvo išregistruotas iš deklaruotos gyvenamosios vietos, bet nebuvo įregistruotas įkalinimo įstaigos adresu. Per ketverius įkalinimo įstaigoje praleistus metus jis nebuvo informuotas apie galimybę ar poreikį imtis veiksmų dėl pilietybės statuso. Kai A. N. iš kalėjimo buvo paleistas 1992 m., jis Lietuvoje neturėjo deklaruotos gyvenamosios vietos, nors niekur kitur nebuvo gyvenęs. 1992 m. rugsėjo 4 d. jis kreipėsi į valdžios institucijas, bet „pasirinkti“ pilietybę buvo per vėlu.

Kadangi A. N. neatitiko nuolatinio Lietuvos gyventojo kriterijaus, jis negalėjo įgyti pilietybės pagal kitas įstatymo nuostatas. Pasak jo, iš valdžios institucijų daug pagalbos jis nesulaukė: „Aš jiems sakiau, kad iš vaikų namų atsidūriau kalėjime. Ką turėjau daryti? Moteris pasų poskyryje pasiūlė man dvi galimybes: sumokėti jai 100 JAV dolerių arba rasti ką nors, kas leistų man deklaruoti savo gyvenamąją vietą jų namuose. Tuo metu nė viena iš šių galimybių man nebuvo įmanoma. Taip tapau imigrantu.“

Jis gavo leidimą nuolat gyventi pateikęs gimimo liudijimą, mokyklos baigimo atestatą ir kitus turėtus dokumentus, kurie patvirtino jo faktinį gyvenimą Lietuvoje. Kadangi neturėjo darbo, A. N. nemokėjo socialinio draudimo įmokų, todėl neturėjo teisės į valstybės išmokas arba net užsiregistruoti Darbo biržoje iki 1999 m. A. N. įtraukus į socialinės apsaugos sistemą, jis dirbo keliuose darbuose ir nuomojo kambarį savo tėvų bute. Viskas klostėsi gana gerai, kol jį ištiko dar vienas sukrėtimas. „Kai prieš 10 metų mirė mano motina, patyriau daug streso. Pradėjau tikrai daug gerti ir tapau benamiu. Man prireikė nemažai laiko, kad išsikapstyčiau iš šios duobės ir, kai man jau pavyko, mirė tėvas. Mano brolis apgaule įtikino praktiškai beraščius tėvus palikti butą jam. Butą ir kitą turtą jis iš karto pardavė ir su šeima persikėlė į JK. Man davė 50 litų ir liepė susitvarkyti.“

---

¹¹⁹ Pokalbis vyko 2012 m. rugsėjo 6 d.

2007 m. jo leidimą gyventi pavogė ir trejus metus A. N. gyveno be dokumentų. Jis mėgino gauti naują dokumentą, bet nepajėgė susimokėti rinkliavų. Vieną dieną, po kontakto su policijos pareigūnais, kai negalėjo pateikti galiojančio asmens tapatybės dokumento, jis buvo nuvežtas į policijos nuovadą ir sužinojo, kad policija jo ieškojo dėl smulkių nusikaltimų, padarytų naudojant jo pavogtą leidimą gyventi. Jis buvo sulaikytas 80 dienų ir po to paleistas, kai jam teisme pavyko įrodyti savo nekaltumą.

Išėjęs į laisvę A. N. gavo naują leidimą gyventi padedant „Caritas“ socialinei darbuotojai. Ta proga jis pasidomėjo galimybe įgyti pilietybę ir jam buvo pasakyta, kad jam reikės taikyti natūralizacijos tvarką. Benamiui ir skurstančiam A. N. rinkliavos buvo pernelyg didelės:

„ *Man nėra problemų laikyti egzaminą. Man ne problema išmokti Konstituciją. Mano problema – finansinė. Jeigu ne rinkliavos, mielai egzaminą laikyčiau.*“

Prašymo dėl pilietybės išnagrinėjimo kaina – 179 LTL, o pats egzaminas kainuoja 20 LTL (iš viso apie 60 EUR).

Tuo metu, kai vyko pokalbis, A. N. laikinai gyveno benamių prieglaudoje ir 8 mėnesius niekur nedirbo. Ilgą laiką jis svarstė galimybę vykti dirbti sezoninių darbų į užsienį, kad galėtų susitvarkyti gyvenimą. Išvykti į užsienį jis bandė du kartus ir abu kartus jam nepavyko. „Jie man pasakė, kad man reikia kelionės dokumento ir už jį turėjau sumokėti 100 LTL. Tada turėjau pateikti specialius prašymus dėl darbo užsienyje. Kiekvienas dokumentas kainuoja. Iš kur man gauti pinigų?“

A. N. turi sveikatos problemų. Jis turi teisę į valstybės teikiamas sveikatos priežiūros paslaugas, tačiau už kai kurias turi pilnai arba iš dalies susimokėti. Kas mėnesį iš valstybės jis gauna apie 100 eurų ir kuponus maistui, tačiau to nepakanka visoms jo išlaidoms padengti ir gyvenamajai vietai išsinuomoti. A. N. mano, kad jeigu jam būtų suteikta pilietybė, situacija pagerėtų: „Pirma, jei čia negaliu rasti darbo, galiu gauti laikiną darbą užsienyje, tarkim, 6 mėnesiams, ir susitaupyti šiek tiek pinigų, kad galėčiau iš naujo pradėti gyvenimą čia. Tai padėtų man rasti vietą gyventi ir gražinti skolas.“

„ *Nesakau, kad gavus pasą mano gyvenimas iš karto pasikeistų. Tačiau jis leistų man ištrūkti iš šios situacijos. Aš patekęs į skurdo spąstus. Tu nuolat bendrauji su kitais benamiais. Daugelis jų geria ir visada kviečia prisijungti. Man tai pagunda. Pasas būtų tarsi tramplinas, nuo kurio galėčiau šokti. Yra daug dalykų, kurių galėčiau duoti visuomenei.*“

Daugelis pokalbiuose dalyvavusių asmenų, kurių teisinė padėtis „neišspręsta“, priklausė (arba tebebepriklausė) pažeidžiamoms socialinėms grupėms. Pokalbio metu du jų buvo įkalinti, vienas gyveno skurde ir daug gėrė. Iš dviejų asmenų be pilietybės, kurių teisinis statusas buvo išspręstas tik neseniai, vienas daug gėrė, o kitas užaugo vaikų namuose ir kol nevedė, neturėjo jokios aplinkinių paramos, kurią dažniausiai teikia šeima. Dėl to pasinaudoti procedūromis yra dar sunkiau ir asmenys, kurių teisinė padėtis buvo „neišspręsta“, gavę leidimą nuolat gyventi, tai patvirtina. Šiems asmenims labai padėjo draugai, šeima ar socialiniai darbuotojai. J. S. pavyzdys iliustruoja asmenų be pilietybės problemas.

J. S., vyras, 49 metų
Gimęs Lietuvoje

J. S. gimė Lietuvoje ir visą gyvenimą čia gyveno. 1988 m. jis laikinai persikėlė į Rusiją, kur 1989 m. padarė nusikaltimą ir jam buvo skirta penkerių metų laisvės atėmimo bausmė. Grįžęs į Lietuvą 1995 m. jis kreipėsi į valdžios institucijas ir išreiškė norą įgyti Lietuvos pilietybę. Jis apibūdino jų atsakymą taip: „Jie man pasakė, kad turėčiau grįžti į Rusiją, valdžios institucijos man pasakė, kad mane deportuos ir kad aš neturiu teisės į pilietybę. Jie man net leidimo gyventi neišdavė. Aš niekada negrįžau į Rusiją.“

J. S. daug metų dirbo nelegaliai. Jis stengėsi nepakliūti į valdžios institucijų akiratį ir vengė su jomis kontakto. 2010 m. jam buvo skirta dar viena laisvės atėmimo bausmė. Jį buvo pasamdžiusi kalėjime veikianti valstybinė įmonė, tačiau atleido, kai, mėginant jį užregistruoti „Sodroje“, įkalinimo įstaigai buvo pasakyta, kad J. S. neturėjo teisės dirbti. Tuomet socialinė darbuotoja pradėjo analizuoti jo atvejį ir pamėgino gauti J. S. dokumentus.

J. S. tėvas gimė Lietuvoje prieš ją prijungiant prie Sovietų Sąjungos. Tačiau buvo sunku įrodyti, kad jis buvo Lietuvos Respublikos pilietis ir lietuvių kilmės, nes jo šeima buvo kilusi iš Vilniaus rajono, kur pilietybės klausimai sudėtingi. 1920–1939 m. rajonas priklausė Lenkijai. J. S., socialinės darbuotojos ir Lietuvos valdžios institucijų paieškos archyvuose ir kryžminių nuorodų analizė truko beveik dvejus metus.

2012 m. rugpjūčio mėnesį J. S. buvo pripažintas lietuvių kilmės asmeniu, kuris turi neribotą teisę atkurti Lietuvos pilietybę. Dabar jis galėjo rinktis, ar įgyti Lietuvos pilietybę, kuri jam kainuotų 142 LTL, ar gauti leidimą nuolat gyventi, kurio kaina – 150 LTL. J. S. pasirinko pilietybę. Jis sako, kad jam svarbu turėti dokumentą:

„ Žinoma, tai svarbu, ypač dėl to, kad dabar aš galėsiu dirbti. Turėsiu teisių, ne taip, kaip anksčiau.“

J. S. sako, kad jis nebūtų pajėgęs išspręsti susiklosčiusios padėties, jeigu ne įkalinimo įstaigos socialinių darbuotojų pagalba.

Vienas respondentas, Latvijoje gimęs Rusijos Federacijos pilietis, persikėlė į Lietuvą su dukra, neturinčia Latvijos pilietybės, kai ji buvo dar kūdikis. Nors galiausiai jis be jokių problemų gavo leidimą nuolat gyventi, jo dukrai buvo išduotas tik leidimas gyventi laikinai, kurį reikia atnaujinti kasmet. Pasak tėvo, vietos migracijos tarnyba teigia, kad jo dukra turi teisę į Rusijos Federacijos pilietybę ir gali gauti leidimą nuolat gyventi tik pateikusi Rusijos Federacijos pasą. Atkreiptinas dėmesys, kad šis atvejis neatitinka įstatyme dėl užsieniečių teisinės padėties numatytų nuostatų, kuriomis Lietuvoje negimusiems vaikams suteikiama teisė į leidimą nuolat gyventi, jeigu vienas iš tėvų yra nuolatinis jos gyventojas¹²¹. Šis atvejis iliustruoja, su kokiomis praktinėmis problemomis gali susidurti asmenys be pilietybės vykstant administracinėms procedūroms.

Du šiame tyrime apklausti romai be pilietybės nurodė pagrindines kliūtis, su kuriomis jie susidūrė siekdami įrodyti savo lietuvių kilmę, nes jų tėvai ar seneliai nebuvo registruoti Lietuvos Respublikos piliečiais ar gyventojais iki 1940 m. birželio 15 d.¹²². Kai kurių asmenų tėvų ar senelių gimimas užregistruotas tik bažnytiniuose dokumentuose, tačiau to nepakanka kilmei įrodyti siekiant atkurti pilietybę. Siekdama atlikti kryžminę šios informacijos analizę, tyrėja taip pat apklausė du romus, turimais duomenimis, buvo

---

¹²⁰ Pokalbis vyko 2012 m. rugsėjo 12 d.

¹²¹ Įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties, 53 straipsnio 1 dalies 6 punktas.

¹²² G. K. ir A. M., pokalbis vyko 2012 m. rugpjūčio 29 d. Remiantis iki 2011 m. balandžio 1 d. galiojusio Pilietybės įstatymo 1 straipsnio 2 dalimi, jeigu asmuo galėjo įrodyti, jog buvo Lietuvos gyventojas iki jos prijungimo prie Sovietų Sąjungos 1940 m. arba jo tėvai ar seneliai tuo metu buvo Lietuvos gyventojai, asmuo gali reikalauti pilietybės.

lietuvių kilmės Baltarusijos ir Rusijos Federacijos piliečiai, gyvenantys Kaliningrado srityje¹²³. Jie mėgino atkurti Lietuvos pilietybę, nes abu yra Lietuvos romų šeimų palikuonys. Valstybiniame archyve nebuvo duomenų nei apie jų tėvus, nei senelius. Lietuvos valdžios institucijos nepriėmė Lietuvos bažnytinių įrašų apie tai, kad šių asmenų tėvai buvo gimę šalies teritorijoje.

2.3.3 Keliavimo kliūtys

Išvykimo į užsienio šalis, įskaitant kilmės šalį ar šalį, kurioje asmuo anksčiau gyveno, kliūčių problemą iškėlė 8 iš 19 tyrimo dalyvių. Trumpas asmens be pilietybės kelionės dokumento galiojimas, aukštos rinkliavos už jį ir reikalavimas turėti vizą vykstant į Rusiją, Baltarusiją, Ukrainą ir JK, kur gyvena kai kurių respondentų šeimos, dažnai nurodomi kaip pagrindinė pilietybės neturėjimo problema. Kiti tyrimo dalyviai, pavyzdžiui, A. N., kurio atvejis pateiktas ankstesniame skyrelyje, buvo neviltyje, nes esant aukštam nedarbo lygiui Lietuvoje negalėjo ieškoti darbo užsienyje.

ATVEJO ANALIZĖ¹²⁴

N., vyras, 67 metų

Gimęs **Ukrainoje**

N. sakė, kad vienintelė jo problema ta, kad dėl to, jog neturi pilietybės, jis negali grįžti į Ukrainą aplankyti šeimos. Kai prieš kelerius metus mirė jo motina, jis beveik pavėlavo į jos laidotuves, nes jam reikėjo gauti vizą. „Mano dukra man padeda viską daryti. Mums reikėjo labai anksti atsikelti ir vykti į ambasadą Vilniuje. Aš per senas, kad galėčiau tai padaryti vienas. Lietuvos piliečiams vizos nereikia, kai vykstame aplankyti giminių, visa mano šeima gali tiesiog sėsti į mašiną ir važiuoti, bet aš visada sukeliu problemų.“

ATVEJO ANALIZĖ¹²⁵

V. S., moteris, 52 metų

Gimusi **Baltarusijoje**

Daug kartų per pokalbį V. S. primygtinai pabrėžė, kad jai nekilo jokių problemų dėl to, kad ji neturi pilietybės, išskyrus tai, kad jai reikalinga Baltarusijos viza: „Manau, su šia problema susiduria visi. Tam reikia laiko, pinigų... Man nuolat reikėjo teikti prašymą dėl vizos ir ją pasiimti Vilniuje. Turiu šeimą Baltarusijoje, ten važinėsiu visą gyvenimą. Tai tikrai problema.“

V. S. šiuo metu siekia įgyti pilietybę natūralizacijos būdu. Greitai ji gali tapti piliete ir labai džiaugiasi, kad jos kelionės į Baltarusiją ir iš jos bus mažiau apribotos. Tapusi baltarusių tautybės Lietuvos piliete, ji turės teisę į nemokamas visas:

„ Kai turėsiu dokumentą, galėsiu laisvai keliauti. Labiau pasitikėsiu savimi gyvenime.“

---

¹²³ L. M. ir A. A., pokalbis vyko 2012 m. rugsėjo 14 d. telefonu.

¹²⁴ Pokalbis vyko 2012 m. rugsėjo 10 d.

¹²⁵ Pokalbis vyko 2012 m. rugpjūčio 24 d.

ATVEJO ANALIZĖ¹²⁶

V. J., vyras, 53 metų

Gimęs Rusijos Federacijoje

„ Tai didžiausia problema. Mano dukra studijuoja JK. Pasimatymas su ja man kainuoja 5 000 litų, nes turiu vykti į Varšuvą vizos, kartais daugiau nei kartą. Rusijos ir Ukrainos verslo vizos absurdiškai brangios. Jei būčiau Lietuvos pilietis, man nereiktų vizos, pavyzdžiui, vykti į Ukrainą. Turiu atnaujinti kelionės dokumentą kas dvejus metus, o tam vėlgi reikia laiko ir pinigų. Šis nuolatinis važinėjimas dokumentų sekina. Kartais sienos apsaugos pareigūnai spokso į kelionės dokumentą ir nežino, kas tai. Tarsi būčiau ateivis iš kitos planetos. Turkijoje prie oro uosto pasų patikros punkto praleidau daugiau kaip dvi valandas!“

ATVEJO ANALIZĖ¹²⁷

D. A., vyras, 65 metų

Gimęs Rusijos Federacijoje

Iki pensijos, į kurią išėjo 2009 m., D. A. dirbo vairuotoju. Jis gyvena jam su žmona priklausančiame bute. Vienintelis jo nusiskundimas ir problema, kylanti dėl to, kad jis neturi pilietybės, – kelionių į Rusiją aplankyti šeimos problema:

„ Esu pensininkas. Iš kur man gauti tiek pinigų? Jeigu turėčiau Rusijos pilietybę, tiesiog sėdėčiau į mašiną ir važiuočiau aplankyti šeimos. Dabar, pavyzdžiui, net negalėjau nuvykti į brolio laidotuves. Jie negalėjo laukti, kol susitvarkysiu dokumentus. <...> Dėl Dievo meilės, aš tik norėčiau aplankyti savo šeimą. Namie nebuvau penkerius ar šešerius metus. Kada galėsiu grįžti bent atsisveikinti su visais?“

2.3.4 Asmenų be pilietybės pageidavimas įgyti Lietuvos pilietybę

Atrodo, vyrauja nuomonė, kad Lietuvoje asmenys neturi pilietybės iš esmės dėl savo pačių kaltės, nors daug vietos migracijos tarnybų darbuotojų laikosi šiek tiek kitokio požiūrio¹²⁸. Būtina pabrėžti, kad tai neturi jokių teisinių pasekmių pagal pilietybės neturėjimą reglamentuojančias Konvencijas ir bus išsamiau aptarta toliau šioje ataskaitoje.

3 iš 15 atkūrus nepriklausomybę Lietuvoje gimusių ar šalyje gyvenusių tyrimo dalyvių nurodė, kad jie nusprendė nesirinkti Lietuvos pilietybės 1989 m. Visi trys asmenys gimė ne Lietuvoje ir nurodė, kad jie nusprendė likti be pilietybės, nes taip buvo lengviau su tarybiniais pasais grįžti į savo kilmės šalį. Jie taip pat minėjo nesaugumo dėl nepriklausomos Lietuvos valstybės ateities jausmą tuo metu ir kai kuriais atvejais neužtikrintumą dėl to, ar jie liks Lietuvoje, ar persikels į kitą šalį.

Trys kiti asmenys buvo įsitikinę, kad Lietuvos pilietybės jie negavo ne dėl savo neveikimo, tačiau visiems jiems buvo sunku paaiškinti kodėl. V. B. (61 metų moteris) nurodė, kad tai nebuvo pagrindinis prioritetas:

---

¹²⁶ Pokalbis vyko 2012 m. rugsėjo 10 d.

¹²⁷ Pokalbis vyko 2012 m. rugsėjo 5 d.

¹²⁸ Pokalbis su Migracijos departamento atstovais 2012 m. rugpjūčio 7 d. Manyta, kad taikant „nulinio varianto“ procedūrą žmonės galėjo įgyti Lietuvos pilietybę.

„ Tai buvo mano klaida. Dirbau ir turėjau rūpintis vaiku, turėjau savų problemų ir dokumentų tiesiog nelaikiau prioritetu. Kai galiausiai nusprendžiau tuo užsiimti... buvo per vėlu¹²⁹.“

S. M. (62 metų vyras) taip pat nurodė tą pačią priežastį: „Žinau, žinau, visi man taip sakė. Konkrečios priežasties nebuvo... Kaip čia pasakius?.. Buvau išdykęs. Nieko neklausiau. Galvodavau, rytoj, kitą dieną.“¹³⁰

Kai kurie iš likusių 9 tyrimo dalyvių, kurie negalėjo įgyti pilietybės, buvo laikinai persikėlę į užsienį ir nežinojo apie „nulinio varianto“ procedūrą. Kai jie grįžo namo į Lietuvą, jiems buvo pasakyta, kad jie neturi teisės į Lietuvos pilietybę, nes nebuvo laikomi nuolatiniais gyventojais. Kiti tuo metu buvo kalėjime, ir kalėjimo valdžia jų apie šį procesą neinformavo. Dar kiti buvo vaikai, kurių tėvai ar globos įstaigos neužtikrino, kad jie įgytų Lietuvos pilietybę. Visi, išskyrus vieną asmenį, yra gimę Lietuvoje ir manė, kad labai neteisinga, jog jie buvo pamiršti.

Per pokalbius su migracijos pareigūnais tyrėjai paaiškinta, kad vienintelis dalykas, į kurį nuolat Lietuvoje gyvenantys asmenys be pilietybės neturi teisės, yra teisė balsuoti Seimo ir Prezidento rinkimuose ir kad pati pilietybė jiems nėra iš tiesų svarbi. Tačiau dauguma pokalbiuose dalyvavusių asmenų šį teiginį paneigė ir išreiškė aiškų norą įgyti Lietuvos pilietybę. Pusė respondentų pasakė, kad teisė balsuoti nacionaliniuose rinkimuose – viena iš priežasčių, kodėl jie nori pilietybę įgyti.

Lietuvoje gimę asmenys ypač užsidegę kalbėjo apie savo ryšius su šalimi. S. R. (50 metų vyras) sakė:

„ Noriu įgyti pilietybę, nes esu lietuvis. Gimiau ir užaugau čia. Nesu genijus, bet galiu laikyti būtinus egzaminus. Dėl to man problemų nekylo¹³¹.“ G. K. (41 metų vyras) sutinka: „Aš tiesiog nesuprantu kodėl. Gimiau čia, čia lankiau mokyklą, mano tėvai gimė čia, niekada nesu niekur kitur gyvenęs. Laikau save Lietuvos piliečiu, bet toks nesu. Nesu koks nors pabėgėlis, esu lietuvis¹³².“

Kiti taip pat jaučia tą patį: „Matote, man gėda pasakyti užsieniečiams, kad neturiu pilietybės. Nenoriu, kad Lietuvai būtų gėda. Mes, romai, namais vadiname vietą, kurioje gyvename. Mes neturime tėvynės. Mūsų tėvynė ten, kur gyvename“ (A. M., 61 metų vyras)¹³³; „Buvo absurdiška. Kas dar galiu būti, jei ne lietuvis? Tai buvo ne mano kaltė, kad tėvai prarado globos teises ir kad valstybė nepadarė to, ką turėjo padaryti“ (S. R., 35 metų vyras)¹³⁴; „Esu lietuvis, žinau, kad esu lietuvis. Niekada nesu iš čia išvažiavęs ir būsiu palaidotas Lietuvoje... Dėl pilietybės... Negi jie mano, kad nebesi lietuvis, jei neturi pilietybės? Bet turiu pripažinti, turėti dokumentus svarbu. Ką žmonės pasakys, jie galvos, kad tu pabėgėlis iš kažkur. Taigi, taip, pilietybės aš tikrai noriu“ (S. M.)¹³⁵.

Pilietybės neturėjimo pobūdis Lietuvoje įvairus. Šiame tyrime dalyvavo asmenys, kurie buvo verslininkai, darbininkai, benamiai, kaliniai, nelegalūs migrantai, ūkininkai ir pabėgėliai, asmenys, kurie tapo asmenimis be pilietybės dėl įvairių priežasčių. Vis dėlto dauguma jų išreiškė norą įgyti Lietuvos pilietybę. Per tyrėjos pokalbius su asmenimis be pilietybės nuomonė, kad asmenys be pilietybės yra asocialūs, kurią tyrėja girdėjo keliuose pokalbiuose su valdžios institucijomis¹³⁶, nepasitvirtino, tačiau ji galėjo lemti neigiamą požiūrį į šią grupę, kurią sudaro įvairūs žmonės. Galiausiai, nors pagal nacionalinę teisę visi asmenys be pilietybės laikomi užsieniečiais, dalyvavusieji pokalbiuose laikė Lietuvą savąja šalimi ir nelaikė savęs užsieniečiais.

¹²⁹ Pokalbis vyko 2012 m. rugsėjo 7 d.

¹³⁰ Pokalbis vyko 2012 m. rugsėjo 10 d.

¹³¹ Pokalbis vyko 2012 m. rugpjūčio 31 d.

¹³² Pokalbis vyko 2012 m. rugpjūčio 29 d.

¹³³ Pokalbis vyko 2012 m. rugpjūčio 29 d.

¹³⁴ Pokalbis vyko 2012 m. rugsėjo 10 d.

¹³⁵ Pokalbis vyko 2012 m. rugsėjo 10 d..

¹³⁶ Lietuviškai vartotas žodis „asocialus“.

2.3.5 Lietuvoje gimusių vaikų be pilietybės padėtis

Registruotų vaikų be pilietybės Lietuvoje nedaug, todėl tyrėja galėjo susisiekti tik su vieno vaiko be pilietybės tėvais. Tai buvo Latvijos „ne pilietei“ motinai ir Rusijos Federacijos pilietybę turinčiam tėvui Latvijoje gimusi mergaitė. Nors tyrėja negalėjo tiesiogiai pasikalbėti su vaiku, jo tėvas pateikė gerų įžvalgų apie vaikų be pilietybės padėtį Lietuvoje.

ATVEJO ANALIZĖ¹³⁷

Olga¹³⁸, mergaitė, 11 metų Gimusi Latvijoje

Olgai 11 metų. Ji gimė Latvijoje, tačiau neįgijo šalies pilietybės, nes jos motina pilietybės neturėjo, o tėvas buvo Latvijoje gimęs Rusijos pilietis. Latvijos institucijos pasakė, kad ji turėjo teisę į Rusijos pilietybę ir jeigu ji nenorėjo jos įgyti, ji įgis „nepiliečio“ statusą Latvijoje. Kai ji buvo dar kūdikis, jos tėvai išsiskyrė ir Olga persikėlė į Lietuvą su tėvu, kuris kurį laiką abiejose šalyse užsiėmė verslu.

Netrukus jos tėvas „pagerino“ savo leidimą gyventi iš laikino į nuolatinį, tačiau jis negalėjo padaryti to paties su dukters leidimu gyventi, nes ji buvo „nepilietė“. Todėl jis turi kasmet atnaujinti jos leidimą gyventi, o tai brangu ir reikalauja laiko. Paklausus, kodėl Olga neįgijo Rusijos pilietybės, tėvas atsakė: „Nes aš taip nusprendžiau. Mano dukra net nėra buvusi Rusijoje. Ji ten neturi šeimos, abu jos tėvai yra gimę Latvijoje. Kodėl ji nėra Latvijos pilietė? Ir, tiesą sakant, ji jaučiasi lietuve. Teoriškai jos gimtoji kalba rusų, bet ji žymiai geriau kalba lietuviškai nei rusiškai. Ji čia gyvena visą gyvenimą ir beveik prarado visus ryšius su Latvija. Bet svarbiausia, įsivaizduokite, jeigu ji įgys Rusijos pilietybę ir aš numirsiu. Ką darys Lietuvos valdžios institucijos? Jos deportuos ją į Rusiją. Ir ką ji darys ten?“

Olga – talentinga muzikantė. Prieš dvejus metus ji buvo priimta į specialiąją mokyklą Vilniuje, kurioje derinamas griežtas akademinis ir muzikinis lavinimas. Mergaitės tėvas sako, kad niekada neturėjo jokių problemų dėl sveikatos priežiūros ar švietimo paslaugų prieinamumo. Jam niekada neteko mokėti už paslaugas, kurios teikiamos Lietuvos pilietybę turintiems vaikams.

„*Bet turiu pakeisti jos statusą iš laikinos gyventojos į nuolatinę. Taip pat galvoju apie dukters ateitį. Ji Lietuvoje gyvena visą gyvenimą ir bent dabar ji mano, kad čia gyvens visą gyvenimą. Nenoriu, kad, kai jai sukaks 18, ji turėtų problemų dėl natūralizacijos. Ji per jauna apie tai galvoti, bet manau, kad ji norės gauti Lietuvos pilietybę, jei liks čia. Ji įkūnija integracijos koncepciją. Čia gyvenantys žmonės laiko ją viena iš jų.“*

Jis mato jų abiejų ateitį Lietuvoje. Jis nesiskundžia valdžios institucijomis dėl nieko, išskyrus leidimo nuolat gyventi išdavimo problemą. „Jis labai palengvintų mano ir dukters gyvenimą ir suteiktų mums saugumo jausmą“, – sako pašnekovas.

Reikėtų išnagrinėti, kodėl, turimais duomenimis, 36 Lietuvoje gyvenantys vaikai be pilietybės jos neturi, ypač kai 16 jų yra gimę šioje šalyje.

---

¹³⁷ Pokalbis vyko 2012 m. rugsėjo 10 d.

¹³⁸ Vardas pakeistas, siekiant apsaugoti dalyvės tapatybę.

2.3.6 Ateities viltys ir lūkesčiai

ATVEJO ANALIZĖ¹³⁹

V. B., moteris, 61 metų

Gimusi Baltarusijoje

V. B. persikėlė iš Lietuvos į Baltarusiją 1970 metais, nes čia buvo daugiau galimybių įsidarbinti. 2.3.4 skyrelyje paaiškinta, kad jai sunku nurodyti priežastį, kodėl ji „nepasirinko“ Lietuvos pilietybės, į kurią turėjo teisę taikant „nulinio varianto“ procedūrą. 1994 m. ji gavo leidimą nuolat gyventi.

Praėjusio amžiaus paskutinio dešimtmečio pabaigoje ji tapo priklausoma nuo alkoholio ir tai drastiškai pakeitė jos gyvenimą. Vyras ją paliko ir su dukra išvyko į Jungtines Amerikos Valstijas. V. B. sako, kad prieš išvykdamas jos vyras pardavė butą, kuriame ji gyveno, ir ji tapo benamė. Per mėnesį ji gauna apie 100 EUR pašalpą, tačiau jos nepakanka gyvenamajai vietai išsinuomoti.

V. B. niekada nesvarstė galimybės įgyti Baltarusijos pilietybę, nes nebeturi tiesioginių ryšių su šia šalimi. Ji papasakojo, ko reikėjo, kad jai būtų galima taikyti natūralizacijos procedūrą Lietuvos pilietybei įgyti:

„ Man reikėtų laikyti egzaminą ir visi tie pinigai. <...> Man sunku gauti pinigų net leidimui atnaujinti kas kelis metus. Žinau, kad pasas mano padėties neišspręstų.“

Pokalbio metu ji buvo benamė ir neturėjo šeimos nei Vilniuje, nei Baltarusijoje, kuri galėtų jai padėti. V. B. sakė, kad ji jautėsi vieniša, nesaugi ir bejėgė, nes negalėjo kovoti su savo priklausomybe. Paklausta apie ateitį, ji atsiliepė pesimistiškai: „Kas manęs laukia ateityje? Aš mirsiu.“

V. B. pesimizmą dėl ateities atliepė keli kiti tyrimo dalyviai, kurie buvo socialiai atskirti ar patyrė socialinės atskirties riziką: nuteistieji, skurstantys ir senyvo amžiaus asmenys. Šeimas turintys ir stabilias pajamas gaunantys asmenys buvo gerokai optimistiškesni ir galėjo formuluoti su ateitimi susijusias viltis. Jie dažnai užsimindavo apie vaikus, darbą ir turto įsigijimą.

Nepaisant kai kurių pareigūnų nuomonės, asmenis be pilietybės Lietuvoje šis statusas veikia ir jie norėtų jį pakeisti. Tačiau pilietybės įgijimo procedūros reikalauja daug laiko ir pastangų. Be to, daugeliui jos yra per brangios. Lietuvoje gyvenantys asmenys be pilietybės dažniausiai teigia, kad jie jaučiasi lietuviais ir norėtų tą jausmą įforminti Lietuvos piliečio teisiniu statusu.

---

¹³⁹ Pokalbis vyko 2012 m. rugsėjo 7 d.

2.4 Išvados ir rekomendacijos

Tyrimo pokalbiuose dalyvavę nacionalinių valdžios institucijų atstovai dažniausiai nepripažino, kad pilietybės neturėjimas – spręstina problema. Tačiau teritorinės policijos įstaigų migracijos skyrių, t. y. institucijų, palaikančių tiesioginius ryšius su asmenimis be pilietybės, darbuotojai laikėsi kiek kitokio požiūrio ir pripažino, kad asmenys be pilietybės Lietuvoje susiduria su konkrečiomis problemomis. Pilietinės visuomenės nariai pripažino, kad pilietybės neturėjimas – problema, apie kurią pranešama nepakankamai, kuri per mažai finansuojama ir dažnai klaidingai suprantama.

Pilietybės neturėjimo Lietuvoje priežastys yra susijusios su Lietuvos nepriklausomybės nuo Sovietų Sąjungos atkūrimo procesu ir vėlesniu Sovietų Sąjungos subyrėjimu. Dauguma šiuo metu Lietuvoje gyvenančių asmenų be pilietybės neįgijo ar negalėjo įgyti Lietuvos pilietybės taikant vadinamąją „nulinio varianto“ procedūrą. Nors taip atsitiko dėl įvairių priežasčių, reikia imtis aktyvių veiksmų, su šiais asmenimis susisiekti ir padėti jiems dalyvauti Lietuvos pilietybės įgijimo procedūrose.

Apie 40 procentų į oficialią statistiką įtrauktų asmenų be pilietybės gimė Lietuvoje. Daugelis kitų gimė buvusiose Tarybų Respublikose. Pastaraisiais metais į Lietuvą taip pat atvyko asmenų be pilietybės kaip migrantai.

Šiuo metu asmenų be pilietybės skaičiai Lietuvoje yra trys. Statistikos departamentas nurodo, kad 2011 m. jų buvo 3 500, o Migracijos departamentas naudoja 2012 m. rugpjūčio 1 d. skaičių – 4 151. Abiejų institucijų naudojamos apibrėžtys ir metodikos nėra pakankamai aiškios. Naujausio gyventojų surašymo duomenimis, 2011 m. Lietuvoje gyveno 2 400 asmenys be pilietybės.

Svarbu tai, kad į oficialius asmenų be pilietybės skaičius neįtraukiami prieglobsčio prašytojai be pilietybės, „negražintini“ asmenys be pilietybės ir asmenys be pilietybės, kurių teisinė padėtis „neišspręsta“. Per pastaruosius 15 metų kasmet dėl prieglobsčio kreipėsi vidutiniškai 8 asmenys be pilietybės. Išskaidyta apsaugos statistika rodo, kad nuo 2003 m. beveik 25 procentams prieglobsčio prašytojų be pilietybės suteikta papildoma apsauga. Nėra patikimų statistinių duomenų apie „negražintinų“ asmenų be pilietybės ir asmenų, kurių teisinė padėtis „neišspręsta“, skaičių.

Statistikos departamento naudojami domenų rinkiniai apima gyventojų, kurių pilietybės statusas apibūdinamas kaip „nenurodytas“ ar „nenustatytas“, grupę. 2011 m. Lietuvoje gyveno 12 100 tokių asmenų. Nežinoma, kas tiksliai šią grupę sudaro.

Atliekant šį tyrimą surengti pokalbiai su asmenimis be pilietybės patvirtino, kad dauguma respondentų norėtų įgyti Lietuvos pilietybę ir galėti visapusiškai dalyvauti visuomenės gyvenime, įskaitant balsavimą nacionaliniuose rinkimuose. Asmenims, kurių teisinė padėtis „neišspręsta“, labai sunku įteisinti savo gyvenimą Lietuvoje, iš esmės dėl to, kad daugeliui asmenų be pilietybės vis didėjančios administracinės rinkliavos – neįperkamos.

Daug tyrimo dalyvių nurodė, kad pilietybės neturėjimo sukeltos išvykimo į užsienį kliūtys, įskaitant kilmės šalis ar šalis, kuriose asmuo anksčiau gyveno, yra didelė problema. Konkrečiai minėtos tokios problemos kaip kelionės dokumento ir šalių vizų kaina, trumpas kelionės dokumento galiojimas ir tai, jog asmenims be pilietybės reikia vizų, kad jie galėtų nuvykti į savo kilmės šalis, t. y. kliūtys, su kuriomis nesusiduria Lietuvos piliečiai.

Siekiant įveikti kai kuriuos iššūkius, su kuriais susiduriama tiksliai nustatant asmenų be pilietybės Lietuvoje skaičių ir profilį, Lietuvos Respublikos Vyriausybei rekomenduojama parengti nuoseklią ir tikslią statistinių duomenų apie šalyje gyvenančius asmenis be pilietybės rinkimo metodiką, ypač Statistikos departamentui, Gyventojų registru ir Migracijos departamentui. Informacija apie metodikas turėtų būti skelbiama viešai. Tai pat reikėtų apsparstyti galimybę centralizuotai gauti duomenis apie asmenų, kurių teisinė padėtis „neišspręsta“, skaičių iš savivaldybių institucijų, įkalinimo ir sulaikymo įstaigų, teritorinių policijos įstaigų.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė taip pat galėtų atlikti asmenų be pilietybės Lietuvoje socialinį demografinį tyrimą, įskaitant asmenų be pilietybės socialinio profilio, priežasčių, dėl kurių asmenys tapo asmenimis be pilietybės Lietuvoje ir tokie tebėra, problemų, su kuriomis tikslinės grupės susiduria kasdieniame gyvenime ir kintant migracijai, tyrimą. Toks tyrimas ne tik padėtų Lietuvos Respublikos Vyriausybei ir pilietinei visuomenei geriau suprasti konkrečius asmenų be pilietybės poreikius ir rasti galimus sprendimus, bet ir padidintų institucijų, pilietinės visuomenės grupių ir plačiosios visuomenės informuotumą pilietybės neturėjimo klausimu. Taip pat reikėtų ištirti priežastis, dėl kurių 36 Lietuvoje gyvenantys vaikai neturi pilietybės, ypač kai 16 jų yra gimę šioje šalyje.

Remiantis geraja praktika įtraukti kodifikuotus klausimus apie pilietybės neturėjimą ir pilietybę į nacionalinį surašymą, rekomenduojama, kad ateityje atliekami tyrimai apimtų apsilankymus ne tik namuose, bet ir sriubos valgyklose, benamių prieglaudose, pataisos ir įkalinimo įstaigose bei kitose vietose, kuriose galima rasti ir užregistruoti pažeidžiamų grupių gyventojus.

3. Pilietybės neturėjimo nustatymas ir su šiuo statusu susijusios teisės

3.1 Įžanga

1.3.1 skyriuje jau nurodyta, kad 1954 m. Konvencijos 1 straipsnio 1 dalyje asmuo be pilietybės apibrėžtas taip: „asmuo, kurio jokia valstybė pagal savo galiojančius įstatymus nelaiko piliečiu“. Remiantis šia apibrėžtimi nustatomi asmenys, turintys teisę į pagrindinę apsaugą pagal 1954 m. Konvenciją, o papildomos Konvencijoje numatytos teisės priklauso nuo asmens gyvenimo šalyje statuso, kuris aptariamas toliau. Nors galiausiai pilietybės neturėjimas baigsis, kai asmuo įgis pilietybę, situacijose, kai tai dar nėra įmanoma, asmenis be pilietybės būtina apsaugoti. Įvedus oficialią pilietybės neturėjimo nustatymo procedūrą galima nustatyti asmenis, kurie turi teisę į apsaugą pagal 1954 m. Konvenciją.

Kad pilietybės neturėjimo nustatymo procedūra būtų teisinga ir veiksminga, būtina atsižvelgti į įvairias procedūrinės apsaugos priemones. Procedūra turi būti asmenims be pilietybės prieinama¹⁴⁰ ir ją vykdant pareiškėjai turi turėti tam tikrų teisių¹⁴¹. Vykdamas procedūrą draudžiama asmeniui be pilietybės suimti dėl su jų pilietybės neturėjimu susijusių priežasčių. Jeigu jie sulaukomi, tai turėtų būti paskutinė išeitis, ir draudžiama asmenį laikyti kartu su nuteistais nusikaltėliais ar teismo laukiančiais asmenimis¹⁴². Be to, draudžiama procedūros rezultatų laukiantį pareiškėją išsiųsti iš valstybės, kurioje vykdoma procedūra¹⁴³.

1954 m. Konvencijoje asmenims be pilietybės laipsniškai, sąlyginai garantuojamos teisės, kai kurias apsaugos priemones taikant visiems asmenims be pilietybės, o kitas – priklausomai nuo konkrečios asmens teisinės padėties¹⁴⁴. Nustačius, jog asmuo pilietybės neturi, jis turi teisę į pagrindines 1954 m. Konvencijoje numatytas teises¹⁴⁵. Pirmiausia tai reiškia, kad jam suteikiama teisė gyventi šalyje, kuri nėra aiškiai numatyta 1954 m. Konvencijoje, tačiau atitinka jos objektą ir tikslą¹⁴⁶. Be 1954 m. Konvencijos, asmenų be pilietybės apsauga apibrėžta kituose dokumentuose. Žmogaus teisių teisės dokumentuose, įskaitant ICCPR, tarptautinį ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktą (ICESCR), VTK, CEDAW ir EŽTK Europoje, numatytos tam tikros teisės, susijusios su asmenų be pilietybės apsauga.

¹⁴⁰ JTVPK vadovas dėl asmenų be pilietybės apsaugos, 68–70 punktai.

¹⁴¹ Ten pat, 144–146 punktai.

¹⁴² Ten pat, 112–115 punktai.

¹⁴³ Ten pat, 72 ir 145 punktai.

¹⁴⁴ Išsamiau aptariama, žr. ten pat, 132–139 punktai. Taip pat žr. ten pat, 14 ir 16 punktai (dėl asmenų be pilietybės statuso ir susijusių teisių, kurios suteikiamos net prieš formaliai nustatant pilietybės neturėjimą).

¹⁴⁵ Kai kurios Konvencijoje įtvirtintos teisės taikomos visiems asmenims be pilietybės valstybės teritorijoje arba valstybės jurisdikcijai priklausantiems asmenims. Kitos priklauso nuo tokių veiksnių kaip asmens turimo leidimo gyventi tipas. Žr. ten pat.

¹⁴⁶ Ten pat, 14 punktas.

1954 m. Konvencijoje numatoma, kad asmenys be pilietybės, kurie „teisėtai yra“ Susitariančiojoje valstybėje (prancūziškai *se trouvant régulièrement*), be kita ko, turi teisę į apsaugą nuo išsiuntimo (31 straipsnis)¹⁴⁷. Kad būtų pripažinta, jog asmenys be pilietybės Susitariančiojoje valstybėje „yra teisėtai“, valstybė turi išduoti leidimą jiems čia būti. Ši sąvoka apima buvimą, kuriam aiškiai suteiktas leidimas, ir buvimą, apie kurį žinoma ir kuris nėra draudžiamas, atsižvelgiant į visas asmens asmenines aplinkybes. Buvimas gali būti laikinas. Šis 1954 m. Konvencijos sąvokų aiškinimas neprieštarauja jos objektui ir tikslui užtikrinti, kad asmenys be pilietybės galėtų kuo plačiau naudotis Konvencijoje įtvirtintomis teisėmis. Konvencijos rengimo istorija patvirtina, kad pareiškėjai, kurie pateikė prašymus dėl pilietybės neturėjimo statuso nustatymo ir kuriems pradedama nustatymo procedūra, Susitariančiosios valstybės teritorijoje yra „teisėtai“. Ir priešingai, asmens, kuris neturi jokio migranto statuso šalyje ir nepasinaudoja galimybe pradėti pilietybės neturėjimo nustatymo procedūrą, buvimas šalyje nėra „teisėtas“¹⁴⁸.

3.2 Nacionalinė teisinė sistema

2.1.2 skyriuje nurodyta, kad Lietuva prie 1954 m. Konvencijos be išlygų prisijungė 2000 m. vasario 7 d. ir prie 1961 m. Konvencijos prisijungė 2013 m. liepos 22 d. pateikdama pareiškimą¹⁴⁹. Ji taip pat yra kitų žmogaus teisių dokumentų šalis, kuriuose numatomos nuostatos, susijusios su pilietybės neturėjimo prevencija ir mažinimu bei asmenų be pilietybės apsauga. Tai – ICCPR, VTK, CEDAW, ICERD, ICESCR ir Konvencija prieš kankinimą (CAT). Lietuva taip pat yra EŽTK, kuri taikoma tiek asmenims be pilietybės, tiek piliečiams, šalis.

Lietuva yra pasirašiusi kelias readmisijos sutartis, kuriose numatomas asmenų, įskaitant asmenų be pilietybės, grąžinimas. Dvišalės sutartys su Austrija ir Prancūzija aiškiai taikomos asmenims be pilietybės, ne tik trečiųjų šalių piliečiams. Svarbu tai, kad šios sutartys netaikomos asmenims be pilietybės, kurie tokiais pripažinti ir kuriems suteikiama apsauga pagal 1954 m. Konvenciją¹⁵⁰. Taigi, pavyzdžiui, Prancūzijos valdžios institucijos gali grąžinti Prancūzijoje nelegaliai esantį asmenį be pilietybės į Lietuvą, jeigu jis atvyko į Prancūziją iš Lietuvos arba turi Lietuvos valdžios institucijų išduotą vizą. Lietuva gali tą patį padaryti su Prancūzijoje gyvenančiais asmenimis be pilietybės. Tačiau, jeigu tokiam asmeniui Prancūzijoje suteiktas asmens be pilietybės statusas, į Lietuvą jis nebus grąžintas.

Susitarimuose su Armėnija, Rumunija ir Vokietija apie asmenis be pilietybės neužsimenama, tačiau galima manyti, kad asmenys be pilietybės patenka į sąvoką „užsienietis“, kuri visuose trijuose susitarimuose apibrėžiama kaip asmuo, kuris neturi nė vienos iš Susitariančiųjų šalių valstybių pilietybės¹⁵¹. Kitos sutartys

¹⁴⁷ JTVPK, *Vadovas dėl asmenų be pilietybės apsaugos*, 134 punktas.

¹⁴⁸ Ten pat, 136 punktas.

¹⁴⁹ Vienintelis Lietuvos pareiškimas yra toks: „<...> vadovaudamasis Konvencijos 8 straipsnio 3 dalimi, pareiškia, kad Lietuvos Respublika išsaugo teisę pripažinti asmenį netekusiu pilietybės Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo 24 straipsnio 4 ir 6 punktuose numatytais Lietuvos Respublikos pilietybės netekimo pagrindais ir sąlygomis“.

¹⁵⁰ Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Austrijos Respublikos Federalinės Vyriausybės sutartis dėl nelegaliai įvažiavusių į kitos Susitariančiosios šalies teritoriją asmenų readmisijos, pasirašyta Vienoje 1998 m. gruodžio 9 d., 4 straipsnio 1 dalis, 4 straipsnio 2 dalies 4 punktas; Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Prancūzijos Respublikos Vyriausybės susitarimas dėl nelegaliai esančių asmenų grąžinimo, pasirašytas Vilniuje 1998 m. gruodžio 4 d., 5, 6 straipsniai.

¹⁵¹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Armėnijos Respublikos Vyriausybės susitarimas dėl asmenų, kurių buvimas neteisėtas, readmisijos, pasirašytas Jerevane 2003 m. rugsėjo 15 d., 1, 4 straipsniai; Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Rumunijos Respublikos Vyriausybės susitarimas dėl savo piliečių ir užsieniečių priėmimo atgal (readmisijos), pasirašytas Bukarešte 2004 m. vasario 19 d., 1, 4 straipsniai; Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Vokietijos Federacinės Respublikos Vyriausybės sutartis dėl asmenų grąžinimo / perėmimo (Readmisijos sutartis), pasirašyta Berlyne 1998 m. gruodžio 16 d., 3.1 straipsnis.

taikomos asmenims be pilietybės, turintiems kelionės dokumentus¹⁵², vizą ar leidimą gyventi¹⁵³ arba leidimą nuolat gyventi¹⁵⁴, išduotą Lietuvos valdžios institucijų. Todėl Lietuva yra įsipareigojusi priimti gražinamus asmenis be pilietybės, kurie turi tam tikrų ryšių su Lietuva pagal šiose sutartyse nustatytas sąlygas.

Lietuvos pilietybės įgijimą ir praradimą reglamentuoja 2010 m. Pilietybės įstatymas. Įstatymo 2 straipsnio 1 dalyje asmuo be pilietybės apibrėžiamas taip: „asmuo, kuris nėra jokios valstybės pilietis“¹⁵⁵. Lietuvos Respublikos pilietybė apibrėžiama taip: „asmens nuolatinis teisinis ryšys su Lietuva, grindžiamas abipusėmis teisėmis ir pareigomis“¹⁵⁶. Dėl to, kad skirtingose valstybėse sąvokai „pilietis“ apibūdinti vartojami skirtingi žodžiai, kurie kelia sunkumų juos verčiant, šiame tyrime laikoma, kad lietuviška apibrėžtis nacionaliniuose įstatymuose turi būti aiškinama pagal 1954 m. Konvencijos 1 straipsnyje pateiktą apibrėžtį, kuri šiuo metu yra tapusi tarptautine paprotine teise.

Pagal nacionalinę teisę asmenys be pilietybės laikomi užsieniečiais¹⁵⁷, todėl jiems taikomas 2004 m. Įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties. Pagal šiuo metu galiojančius Lietuvos įstatymus asmenims be pilietybės nesuteikiama jokių teisių dėl to, kad jie neturi pilietybės. Todėl asmenys be pilietybės Lietuvoje neturi kitokių teisių nei tokiais pat aplinkybėmis užsieniečiams suteikiamos teisės. Asmenų be pilietybės teisės Lietuvoje nustatomos pagal jų turimą leidimo gyventi tipą ir tai, ar jų buvimas šalyje yra teisėtas pagal Lietuvos imigracijos teisę.

3.3 Pilietybės neturėjimo nustatymo procedūra arba kitos procedūros, kuriomis galima nustatyti pilietybės neturėjimo statusą

Lietuvoje nėra specialios pilietybės neturėjimo nustatymo procedūros, tačiau yra trys kontekstai, kurie leidžia pateikti užklausą dėl asmens pilietybės: asmens teisinės padėties Lietuvoje sureguliuavimas (1)¹⁵⁸; prieglobsčio procedūra (2) ir „negrąžintinų“ asmenų tapatybės nustatymas neteisėtai šalyje esančių trečiųjų šalių piliečių išsiuntimo procedūroje (3). Visos trys procedūros toliau aptariamoms išsamiau.

¹⁵² Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Graikijos Respublikos Vyriausybės susitarimas dėl nelegaliai gyvenančių asmenų gražinimo, pasirašytas Vilniuje 1999 m. liepos 1 d., 3 straipsnis; Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Islandijos Vyriausybės susitarimas dėl gražinimo asmenų, kurie atvyko į valstybę ar gyvena joje be leidimo, pasirašytas Reikjavike 1997 m. balandžio 4 d., 4.3 straipsnis; Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Portugalijos Respublikos Vyriausybės sutartis dėl gražinimo asmenų, kurie atvyko į valstybę ir gyvena joje be leidimo, pasirašyta Lisabonoje 1999 m. vasario 11 d., 3, 4 straipsniai.

¹⁵³ Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Moldovos Respublikos Vyriausybės susitarimas dėl į Lietuvos Respublikos ar Moldovos Respublikos teritoriją neteisėtai atvykusių ar gyvenančių asmenų priėmimo atgal, pasirašytas Kišiniove 2001 m. gruodžio 6 d., 2 straipsnis; Lietuvos Respublikos Vyriausybės, Estijos Respublikos Vyriausybės ir Latvijos Respublikos Vyriausybės sutartis dėl nelegaliai gyvenančių asmenų gražinimo, pasirašyta Vilniuje 1995 m. birželio 30 d., 3.2 straipsnis.

¹⁵⁴ Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Ukrainos Vyriausybės susitarimas dėl asmenų perdavimo ir priėmimo, pasirašyta Vilniuje 1996 m. rugsėjo 23 d., 3 straipsnis.

¹⁵⁵ Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymas, 2010 m. gruodžio 2 d., Nr. XI-1196, Vilnius (toliau – Pilietybės įstatymas), 2 straipsnio 1 dalis.

¹⁵⁶ Ten pat, 2 straipsnio 8 dalis.

¹⁵⁷ Įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties, 2 straipsnio 32 dalis.

¹⁵⁸ Taip atsitinka, kai asmuo neturi tapatybės dokumentų, tačiau tvirtina, kad yra Lietuvos gyventojas. Jei nustatoma, kad asmuo gimė Lietuvoje, jei asmuo gyveno Lietuvoje iki 1940 m. birželio 15 d. arba jei asmuo yra tokių asmenų palikuonis, jis gali įgyti pilietybę arba gauti leidimą nuolat gyventi kaip asmuo be pilietybės.

Pilietybės nustatymas išsiuntimo procedūrose ir asmens teisinės padėties išsprendimo procedūrose dažniausiai grindžiamas užklausomis šaliai ar šalims, su kuriomis asmuo turi tiesioginių ryšių, pavyzdžiui, yra ten gimęs ar anksčiau gyveno¹⁵⁹.

Remiantis 1954 m. Konvencija nustatant, ar asmuo laikomas piliečiu pagal konkrečios valstybės galiojančius įstatymus, reikalaujama atlikti išsamią susijusių teisės aktų ir jų taikymo praktikos analizę. To reikalaujama dėl to, kad praktikoje valstybė gali įstatymo nesilaikyti. Todėl nuoroda į „įstatymus“ pilietybės neturėjimo apibrėžtyje 1 straipsnio 1 dalyje apima situacijas, kai rašytinis įstatymas iš esmės pakeičiamas jį praktiškai įgyvendinant¹⁶⁰.

3.3.1 Kompetentinga institucija

Nors tiesiogiai ar netiesiogiai vertinant pilietybę dalyvauja daug institucijų arba tik kelios, daugeliu atvejų pirmasis kontaktas tarp asmens be pilietybės ir valdžios institucijų užmezgamas migracijos tarnybose arba Valstybės sienos apsaugos tarnyboje (VSAT), o daugumą sprendimų pagal kompetenciją priima Migracijos departamentas.

1) Padėties sureguliuavimo procedūra

Lietuvoje taikomas procesas, kuris vadinamas asmens teisinės padėties „išsprendimu“. Asmens teisinę padėtį reikia „išspręsti“, kai jis neturi galiojančių tapatybės dokumentų arba leidimo gyventi, tačiau teigia, kad yra gimęs Lietuvoje arba gyveno jos teritorijoje iki 1993 m. Teritorinės policijos įstaigos migracijos skyrius mėgina atkurti asmens biografiją ir nustatyti, ar asmuo buvo pilietis iki 1940 m. birželio 15 d. arba yra Lietuvos piliečio, gimusio iki 1940 m., palikuonis. Jeigu taip, laikoma, kad asmuo išsaugojo neterminuotą teisę į Lietuvos pilietybę¹⁶¹. Jeigu neįmanoma nustatyti, kad jis buvo pilietis iki 1940 m. birželio 15 d. ar Lietuvos piliečio, gimusio iki 1940 m., palikuonis, jo teisinė padėtis „išsprendžiama“ išduodant leidimą gyventi.

Jeigu susijęs asmuo atitinka pilietybės kriterijus, jis gali rinktis, ar kaip asmuo be pilietybės gauti leidimą nuolat gyventi, ar gauti Lietuvos pilietybę. Jeigu asmuo pasirenka antrąjį variantą, pilietybę jam suteikiama taikant vieną iš dviejų procedūrų, priklausomai nuo asmens aplinkybių. Vienas iš pilietybės įgijimo būdų – supaprastinta procedūra, kurią taikant nereikalaujama, kad pareiškėjas atitiktų kokias nors natūralizacijos procedūros sąlygas. Kita procedūra – pilietybės atkūrimas. Pateikus administracines formas, sumokėjus mokesčius ir gavus valstybės patvirtinimą, asmeniui išduodama nacionalinė tapatybės kortelė. Jeigu per sureguliuavimo procedūrą asmuo neatitinka pilietybės kriterijų, atliekamas pilietybės ar jos neturėjimo vertinimas.

Teritorinių policijos įstaigų migracijos skyriai (migracijos tarnybos), Migracijos departamentas ir Vidaus reikalų ministerija yra kompetentingos institucijos. Migracijos tarnybos renka duomenis ir nagrinėja susijusius faktus, o Migracijos departamentas vertina, ar pareiškėjas turi teisę į pilietybę arba leidimą gyventi. Vidaus reikalų ministras priima su pilietybe susijusius sprendimus, įskaitant sprendimus dėl Lietuvos Respublikos pilietybės atkūrimo pagal Pilietybės įstatymo 32 straipsnį. Teismų kompetencijoje nustatyti juridinius faktus. Dokumentų neturinčių įkalinimų asmenų atveju įkalinimo įstaigos socialinės reabilitacijos specialistai bendradarbiaudami su migracijos tarnybomis ir Migracijos departamentu vykdo procedūrą dokumentų neturinčio asmens vardu.

¹⁵⁹ Pokalbiai su migracijos tarnybų darbuotojais, Mažeikiai, 2012 m. rugpjūčio 22 d.; Vilnius, 2012 m. rugpjūčio 27 d.; Šalčininkai, 2012 m. rugsėjo 4 d.; Švenčionys, 2012 m. rugsėjo 5 d.; Visaginas, 2012 m. rugpjūčio 29 d.

¹⁶⁰ Ten pat, p. 12, 24 punktas.

¹⁶¹ Pilietybės įstatymas, 9 straipsnio 1 dalis.

2) Prieglobsčio procedūra

Prieglobsčio bylose už pilietybės vertinimą atsakingas Migracijos departamento Prieglobsčio reikalų skyrius. Prieglobsčio prašymą galima pateikti VSAT valstybės sienos perėjimo punkte arba pasienio zona laikomoje teritorijoje¹⁶², teritorinėje policijos įstaigoje¹⁶³ arba URC¹⁶⁴. Migracijos departamentas nagrinėja prašymus ir priima sprendimą, ar prieglobstį suteikti. Nagrinėjamas prieglobsčio prašymas ir informacija, susijusi su tuo, ar asmuo turi jo kilmės šalies pilietybę. Taikant prieglobsčio procedūrą, kilmės šalies institucijoms neteikiamos jokios užklauskos. Jeigu pareiškėjui suteikiamas pabėgėlio statusas ar papildoma apsauga ir nustatoma, kad jis neturi pilietybės, abi sąlygos pripažįstamos vienu metu.

Svarbu tai, kad jeigu asmens, kuris laikomas asmeniu be pilietybės, prieglobsčio prašymas atmetamas, pareiškėjui nesuteikiamas asmens be pilietybės statusas ir asmuo privalo grįžti į šalį, kurioje nuolat gyvena.

Atkreiptinas dėmesys, kad iki 2005 m. Migracijos departamento prieglobsčio statistikoje pareiškėjai buvo skiriami į „asmenis be pilietybės“ ir „asmenis be pilietybės iš Gazos Ruožo ir Vakarų Kranto“. Prieglobsčio procedūroje Migracijos departamentas nebelaiko prieglobsčio prašytojų, turinčių Okupuotosios Palestinos Teritorijos (OPT) administracijos išduotus tapatybės dokumentus, asmenimis be pilietybės. Požiūris pasikeitė dėl to, kad pastaraisiais metais Palestinos valstybingumas vis dažniau pripažįstamas tarptautiniu lygmeniu¹⁶⁵. Tačiau pilietybės neturintys palestiniečiai prieglobsčio prašytojai iš kitų nei OPT teritorijų vis dar laikomi asmenimis be pilietybės¹⁶⁶, jeigu jie taip teigia. Svarbu tai, kad pagal 1954 m. Konvenciją užklausa apie tai, ar asmuo neturi pilietybės, nenustoją galioti, jeigu nustatoma, kad asmuo turi ryšių su valstybe, įskaitant tai, kad yra joje gimęs. Vietoje to, būtina nustatyti, ar ši valstybė laiko asmenį savo piliečiu. Todėl palestiniečių atveju būtina nustatyti, ar Palestinos valdžios institucijos laiko konkretų asmenį piliečiu.

3) Išsiuntimo procedūra¹⁶⁷

Sprendimus išsiųsti užsieniečius ar asmenis be pilietybės gali priimti teritorinės policijos įstaigos, struktūriniai VSAT padaliniai arba Migracijos departamentas. Šių institucijų pateiktą informaciją toliau gali analizuoti Migracijos departamento Užsieniečių reikalų skyrius. Tapatybės nustatymą atlieka URC ir VSAT, bendradarbiaujantys su Migracijos departamentu. Tais atvejais, kai asmens tapatybės nustatyti neįmanoma, nes jis neturi tapatybės dokumentų, pareigūnai naudoja klausimyną (užsieniečio apklausos lapą), kuriame pateikiami klausimai apie gimimo vietą, pilietybę ir etninę grupę, šeimą, tapatybės dokumentus ir šalis, kuriose asmuo anksčiau gyveno. Užklauskos siunčiamos kilmės šalių ir (arba) šalių, kuriose asmuo anksčiau gyveno, valdžios institucijoms.

Jeigu asmuo aiškiai nurodo, kad neturi pilietybės, pareigūnai teikia užklauskas visoms šalims, su kuriomis asmuo teigia turįs tiesioginių ryšių arba įtariama, kad tokių ryšių yra. Užklauskos tikslas – nustatyti šalį, į kurią asmenį gražinti, o ne tai, ar jis neturi pilietybės.

---

¹⁶² Įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties, 67 straipsnio 1 dalies 1 punktas.

¹⁶³ Ten pat, 67 straipsnio 1 dalies 2 punktas.

¹⁶⁴ Ten pat, 67 straipsnio 1 dalies 3 punktas.

¹⁶⁵ Pokalbis su Migracijos departamento atstovais, 2012 m. rugpjūčio 7 d.

¹⁶⁶ Ten pat.

¹⁶⁷ Gražinimo procedūra išsamiai aptariama 2004 m. gruodžio 24 d. vidaus reikalų ministro įsakyme Nr. 1V-429 dėl sprendimų dėl užsieniečio įpareigojimo išvykti, išsiuntimo, gražinimo ir vykimo tranzitu per Lietuvos Respublikos teritoriją priėmimo ir jų vykdymo tvarkos aprašo patvirtinimo (nauja 2012 m. gegužės 15 d. įsakymo redakcija su vėlesniais keitimais).

3.3.2 Procedūriniai aspektai

3.3.2.1 PROCEDŪROS INICIJAVIMAS

1) Statuso sureguliuavimo procedūra

Ši procedūra pradeda, kai galiojančio tapatybės dokumento ar leidimo gyventi neturintis asmuo kreipiasi į valdžios institucijas ir kai yra priežastis manyti, kad asmuo arba gimė Lietuvoje, arba gyveno jos teritorijoje iki 1993 m.

2) Prieglobsčio procedūra

Prieglobsčio prašytojo galimas pilietybės neturėjimas vertinamas, jeigu pareiškėjas teigia, jog neturi pilietybės, ir nustatant jo tapatybę prieglobsčio procedūroje.

3) Išsiuntimo procedūra

Išsiuntimo procedūra pradeda, kai nusprendžiama, kad asmuo negali likti Lietuvoje. Atliekant procedūrą pilietybės neturėjimas vertinamas, kai susijęs asmuo aiškiai nurodo, kad pilietybės neturi.

3.3.2.2 ĮRODINĖJIMO KLAUSIMAI

Nors 1954 m. Konvencijoje nenumatomas įrodinėjimo standartas, valstybės skatinamos pilietybės neturėjimą pripažinti „pagrįstai“ nustačius, kad jokia valstybė pagal galiojančius savo įstatymus nelaiko asmens savo piliečiu¹⁶⁸. Atsižvelgiant į pilietybės neturėjimo pobūdį, prašymus dėl pilietybės neturėjimo statuso pateikę pareiškėjai dažnai negali pagrįsti savo pareiškimo gausiais rašytiniais įrodymais, kartais jų visai neturima. Be to, pilietybės neturėjimo dažniausiai neįmanoma įrodyti dėl jo pobūdžio. Galima įrodyti asmens pilietybę. Pilietybės neturėjimo nustatymą atliekančios institucijos turi į tai atsižvelgti ir prireikus supratingai vertinti paaiškinimus, kodėl tam tikrų rūšių įrodymų nėra¹⁶⁹.

1) Statuso sureguliuavimo procedūra

Pagal Lietuvos įstatymus reikalaujama, kad suinteresuotasis asmuo pateiktų visus turimus rašytinius įrodymus. Asmeniui užduodami klausimai apie jo šeimą, išsilavinimą ir darbinę patirtį, gimimo ir gyvenamąją vietą, gyvenimo užsienyje laikotarpį. Susisiekiama su visomis šalimis, kuriose asmuo gali turėti giminių ar anksčiau gyveno, ir pateikiama užklausa dėl to, ar jos laiko asmenį savo piliečiu. Tuomet visa informacija sutikrinama su Gyventojų registro duomenimis ir prireikus kitomis institucijomis ar duomenų bazėmis. Valdžios institucijos nustato, ar suinteresuotasis asmuo gimė Lietuvoje, ar jis iki 1940 m. birželio 15 d. buvo Lietuvos Respublikos pilietis arba ar jis yra tokių asmenų palikuonis. Todėl pareiškėjas turėtų įrodyti, kad gyveno Lietuvoje iki 1993 m., turi teisėtą pajamų šaltinį Lietuvoje, moka mokesčius ir turi gyvenamąją vietą Lietuvoje¹⁷⁰.

¹⁶⁸ JTVPK, *Vadovas dėl asmenų be pilietybės apsaugos*, 91 punktai.

¹⁶⁹ Ten pat, 90 punktai. Išsamiau žr. ten pat, 89–107 punktai (kuriuose, be kita ko, aptariami įrodymo klausimai, tokie kaip tinkamas pasų vertinimas, užklausa užsienio institucijoms ir jų atsakymai, pokalbių su asmenimis, kurių pilietybė ar jos neturėjimas svarstomi, svarba ir patikimumo klausimai).

¹⁷⁰ Įstatymo dėl užsieniečių teisinės padėties įgyvendinimo įstatymas, 2 straipsnis.

DĖL ĮRODINĖJIMO NAŠTOS:

Prašymas Seimo kontrolieriui

4D-2010/1-843 (2010 m. lapkričio 18 d.)

Lietuvos Seimo kontrolierius gavo skundą dėl Vilniaus teritorinės policijos įstaigos migracijos skyriaus. Lietuvoje gimęs ir skundo pateikimo metu įkalintas pareiškėjas teigė, kad jis kreipėsi į valdžios institucijas dėl Lietuvos pilietybės įgijimo 2004 m. ir jo buvo paprašyta įrodyti, kad jis gyveno Lietuvoje iki 1993 m. 2006 m. jis kreipėsi į teismą, tačiau byla nebuvo svarstyta, nes nebuvo sumokėtas administracinis mokestis ir nepakako procedūrinių dokumentų.

Seimo kontrolierius prašymą atmetė ir nurodė, kad pagal nacionalinę teisę migracijos tarnybų pareigūnai nėra įpareigoti rinkti informaciją apie pilietybės įgijimą ar leidimą gyventi, tai – suinteresuotojo asmens pareiga. Tačiau jis rekomendavo įkalinimo įstaigos, kurioje pareiškėjas atliko laisvės atėmimo bausmę, direktoriui padėti asmeniui kreiptis į teismą ir pagal savo kompetenciją parengti susijusius dokumentus.

---

2) Prieglobsčio procedūra

Prieglobsčio procedūroje pareiškėjas privalo apie save pateikti visą reikiamą informaciją. Jeigu pareiškėjo teiginių negalima patvirtinti rašytiniais įrodymais, vertinama su nustatymo procesu susijusi informacija. Lemiami dalykai yra Migracijos departamento gauta ir išanalizuota informacija apie kilmės šalį ir pareiškėjo pateiktų faktų nuoseklumas¹⁷¹. Jeigu asmuo teigia, jog neturi pilietybės, Migracijos departamentas priima šį teiginį, jei jis yra nuoseklus ir neprieštarauja bendrai kilmės šalies informacijai apie pilietybę ir jos neturėjimą¹⁷².

3) Išsiuntimo procedūra

Išsiuntimo procedūrose, net jeigu asmuo teigia, jog pilietybės neturi, nagrinėjant atvejį siekiama nustatyti šalį, į kurią asmuo gali būti gražintas. Asmuo, kuriam taikoma procedūra, privalo visapusiškai bendradarbiauti su VSAT ar kitomis procedūroje dalyvaujančiomis valdžios institucijomis, kurios atlieka tyrimą¹⁷³.

Įstatymais aiškiai nenustatyta, kam visose trijose minėtose procedūrose tenka įrodinėjimo našta, taip pat neaišku, ar praktikoje jie taikomi remiantis pirmiau pateiktomis gairėmis pagal JTVPK *Vadovą dėl asmenų be pilietybės apsaugos*. Kadangi Lietuvoje nėra specialios pilietybės neturėjimo nustatymo procedūros, procedūriniai aspektai įstatymuose konkrečiai nenustatyti. Todėl asmuo be pilietybės gali būti tokiu nepripažintas ir todėl gali būti nelaikoma, kad jam turi būti suteiktos 1954 m. Konvencija garantuojamos teisės.

---

¹⁷¹ Įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties, 83 straipsnis.

¹⁷² Pokalbis su Lietuvos Raudonojo Kryžiaus draugijos atstovais, 2012 m. rugpjūčio 7 d.

¹⁷³ Pokalbis su URC atstovu, 2012 m. rugpjūčio 17 d.

3.3.2.3 TEISĖ KREIPTIS Į TEISMUS

Kadangi Lietuvoje nėra oficialios pilietybės neturėjimo nustatymo procedūros ir oficialiai pripažįstamo pilietybės neturėjimo statuso, suteikiančio tam tikras teises, nėra mechanizmo, kuriuo asmenys, manantys, kad jie buvo klaidingai priskirti prie konkrečios valstybės piliečių (užuoat juos pripažinus asmenimis be pilietybės), gali apskųsti tokį sprendimą teisme arba nepriklausomai kvaziteisminei institucijai.

1) Statuso suregulavimo procedūra

Jeigu asmuo neišsaugojo teisės į Lietuvos pilietybę ir jokia valstybė nepatvirtina, kad jis yra jos pilietis, migracijos tarnyba laiko, kad asmuo pilietybės neturi. Susijęs asmuo turi įrodyti juridinį faktą, kad jis gyveno Lietuvos teritorijoje iki 1993 m. liepos 1 d. Tuomet Migracijos departamentas išduoda leidimą nuolat gyventi, kuriame, užuoat nurodžius asmens pilietybę, įrašoma, kad asmuo „pilietybės neturi“. Jeigu įstatymų numatyto gyvenimo Lietuvoje laikotarpio nustatyti neįmanoma, Migracijos departamentas gali išduoti leidimą gyventi laikinai tokiais pagrindais kaip šeimos susijungimas¹⁷⁴.

2) Prieglobsčio procedūra

Prieglobsčio prašytojai be pilietybės gali apskųsti bet kokį sprendimą, priimtą pagal Įstatymą dėl užsieniečių teisinės padėties, įskaitant Migracijos departamento sprendimą nesuteikti pabėgėlio statuso ar papildomos apsaugos¹⁷⁵. Tačiau praktikoje, kadangi pagal Lietuvos įstatymus pareiškėjo pilietybės neturėjimas nedaro poveikio jo prieglobsčio prašymui, mažai tikėtina, kad teismai svarstys pareiškimą dėl pilietybės neturėjimo.

3) Išsiuntimo procedūra

Nelegalūs migrantai gali apskųsti sprendimus juos išsiųsti apygardos administraciniam teismui per 14 dienų¹⁷⁶. Pilietybės neturėjimas nėra priežastis sustabdyti ar nutraukti išsiuntimą arba nutraukti asmens sulaikymą. Todėl teismas nenagrinės pareiškimo, kad asmuo neturi pilietybės. Atkreiptinas dėmesys, kad pilietybės neturėjimas gali būti rimta praktinė asmens grąžinimo į kilmės šalį kliūtis. Asmenys, gyvenę Lietuvoje iki 1993 m. liepos 1 d. ir norintys išspręsti savo teisinę padėtį, taip pat gali sprendimus apskųsti.

3.3.2.4 KITI PROCEDŪRINIAI ASPEKTAI

Nors Įstatyme dėl užsieniečių teisinės padėties ir Administracinių bylų teisenos įstatyme¹⁷⁷ asmenims be pilietybės numatyta teisė kreiptis į nacionalinę teismų sistemą, praktikoje tokiems asmenims kyla kliūčių šia teise pasinaudoti. Nemokama ar subsidijuojama teisinė pagalba Lietuvoje teikiama Lietuvos piliečiams, kitų ES valstybių piliečiams, teisėtiems gyventojams ir „kitiems Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse nurodytiems asmenims“¹⁷⁸. Prieglobsčio prašytojai ir pabėgėliai ar papildomos apsaugos gavėjai, kurių apsauga buvo panaikinta, taip pat turi teisę į teisinę pagalbą per teismo procesą¹⁷⁹. Nelegalūs migrantai be pilietybės turi teisę į nemokamą teisinę pagalbą tik nagrinėjant jų sulaikymo klausimą teisme¹⁸⁰. Gyventojai, kurių teisinė padėtis „neišspręsta“, neturi teisės į nemokamą teisinę pagalbą, įskaitant antrinę teisinę pagalbą (atstovavimą ir gynybą teisme), o tai svarbu teisme nustatant juridinius faktus. Kai kurie teritorinių policijos įstaigų migracijos skyriai nurodė, kad jie tarpininkauja tarp pareiškėjo ir teisinės pagalbos teikėjų arba teikia paraišką dėl išlaidų padengimo iš savivaldybių ypatingiems atvejams skirtų lėšų. Pokalbiuose

¹⁷⁴ Įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties, 40 straipsnis.

¹⁷⁵ Įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties, 136 straipsnis.

¹⁷⁶ Ten pat, 136 ir 138 straipsniai.

¹⁷⁷ Administracinių bylų teisenos įstatymas (Nr. VIII-1029, 1999-01-14, su vėlesniais keitimais).

¹⁷⁸ Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas, 11 straipsnis.

¹⁷⁹ Įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties, 71 straipsnio 1 dalies 4 punktas ir 90 straipsnio 5 dalis.

¹⁸⁰ Ten pat, 116 straipsnio 1 dalis.

dalyvavę specialistai nurodė, kad jiems reikia pasitelkti savo kūrybiškumą ir vaizduotę, kad galėtų užtikrinti tokiems asmenims bazinių paslaugų, įskaitant teisinę pagalbą, teikimą. Tačiau tokia praktika nėra nuosekli ir kitų teritorinių policijos įstaigų darbuotojai išreiškė didžiulį susirūpinimą dėl teisinės pagalbos prieinamumo stokos.

Vertimo paslaugos asmenims, kurie nekalba lietuviškai, taip pat problema. Civilinio proceso kodekse nustatyta teisė į vertėjo paslaugas, tačiau tik per teismo procesus. Už vertimo paslaugas per parengiamuosius posėdžius ir būtinąsias sesijas, vykstančias ne teismo proceso metu, moka pats pareiškėjas. Galiausiai pareiškėjai turi susimokėti žyminį mokestį už teismo procesą. Pavyzdžiui, nuo 2012 m. rugsėjo mėnesio, jeigu asmuo nori nustatyti, kad jis gyveno Lietuvoje iki 1993 m. liepos 1 d., jis turi sumokėti valstybei 143 LTL (apie 40 EUR) mokestį. Teismai gali mokestį sumažinti pareiškėjo rašytiniu prašymu¹⁸¹.

3.4 Pareiškėjų ir asmenų be pilietybės teisės

3.4.1 Pareiškėjų teisės procedūrose, kuriose galima nustatyti pilietybės neturėjimą

Pagal 1954 m. Konvenciją ir kitas žmogaus teisių tarptautinės teisės normas asmenims be pilietybės suteikiamos pagrindinės teisės. Šios teisės asmeniui išplečiamos remiantis jo ryšio su valstybe lygiu. 1954 m. Konvencija garantuoja, kad asmenims be pilietybės teisės suteikiamos laipsniškai, sąlyginai ir kai kurios apsaugos priemonės taikytinos visiems asmenims be pilietybės, o kitos suteikiamos priklausomai nuo asmens konkrečios teisinės padėties¹⁸². Kai kurios nuostatos priklauso nuo to, ar asmuo „teisėtai yra“¹⁸³, „teisėtai gyvena“¹⁸⁴ ar „nuolat gyvena“ valstybės teritorijoje. Tačiau kitos nuostatos taikytinos visiems asmenims be pilietybės, kurie patenka į Susitariančiosios valstybės jurisdikciją arba yra jos teritorijoje.

Asmenų, kurių teisinė padėtis „neišspręsta“, prieglobsčio prašytojų be pilietybės ir „negrąžintinų“ asmenų padėtis Lietuvoje panaši į asmenų, kurie paprastai teiktų prašymą dėl pilietybės neturėjimo nustatymo procedūros, jeigu tokia egzistuo¹⁸⁵. Todėl jų teisės nagrinėjamos šioje dalyje. Analizė apima tik tuos „negrąžintinus“ asmenis, kuriems būdingi požymiai, kad jie gali neturėti pilietybės. „Negrąžintini“ asmenys, kurie galimai turi pilietybę, nepatenka į šios ataskaitos aprėptį.

¹⁸¹ Civilinio proceso kodeksas, 83 straipsnio 3 dalis.

¹⁸² Išsamesnė informacija, žr. *JTVPK vadovas dėl asmenų be pilietybės apsaugos*, 132–139 punktai. Žr. ten pat, 14 ir 16 punktai (apie asmens be pilietybės statusą net prieš oficialų jo pilietybės neturėjimo nustatymą).

¹⁸³ Sąvoka „teisėtai yra“, žr. *JTVPK Vadovą*, 134 punktas.

¹⁸⁴ Žr. *JTVPK vadovas dėl asmenų be pilietybės apsaugos*, 137 punktas, kuriame teigiama: „Reikalavimas „teisėtai gyventi“ apima ilgesnį buvimo teritorijoje laikotarpį. Tačiau tai neturėtų būti traktuojama kaip nuolatinis gyvenimas. Gali pakakti ir trumpesnių gyvenimo laikotarpių, kuriems gautas valstybės leidimas, jei tik jie netampa trumpalaikiais apsilankymais. Asmenys be pilietybės, kuriems buvo išduotas leidimas gyventi, patektų į šią kategoriją. Ji taip pat apima asmenis, kurie turi trumpalaikius leidimus gyventi, jeigu gyvenama ilgiau kaip kelis mėnesius. Ir priešingai, nelaikoma, kad lankytojas, įleistas į šalį trumpam laikui, joje „teisėtai gyvena“. Dažniausiai laikoma, kad taikant pilietybės neturėjimo nustatymo procedūrą asmenimis be pilietybės pripažinti asmenys, kuriems neišduotas leidimas gyventi, Susitariančiojoje valstybėje „gyvena teisėtai“ dėl šalyje laukiant nustatymo procedūros rezultatų praleisto laiko.“ Taip pat žr. Waas, L.V., *Nationality Matters*, 325–327 punktai.

¹⁸⁵ Kadangi Lietuvoje nėra specialios atskiros pilietybės neturėjimo nustatymo procedūros, taikant šią procedūrą suteikiamos teisės negali būti aptartos šioje ataskaitoje. Vietoje to aptariamos kitos procedūros, per kurias gali būti nustatytas pilietybės neturėjimas.

3.4.1.1 SULAIKYMAS

Įprastinis asmenų, siekiančių apsaugos dėl pilietybės neturėjimo, sulaikymas yra savavališkas. Savo pobūdžiu pilietybės neturėjimas labai apriboja galimybę gauti pagrindinius tapatybės ir kelionės dokumentus, kuriuos piliečiai dažniausiai turi. Be to, asmenys be pilietybės dažnai negali gyventi legaliai jokioje šalyje. Todėl faktas, kad neturima dokumentų ar būtinų imigracijos leidimų, negali būti naudojamas kaip bendras tokių asmenų sulaikymo pagrindas¹⁸⁶.

Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto (ICCPR) 9 straipsniu užtikrinama teisė į asmens laisvę bei saugumą ir draudžiamas neteisėtas, savavališkas sulaikymas. Kad sulaikymas būtų teisėtas, jis turi būti reglamentuotas vietos įstatymų, pageidautina, nustačius maksimalų tokio sulaikymo laiką ir periodiškai atliekant teisminę peržiūrą. Kad sulaikymas nebūtų savavališkas, jis kiekvienu konkrečiu atveju turi būti būtinas, visomis aplinkybėmis pagrįstas, proporcingas ir nediskriminuojantis. Sulaikymas neribotam laikui ir privalomas sulaikymas savaime laikomi savavališkais¹⁸⁷.

Todėl sulaikymas – paskutinė išeitis ir šią priemonę galima pateisinti, kai apsvaistytos kitos, ne tokios invazinės ar prievartinės priemonės ir padaryta išvada, kad jų nepakanka teisėtam valstybės tikslui, kurio siekiama sulaikymu, užtikrinti. Sulaikymo būtinumo ir proporcingumo vertinimas turi apimti sulaikymo alternatyvas – nuo reikalavimų registruotis tam tikroje institucijoje arba užstato ar pasižadėjimo neišvykti iki struktūrinės bendruomenės priežiūros ir (arba) atvejo valdymo programų. Su sulaikymu susiję bendrieji principai vaikams (juos dažniausiai draudžiama sulaikyti bet kokiomis aplinkybėmis) taikomi *a fortiori*¹⁸⁸.

Lietuvos Respublikos įstatyme dėl užsieniečių teisinės padėties pateikiamas septynių pagrindų, kuriais užsienietis, įskaitant asmenį be pilietybės, gali būti sulaikytas, sąrašas¹⁸⁹: 1) siekiant, kad užsienietis negalėtų be leidimo atvykti į šalį; 2) kai užsienietis neteisėtai atvyko į šalį ar neteisėtai joje yra, išskyrus atvejus, kai asmuo yra pateikęs prašymą dėl prieglobsčio; 3) grąžinimo procedūrose; 4) kai įtariama, kad užsienietis naudojasi suklastotais dokumentais; 5) kai priimamas sprendimas asmenį išsiųsti pagal 2001 m. gegužės 28 d. Tarybos direktyvą 2001/40/EB; 6) kai siekiama užkirsti kelią pavojingoms ar ypač pavojingoms užkrečiamosioms ligoms plisti; arba 7) kai asmens buvimas Lietuvoje kelia grėsmę valstybės saugumui, viešajai tvarkai arba žmonių sveikatai.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas nutarė, kad sulaikymo pagrindai neatsiejami nuo teisėtų tikslų apriboti užsieniečio judėjimo laisvę¹⁹⁰. Šie tikslai yra tokie: užtikrinti valstybės saugumą ir viešąją tvarką; apsaugoti žmonių sveikatą ir dorovę arba sustabdyti nusikalstamumą ar apsaugoti kitų asmenų teises ir laisves¹⁹¹. Kitaip tariant, jeigu sulaikymas įstatymo nustatytais pagrindais neatitinka vieno ar daugiau leidžiamų tikslų, jis yra nepagrįstas. Asmenų sulaikymas tik pilietybės neturėjimo pagrindu prieštarautų nacionalinėms teisinėms nuostatom.

¹⁸⁶ JTVPK, *Vadovas dėl asmenų be pilietybės apsaugos*, 112 punktas (kuriame cituojama JT darbo grupės savavališko sulaikymo klausimais ataskaita Žmogaus teisių tarybai, A/HRC/13/30, 2010 m. sausio 18 d., <http://www.refworld.org/docid/502e0fa62.html>). Konkrečiai asmenys be pilietybės aptariami 2006 m. JTVPK vykdomojo komiteto išvadoje 106 (LV1) dėl pilietybės neturėjimo nustatymo, prevencijos ir mažinimo ir asmenų be pilietybės apsaugos, <http://www.unhcr.org/453497302.html>, kurioje „valstybės raginamos nesulaikyti asmenų be pilietybės remiantis vien tuo, kad jie neturi pilietybės, ir elgtis su jais pagal žmogaus teisių tarptautinę teisę...“ Žr. ten pat, 112–115 punktai.

¹⁸⁷ JTVPK, *Vadovas dėl asmenų be pilietybės apsaugos*, 112 punktas.

¹⁸⁸ Ten pat, 113 punktas.

¹⁸⁹ Įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties, 113 straipsnio 1 dalis. Be to, 113 straipsnio 2 dalis reglamentuoja sulaikymą, susijusį su grąžinimo procedūra, o 113 straipsnio 4 dalis skirta prieglobsčio prašytojų sulaikymui.

¹⁹⁰ Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, sprendimai N-575-5928/2009 (2009 m. gegužės 28 d.), 62-4397/2010 (2010 m. kovo 30 d.), N-62-4776-10 (2010 m. balandžio 23 d.), N-502-6566/2010 (2010 m. rugpjūčio 12 d.).

¹⁹¹ Įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties, 112 punktas.

TEISMŲ PRAKTIKA

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas

N-575-5928/2009 (2009 m. gegužės 28 d.)

N. A. persikėlė į Lietuvą 1992 m. Nuo to laiko jis gyveno Vilniuje su partnere, Lietuvos piliete, ir trimis jų vaikais. 2009 m. gegužės 7 d. N. A. buvo sulaikytas 48 valandoms dėl to, kad policijos pareigūnams paprašius parodyti tapatybės dokumentą jis pateikė Azerbaidžane išduotą TSRS pasą.

Vilniaus policijos Migracijos valdyba kreipėsi į Vilniaus miesto 2-ąjį apylinkės teismą dėl leidimo N. A. sulaikyti URC, kol bus nustatyta jo teisinė padėtis arba jis bus išsiųstas iš Lietuvos. Teismas išdavė leidimą N. A. sulaikyti URC trims mėnesiams neteisėto buvimo šalyje pagrindu. N. A. apskundė sprendimą LVAT. Jo skundas buvo pagrįstas tuo, kad jis Lietuvoje gyveno ilgą laiką, turėjo šeiminių ryšių, gyvenamąją vietą ir kitais veiksniais.

LVAT panaikino apylinkės teismo sprendimą. Teisėjai pripažino, kad N. A. Lietuvoje gyveno neteisėtai ir kad tai yra tinkamas pagrindas asmenį sulaikyti. Tačiau, atsižvelgiant į tai, kad N. A. nekėlė grėsmės valstybės saugumui ar viešajai tvarkai, jo tapatybę buvo galima nustatyti, jis gyveno su šeima ir norėjo bendradarbiauti su valdžios institucijomis nustatant jo teisinę padėtį, LVAT pareiškė, kad sulaikyti N. A. nebuvo būtina.

Policijos ar kitos teisėsaugos institucijos pareigūnas gali sulaikyti asmenį ne ilgiau kaip 48 valandoms¹⁹². Ilgiau kaip 48 valandoms asmuo sulaikomas tik teismo sprendimu¹⁹³. Sulaikytas asmuo turi teisę į valstybės garantuojamą teisinę pagalbą¹⁹⁴. Visi ilgiau kaip 48 valandas sulaikyti asmenys sulaikomi URC¹⁹⁵. Sulaikyti gali policijos, VSAT ar kitų teisėsaugos institucijų pareigūnai.

Lietuvos teisėje numatomos alternatyvios sulaikymui priemonės¹⁹⁶. Pagal įstatymus leidžiama sulaikyti pažeidžiamus asmenis ir šeimas, kuriose yra vaikų, tik ypatingu atveju, atsižvelgiant į geriausius vaiko ir pažeidžiamų asmenų interesus¹⁹⁷. Realiame gyvenime pažeidžiami asmenys kartais sulaikomi dėl to, kad praktikoje neįmanoma pritaikyti alternatyvių sulaikymui priemonių¹⁹⁸. Apsilankiusi URC¹⁹⁹ šios ataskaitos rengėja ten rado sulaikytą prieglobsčio prašančią šeimą su mažu vaiku ir besilaukiančią moterį.

Nors asmenų, kurių teisinė padėtis „neišspręsta“, sulaikymas anksčiau buvo įprastas dalykas (neva siekiant jiems išduoti dokumentus), dabar tai daroma retai ir tik tais atvejais, kai neįmanoma nustatyti asmens tapatybės²⁰⁰. Nuo 2008 m. ilgalaikių nuolatinių gyventojų sulaikyta labai mažai²⁰¹.

---

¹⁹² Ten pat, 114 straipsnio 1 dalis.

¹⁹³ Ten pat, 114 straipsnio 2 dalis.

¹⁹⁴ Ten pat, 116 straipsnio 1 dalis.

¹⁹⁵ Ten pat, 114 straipsnio 2 dalis.

¹⁹⁶ Ten pat, 115 straipsnis.

¹⁹⁷ Ten pat, 114 straipsnio 4 dalis.

¹⁹⁸ Lietuvos Raudonasis Kryžius, *Prieglobsčio prašytojų sulaikymas ir sulaikymo alternatyvos Lietuvoje*, 2011, p. 18.

¹⁹⁹ 2012 m. rugpjūčio 21 d.

²⁰⁰ Pokalbis su URC atstovu, 2012 m. rugpjūčio 17 d.; pokalbis su Lietuvos Raudonojo Kryžiaus draugijos atstovais, 2012 m. rugpjūčio 7 d.

²⁰¹ Pokalbis su URC atstovu, 2012 m. rugpjūčio 17 d.

Šiuo metu dažniausiai sulaikomi „negrąžintini“ migrantai, ypač jeigu jų tapatybės neįmanoma nustatyti. Dažnai URC jie praleidžia mažiausiai pusę metų²⁰². Pagal įstatymus leidžiama sulaikymo laikotarpį pratęsti iki 1 metų, jeigu asmuo nebendradarbiauja arba kai negaunami išsiuntimui reikalingi dokumentai²⁰³. Asmuo gali užginčyti sprendimus jį sulaikyti ir kreiptis dėl alternatyvių sulaikymui priemonių taikymo, tačiau praktikoje daug „negrąžintinių“ asmenų praleidžia URC mažiausiai metus, ypač jeigu neturi asmens tapatybės dokumentų²⁰⁴.

M. A. atvejis iliustruoja, kaip tapatybės dokumentų neturėjimas arba kilmės šalies ar šalies, kurioje asmuo anksčiau nuolat gyveno, pripažinimas gali prisidėti prie asmens laisvės apribojimo. Jis taip pat rodo, kaip „negrąžintini“ asmenys gali būti sulaikyti pernelyg ilgą laiką, nepaisant to, kad jų grąžinimas į kilmės šalį yra neįmanomas.

TEISMŲ PRAKTIKA

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas

N-575-1289/2012 (2012 m. spalio 24 d.)

Pirmą kartą M. A. į Lietuvą atvyko 2001 m. birželio mėnesį ir kreipėsi dėl prieglobsčio. Jam buvo išduoti keli leidimai laikinai gyventi, o 2004 m. vasario mėnesį Lietuvoje jam suteikta papildoma apsauga. Nors nutartyje neatskleidžiama M. A. pilietybė, jis vadinamas užsienio valstybės „piliečiu“. 2008 m. rugsėjo mėnesį M. A. buvo grąžintas į Lietuvą iš Vokietijos, kur, kaip įtariama, gyveno naudodamasis netikru vardu. Jis buvo apgyvendintas URC. 2009 m. balandžio mėnesį Migracijos departamentas nusprendė prieglobsčio M. A. nesuteikti ir nurodė jį išsiųsti iš šalies. M. A. pasislėpė ir išvyko iš Lietuvos teritorijos. 2011 m. spalio mėnesį Liuksemburgas jį perdavė Lietuvai pagal Dublino II reglamentą.

Vilniaus miesto 3-iasis apylinkės teismas nurodė jį sulaikyti trims mėnesiams, iki 2012 m. sausio 20 d. M. A. pateikė prašymą dėl prieglobsčio, kurį Migracijos departamentas atmetė. Tuomet jis nurodė išsiųsti M. A. iš šalies. 2012 m. sausio 13 d. Švenčionių rajono apylinkės teismas nurodė sustabdyti jo sulaikymą ir 2012 m. sausio 18 d. M. A. buvo apgyvendintas URC neapribojant jo judėjimo laisvės. Sausio 24 d. pareiškėjas pasislėpė ir buvo sulaikytas Lenkijoje. Sausio 26 d. Lazdijų rajono apylinkės teismas nurodė M. A. sulaikyti, kol jis bus išsiųstas. Teismas pagrindė savo sprendimą tuo, kad pareiškėjas į Lietuvą atvyko ir čia buvo nelegaliai, taip pat tuo, kad jau buvo priimtas sprendimas M. A. išsiųsti.

Kovo 16 d. M. A. kreipėsi į URC pareigūnus ir jų paprašė susisiekti su jo kilmės šalies institucijomis ir gauti jo pilietybės patvirtinimą. Balandžio 10 d. Švenčionių rajono apylinkės teismas patenkino prašymą sulaikyti M. A. iki gegužės 10 d. remiantis jo nelegaliu atvykimu į šalį ir buvimu joje. Vėliau šis laikotarpis buvo pratęstas iki liepos 10 d. Birželio 14 d. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas grąžino M. A. prieglobsčio prašymą Migracijos departamentui pakartotinai išnagrinėti. Liepos 9 d. Švenčionių rajono apylinkės teismas sutiko pratęsti sulaikymo laikotarpį trims mėnesiams, iki gruodžio 10 d.

Rugpjūčio 6 d. valdžios institucijos gavo M. A. kilmės šalies atsakymą dėl readmisijos. Atsakyme nurodyta, kad M. A. nebuvo šios šalies pilietis ir neįmanoma patikrinti jo gimimo registracijos, nes archyvus sunaikino gaisras. M. A. apskundė sprendimą jį sulaikyti, tačiau skundas buvo atmestas, nepaisant jo prieglobsčio prašytojo statuso ir fakto, kad jo kilmės šalis atsisakė jį priimti atgal. M. A. teigė, kad jo sulaikymo trukmė buvo neproporcinga, pirmiausia dėl to, kad jo išsiuntimo datos nebuvo įmanoma nustatyti ne dėl jo kaltės.

---

²⁰² Pokalbis su URC atstovu, 2012 m. rugpjūčio 17 d.; pokalbis su Lietuvos Raudonojo Kryžiaus draugijos atstovais, 2012 m. rugpjūčio 7 d.

²⁰³ Įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties, 114 straipsnio 5 dalis.

²⁰⁴ Pokalbis su URC atstovu, 2012 m. rugpjūčio 17 d.; pokalbis su Lietuvos Raudonojo Kryžiaus draugijos atstovais, 2012 m. rugpjūčio 7 d.

Valdžios institucijos rėmėsi M. A. slapstymosi istorija, abejojo jo teiginių apie pilietybę tikrumu ir teigė, kad jis piktnaudžiavo teise siekti prieglobsčio. Jos pabrėžė, kad kilmės šalis patvirtino, jog M. A. niekada negyveno Lietuvos valdžios institucijoms nurodytu adresu, todėl asmuo nebendradarbiavo nustatant jo tapatybę ir pilietybę. Pasak jų, jo sulaikymas ilgiau nei 6 mėnesius buvo pagrįstas.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas priėmė sprendimą, kad M. A. sulaikymas pagrįstai pratęstas iki 2012 m. gruodžio 10 d., remiantis jo nebendradarbiavimu, išsiuntimo ir prieglobsčio procedūros trukdymu ir piktnaudžiavimu teise siekti prieglobsčio. M. A. buvo sulaikytas jau beveik 12 mėnesių.

Atliekant srities tyrimą šiai ataskaitai parengti (2012 m. rugpjūtis), URC buvo sulaikytas vienas asmuo be pilietybės. Kiti du URC buvo apgyvendinti neapribojant jų judėjimo laisvės²⁰⁵. Asmuo buvo sulaikytas, nes mėgino į Lietuvą kontrabanda įvežti cigarečių. Maždaug 2012 m. rugpjūčio mėnesį jam buvo pritaikyta išsiuntimo procedūra, kuri buvo pratęsta, kol jo kilmės šalis svarstė, ar jį priimti atgal. Pirmasis URC apgyvendintas asmuo – ilgalaikis Lietuvos gyventojas, kurio teisinė padėtis „neišspręsta“. Anksčiau jis gyveno skurde ir neturėjo dokumentų, URC specialistai mėgino nustatyti jo tapatybę. Antrasis asmuo – prieglobsčio prašytojas, kuriam anksčiau buvo pritaikyta nepavykusi išsiuntimo procedūra, nes jo kilmės šalis ir šalis, kurioje jis ilgą laiką gyveno, atsisakė jį priimti atgal. 2011 m. 48 valandoms buvo sulaikyti iš viso 8 asmenys be pilietybės. 7 buvo sulaikyti ilgiau nei 48 valandas, o 5 buvo pritaikytos alternatyvios sulaikymui priemonės.

Turimi duomenys rodo, kad Lietuvoje sulaikoma gana nedaug asmenų be pilietybės (žr. 5 lentelę). Vis dėlto kai kurie dokumentų neturintys asmenys, sulaikyti migracinėmis aplinkybėmis ar apgyvendinti URC, įskaitant „negrąžintinus“ asmenis ir prieglobsčio prašytojus, registruojami pagal įtariamą ar numanomą pilietybę²⁰⁶. Kai kurie asmenys užregistruojami kaip asmenys, kurių pilietybė „nežinoma“ (žr. 6 pav.), ir, tiesą sakant, gali neturėti pilietybės. Todėl oficialūs duomenys gali neatspindėti tikrojo Lietuvoje sulaikytų asmenų be pilietybės skaičiaus. Turimi duomenys taip pat nėra suskirstyti pagal amžių ir lytį.

5 lentelė. Asmenų be pilietybės, kurie buvo sulaikyti ir kuriems buvo pritaikytos alternatyvios sulaikymui priemonės, skaičius 2006–2011 m.²⁰⁷

	Sulaikyti 48 valandoms	Alternatyvios sulaikymui priemonės	Sulaikyti ilgiau kaip 48 valandoms	Apgyvendinti URC
2006 m.	11	0	0	0
2007 m.	12	0	0	0
2008 m.	2	3	0	0
2009 m.	3	5	8	0
2010 m.	7	2	0	8
2011 m.	8	5	7	0
2012 m.	-	-	-	-

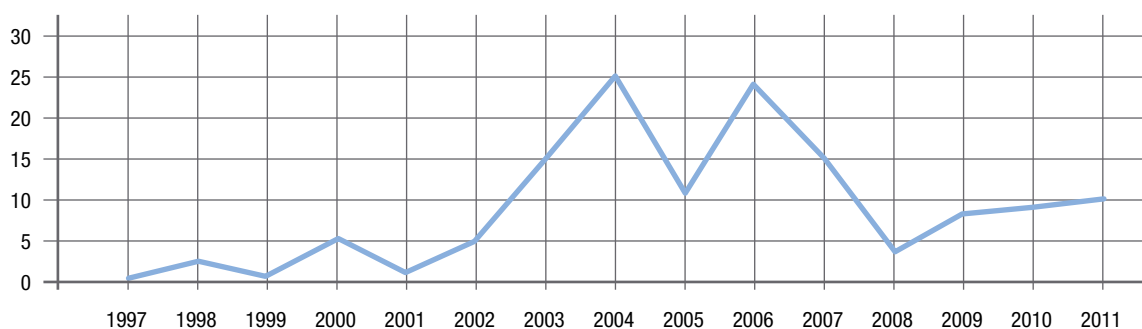
*Neapribojant judėjimo laisvės

²⁰⁵ Visi trys – vyrai. Nėra informacijos apie šių asmenų kilmės šalis.

²⁰⁶ Pokalbis su URC atstovu, 2012 m. rugpjūčio 17 d.

²⁰⁷ Lietuva, Migracijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos, *Migracijos metraštis 2006*, Vilnius, 2007, p. 77; *Migracijos metraštis 2007*, Vilnius, 2008, p. 68; *Migracijos metraštis 2008*, Vilnius, 2009, p. 85; *Migracijos metraštis 2009*, Vilnius, 2010, p. 88; *Migracijos metraštis 2010*, Vilnius, 2011, p. 106; *Migracijos metraštis 2011*, Vilnius, 2012, p. 77., *Migracijos metraštis 2012*, Vilnius, 2013, p. 80.

6. pav. URC apgyvendintų asmenų, kurių kilmės šalys „nežinomos“, skaičius 1997–2011 m.²⁰⁸

3.4.1.2 IŠSIUNTIMAS

1954 m. Konvencijos 31 straipsniu draudžiama iš šalies išsiųsti asmenis be pilietybės, kurie „teisėtai yra“ Susitariančiosios valstybės teritorijoje, išskyrus atvejus, kai to reikia valstybės saugumui ar viešajai tvarkai palaikyti. Kad būtų pripažinta, jog asmuo be pilietybės Susitariančiojoje valstybėje „yra teisėtai“, valstybė turi suteikti leidimą jam čia būti arba aiškiai suteikdama jam leidimą būti šalyje, arba žinodama apie asmens buvimą šalyje ir jo nedraudama²⁰⁹. Asmuo be pilietybės turi teisę pateikti buvimą pateisinančius įrodymus, apskųsti sprendimą dėl išsiuntimo ir būti atstovaujamas kompetentingos institucijos specialiai paskirto asmens. Be to, asmuo be pilietybės turi teisę gauti pakankamai laiko leidimui teisėtai įvažiuoti į kitą šalį gauti. Išsiuntimą vykdanči valstybė gali taikyti tokias vidaus priemones, kokios jai atrodo būtinos²¹⁰.

Prieglobsčio prašytojai be pilietybės ir asmenys be pilietybės, kurių teisinė padėtis „neišspręsta“, laukiantys leidimo gyventi arba pilietybės pripažinimo, priskiriami prie asmenų, kurie Lietuvoje „yra teisėtai“ pagal 1954 m. Konvenciją.

Asmenys, kurių leidimas laikinai gyventi baigė galioti ar buvo panaikintas, privalo išvykti iš Lietuvos²¹¹. Įpareigojimo neįvykdžius per nustatytą laiką (nuo 7 iki 30 dienų po pranešimo apie grąžinimo sprendimą gavimo dienos), asmenį galima išsiųsti. Kiti išsiuntimo pagrindai apima neteisėtą atvykimą ar buvimą Lietuvoje (išskyrus atvejus, kai taikomas negrąžinimo principas). Teismui nustačius, kad užsienietis kelia grėsmę valstybės saugumui ar viešajai tvarkai, asmuo taip pat išsiunčiamas²¹².

Nuo 1999 m. išsiųstų asmenų be pilietybės skaičius nuolat mažėjo. Nuo 2008 m. neišsiųstas nė vienas asmuo be pilietybės (žr. 7 pav.). Leidimus nuolat gyventi turintys asmenys, kurie sudaro asmenų be pilietybės daugumą Lietuvoje, gali būti išsiųsti tik jeigu kelia grėsmę valstybės saugumui ar viešajai tvarkai. Nėra žinoma atvejų, kai iš šalies išsiųstas asmuo be pilietybės buvo nuolatinis gyventojas.

²⁰⁸ Lietuva, Migracijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos, *Migracijos metraštis 2004*, Vilnius, 2005, p. 74-5; *Migracijos metraštis 2005*, Vilnius, 2006, p. 80; *Migracijos metraštis 2006*, Vilnius, 2007, p. 78; *Migracijos metraštis 2007*, Vilnius, 2008, p. 69; *Migracijos metraštis 2008*, Vilnius, 2009, p. 87; *Migracijos metraštis 2009*, Vilnius, 2010, p. 90; *Migracijos metraštis 2010*, Vilnius, 2011, p. 108; *Migracijos metraštis 2011*, Vilnius, 2012, p. 79.

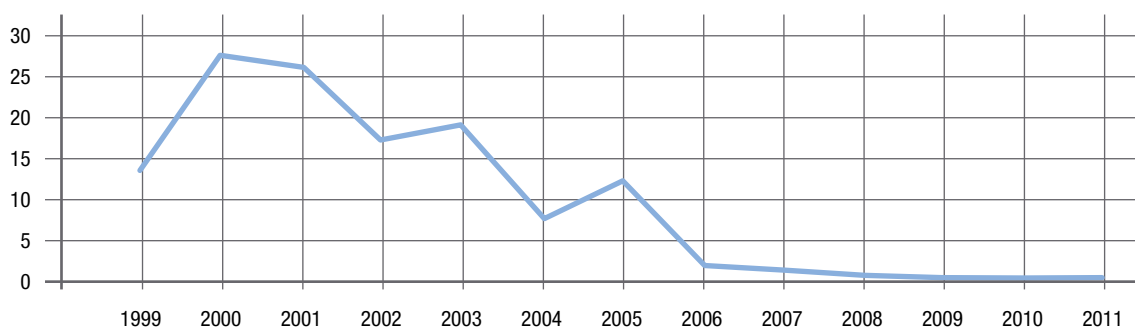
²⁰⁹ JTVPK vadovas dėl asmenų be pilietybės apsaugos, 135 punktas.

²¹⁰ 1954 m. Konvencijos 31 straipsnio 2–3 dalys.

²¹¹ Įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties, 125 straipsnis.

²¹² Ten pat, 126 straipsnis.

7 pav. Iš Lietuvos išsiųstų asmenų be pilietybės skaičius 1999–2011 m.²¹³

Prieglobsčio prašytojai be pilietybės negali būti išsiųsti ar įpareigoti išvykti iš Lietuvos teritorijos, kol priimamas galutinis sprendimas dėl jų pareiškimo. Svarbu tai, kad „negražintini“ asmenys menkai apsaugoti nuo išsiuntimo. Net kai „negražintiniams“ asmenims išduodamas leidimas laikinai gyventi dėl to, kad jų negalima gražinti 12 mėnesių, leidimą reikia kasmet atnaujinti mažiausiai penkerius metus. Šie asmenys gali būti išsiųsti tuo metu, kai kasmet atnaujinamas leidimas gyventi. Net ilgalaikiai gyventojai, kurių teisinė padėtis „neišspręsta“, teoriškai gali būti išsiųsti iš šalies. Tačiau praktikoje tokių atvejų nepasitaikė, nes dauguma šių asmenų apsigyveno Lietuvoje iki 1993 m. liepos 1 d., o tai jiems suteikia teisę gauti leidimus gyventi nuolat.

Priimdamos sprendimą išsiųsti ar gražinti asmenį, valdžios institucijos privalo atsižvelgti į asmens teisėto buvimo Lietuvoje trukmę, jo šeimą, esamus ekonominius ir socialinius ryšius su šalimi, pažeidimo rimtumą²¹⁴. Sprendimą išsiųsti asmenį galima apskųsti. Apskundus sprendimą, jo vykdymas sustabdomas, išskyrus atvejus, kai asmuo kelia grėsmę valstybės saugumui ar viešajai tvarkai²¹⁵.

3.4.2 Asmenimis be pilietybės pripažintųjų teisės

1954 m. Konvencija ir taikomais žmogaus teisių tarptautinės teisės standartais asmenims be pilietybės suteikiamos esminės teisės. Kai kurios nuostatos taikomos visiems asmenims be pilietybės, kitiems nustatyti tam tikri su gyvenimu susiję reikalavimai²¹⁶. Svarbu tai, kad „kai asmuo pripažįstamas neturinčiu pilietybės pagal 1954 m. Konvenciją, be teisės gyventi, atsiranda teisė „teisėtai gyventi“. Todėl leidimą gyventi privalo lydėti teisė dirbti, gauti sveikatos priežiūrą ir socialinę pagalbą bei kelionės dokumentus“²¹⁷.

Pagrindinės asmenims be pilietybės garantuojamos teisės, be kita ko, apima religijos laisvę, teisę į jų asmeninės teisinės padėties pripažinimą (ypač santuokos), turtines teises, asociacijų teisę, teisę kreiptis į teismus, teisę į tapatybės dokumentus, tam tikras teises į kelionės dokumentus, tam tikras teises į samdomąjį darbą, savarankišką darbą, gyvenamąjį plotą, valstybinį išsimokslinimą, valstybės paramą, administracinę

²¹³ Lietuva, Migracijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos, *Migracijos metraštis 2004*, Vilnius, 2005, p. 78; *Migracijos metraštis 2005*, Vilnius, 2006, p. 83; *Migracijos metraštis 2006*, Vilnius, 2007, p. 81; *Migracijos metraštis 2007*, Vilnius, 2008, p. 71; *Migracijos metraštis 2008*, Vilnius, 2009, p. 89; *Migracijos metraštis 2009*, Vilnius, 2010, p. 93; *Migracijos metraštis 2010*, Vilnius, 2011, p. 111; *Migracijos metraštis 2011*, Vilnius, 2012, p. 82.

²¹⁴ Įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties, 128 straipsnio 1 dalis.

²¹⁵ Ten pat, 128 straipsnio 2 dalies 1 punktas. 2015 m. lapkričio 26 d. pakeitus įstatymą sprendimo vykdymas sustabdomas teismui priėmus nutartį dėl reikalavimo užtikrinimo priemonių taikymo.

²¹⁶ Tinkamas sąvokų traktavimas išsamiai aptariamas *JVTPK vadove dėl asmenų be pilietybės apsaugos*, 147–152 punktai (kuriuose, be kita ko, pateikiamos konkrečios rekomendacijos dėl leidimo gyventi išdavimo; atkreipiamas dėmesys, kad kai asmuo pripažįstamas neturinčiu pilietybės, „atsiranda teisė „teisėtai gyventi“; aptariamas „nuolatinis gyvenimas“), 136–139 punktai (kuriuose aptariamos teisės „teisėtai būti“ ir „nuolatinio gyvenimo“ nuostatos) ir 140–143 punktai (kuriuose aptariama žmogaus teisių tarptautinė teisė ir jos aktualumas pilietybės neturėjimui, pirmiausia ICCPR 12 straipsnio 4 dalyje numatytos „savosios šalies“ nuostatos, ir ja garantuojama „asmenų, palaikančių ypatingus ryšius su valstybe, teisė atvykti į šalį ir joje likti“), <http://www.refworld.org/docid/53b676aa4.html>.

²¹⁷ Ten pat, 150 punktas.

pagalbą ir judėjimo laisvę²¹⁸. Šis sąrašas nėra baigtinis, ir kitais tarptautiniais ir regioniniais žmogaus teisių dokumentais ir jurisprudencija asmenims be pilietybės suteikiamos papildomos teisės.

Pagal Lietuvos įstatymus asmenims be pilietybės nesuteikiamos kitokios teisės jų pilietybės neturėjimo pagrindu. Vietoje to asmenų be pilietybės teises Lietuvoje lemia jų turimas leidimo gyventi tipas.

3.4.2.1 TEISĖ GYVENTI

Nors pagal 1954 m. Konvenciją aiškiai nereikalaujama, kad valstybės suteiktų pripažintam asmeniui be pilietybės teisę gyventi šalyje, tokio leidimo išdavimas atitiktų sutarties objektą ir tikslą. Tai matyti iš valstybių, kuriose naudojamos pilietybės neturėjimo nustatymo procedūros, praktikos. Neturinčiam teisės likti valstybėje asmeniui kyla nuolatinio nesaugumo rizika ir jis negali naudotis teisėmis, kurios užtikrinamos 1954 m. Konvencija ir žmogaus teisių tarptautine teise²¹⁹.

Todėl valstybėms rekomenduojama pripažintiems asmenims be pilietybės išduoti leidimą gyventi, kuris galiotų mažiausiai dvejus metus, nors stabilumo sumetimais geriau išduoti ilgesnį laiką, pavyzdžiui, penkerius metus, galiojančius leidimus. Šie leidimai turi būti atnaujinami, suteikiant pagreitintos natūralizacijos galimybę pagal 1954 m. Konvencijos 32 straipsnį²²⁰.

Tam tikromis ribotomis aplinkybėmis valstybė gali savo nuožiūra suteikti labiau pereinamojo pobūdžio statusą, kai konkretus asmuo gali įgyti ar pakartotinai įgyti kitą pilietybę taikant paprastą, greitą ir nediskriminuojančią procedūrą, kuri yra tik formalumas, arba kai asmuo turi nuolatinio gyventojų statusą šalyje, kurioje anksčiau nuolat gyveno ir į kurią gali nedelsdamas grįžti²²¹.

Pagal Lietuvos įstatymus užsieniečiais laikomiems asmenims be pilietybės teisė gyventi nesuteikiama tik pilietybės neturėjimo pagrindu, jie pasinaudoja teise gyventi tais pačiais kanalais kaip kiti nepiliečiai²²².

Asmenys be pilietybės gali gauti vienu metų leidimą laikinai gyventi arba leidimą nuolat gyventi. Pastaruoju atveju faktinis leidimas gyventi arba dokumentas galioja penkerius metus ir po to jį reikia atnaujinti. Todėl teisė gyventi asmeniui be pilietybės nesuteikiama jo pilietybės neturėjimo pagrindu. Ji suteikiama remiantis nepriklausomu leidimo gyventi pagrindu, nustatytu Įstatyme dėl užsieniečių teisinės padėties.

Jeigu, po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo 1991 m., gyventojas neįgijo Lietuvos pilietybės, jis turi teisę gauti leidimą nuolat gyventi nepriklausomai nuo pilietybės. Tokie asmenys, kurių teisinė padėtis „neišspręsta“, privalo teismo procese įrodyti, kad gyveno Lietuvoje iki 1993 m. liepos 1 d., pateikdami pažymėjimus, pareiškimus ir kitus susijusius dokumentus bei liudytojų parodymus. Be to, tokie asmenys turi atitikti tris sąlygas: įrodyti teisme, kad turi teisėtą pragyvenimo šaltinį Lietuvos Respublikoje, moka pajamų ir kitus nacionalinių įstatymų nustatytus mokesčius ar įmokas ir turi gyvenamąją patalpą Lietuvos Respublikoje²²³. Dėl to, kad praktikoje daug suinteresuotųjų asmenų nepajėgia šių reikalavimų atitikti, jie taikomi gana negriežtai, kaip toliau apibendrintu atveju²²⁴. Politinė valia išduoti dokumentus visiems ilgalaikiams Lietuvos gyventojams yra stipri²²⁵.

²¹⁸ Ten pat, diskusija apie tinkamą 1954 m. Konvencija įtvirtintų teisių „teisėtai būti“ aiškinimą.

²¹⁹ JTVPK vadovas dėl asmenų be pilietybės apsaugos, 147 punktą.

²²⁰ Ten pat, 148 punktą.

²²¹ Ten pat, 154 punktą. Išsamesnė informacija, žr. ten pat, 153–157 punktai.

²²² Įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties, 2 straipsnio 32 dalis.

²²³ Įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ įgyvendinimo įstatymas, 2 straipsnis.

²²⁴ Pokalbis su Migracijos departamento darbuotojais, 2012 m. rugpjūčio 7 d.

²²⁵ Pokalbiai su migracijos tarnybų darbuotojais, Mažeikiai, 2012 m. rugpjūčio 22 d.; Vilnius, 2012 m. rugpjūčio 27 d.; Šalčininkai, 2012 m. rugsėjo 4 d.; Švenčionys, 2012 m. rugsėjo 5 d.; Visaginas, 2012 m. rugpjūčio 29 d.

TEISMŲ PRAKTIKA

Nr. 2-6661-797/2010 (2010 m. lapkričio 11 d.)

Šiaulių miesto apylinkės teismas

A. P. kreipėsi į teismą, siekdamas patvirtinti, kad persikėlė į Lietuvą 1991 m., šiuo metu gyvena jos teritorijoje, turi šeimą ir gyvenamąją patalpą. Tuo metu pareiškėjas oficialiai nedirbo ir mokesčių nemokėjo, nes neturėjo galiojančio tapatybės dokumento ar leidimo gyventi, ir su juo nebuvo galima sudaryti sutarties. Teritorinės policijos įstaigos migracijos skyriaus atstovė nurodė, kad pareiškėjai tokioje padėtyje realiai negali atitikti įstatymo nustatytų kriterijų, nes pareiškėjas negalėjo oficialiai dirbti ar turėti kitą teisėtą pragyvenimo šaltinį, nes neturėjo galiojančio asmens tapatybės dokumento. Ji paprašė teismo atsižvelgti į šiuos bylos faktus, nes nenustačius tikrosios pareiškėjo gyvenamosios vietos Lietuvoje, jo padėtis tik pablogės. Teismas atsižvelgė į rašytinius įrodymus, kurie buvo pareiškėjo nebegaliojantis sovietinis pasas, su ankstesnėmis darbo vietomis ir socialiniu draudimu susiję dokumentai ir trijų liudytojų parodymai. Jis nustatė faktinio gyvenimo faktą tam, kad būtų gautas leidimas nuolat gyventi.

Nr. 2-1757-364/2011 (2011 m. vasario 22 d.)

Kauno miesto apylinkės teismas

L. P. gimė Latvijoje 1958 m. Teisme ji norėjo patvirtinti faktą, kad persikėlė į Lietuvą 1985 m. ir tuo metu gyveno jos teritorijoje, siekdama įgyti Lietuvos pilietybę ar leidimą nuolat gyventi. Ji buvo bedarbė ir neturėjo gyvenamosios vietos. Tuo metu, kai vyko teismas, ji laikinai gyveno pas vieną moterį. Pareiškėja pateikė rašytinius įrodymus ir dviejų savivaldybės atstovų žodinius parodymus. Teismas gavo Migracijos departamento patvirtinimą, kad jis priimtų L. P. prašymą patvirtinus jos gyvenimo Lietuvoje faktą. Teismas prašymą patenkino.

Dauguma dokumentų neturinčių asmenų – pažeidžiamos, socialinę atskirtį patiriančios gyventojų grupės. Migracijos tarnybų darbuotojai ir socialiniai darbuotojai nurodė, kad šiai nedidelei gyventojų grupei būdingas skurdas, alkoholizmas, laisvės atėmimas praeityje ir socialinių ar šeiminių ryšių stoka²²⁶.

Vienas darbuotojas paskaičiavo, kad iš viso leidimas gyventi kainuoja 600 LTL (175 EUR). Dalį šios sumos galima padengti iš savivaldybės institucijų vienkartinės pašalpos, dėl kurios turi kreiptis pati migracijos tarnyba. Kadangi nėra nustatyta speciali procedūra, skirta asmenų, kurių teisinė padėtis „neišspręsta“, padėčiai spręsti, praktika ir rezultatai nėra nuoseklūs. Kai kurios migracijos tarnybos nežino apie galimybę kreiptis dėl pašalpos. Kai kurios tarnybos nurodė, kad skurdesnėse savivaldybėse šias pašalpas gauti dar sunkiau. Vienas ekspertas iš migracijos tarnybos Pietų Lietuvoje nurodė, kad „kartais savivaldybės mums sako: „Turiu vienišą moterį su keturiais vaikais arba vėžiu sergantį žmogų, kuriam reikia vaistų, o Jūs norite pinigų, kuriuos galėčiau atiduoti jiems, skirti alkoholiui?“

Net jeigu pašalpa skiriama, būtina turėti socialinį draudimą, kurio reikalaujama suteikiant leidimą nuolat gyventi. Asmeniui taip pat gali būti skirta bauda nuo 250 iki 1 000 LTL (nuo 70 iki 290 EUR) už „neteisėtą buvimą“ šalyje²²⁷. Jeigu bauda skiriama, asmuo negali gauti leidimo gyventi, kol jos nesumoka. Asmenims be pilietybės migracijoje taikomos tos pačios sąlygos kaip kitiems užsieniečiams. Kitaip tariant, jiems nesuteikiama atskira teisė į leidimą gyventi pilietybės neturėjimo pagrindu. Jie gali gauti leidimą laikinai

---

²²⁶ Pokalbiai su migracijos tarnybų darbuotojais, Mažeikiai, 2012 m. rugpjūčio 22 d.; Vilnius, 2012 m. rugpjūčio 27 d.; Šalčininkai, 2012 m. rugsėjo 4 d.; Švenčionys, 2012 m. rugsėjo 5 d.; Visaginas, 2012 m. rugpjūčio 29 d.

²²⁷ Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas, 206 straipsnis. 2014 m. spalio 16 d. pakeitus įstatymą gali būti paskirta bauda nuo 72 iki 289 EUR.

gyventi šeimos susijungimo²²⁸, darbo²²⁹ ir kitais pagrindais, įskaitant verslą²³⁰ ar studijas²³¹. Asmuo turi atitikti kitus reikalavimus, tokius kaip turėti sveikatos draudimą²³² ir galiojantį kelionės dokumentą²³³, įrodyti pakankamas pajamas²³⁴ ir gyvenamąją vietą²³⁵. Po penkerių nuolatinio gyvenimo metų pagal leidimus laikinai gyventi asmuo gali kreiptis dėl leidimo gyventi nuolat²³⁶. Kadangi įstatyme numatyta, kad galiojančio kelionės dokumento turėjimas – viena iš būtinųjų leidimo gyventi gavimo sąlygų²³⁷, dokumentų neturintiems asmenims be pilietybės arba galimai pilietybės neturintiems asmenims gali kilti papildomų kliūčių teisei gyventi įgyti.

Prieglobsčio prašytojams be pilietybės išduodamas leidimas gyventi nuolat, jeigu jie įgyja pabėgėlio statusą²³⁸, ir leidimas gyventi laikinai, jeigu jiems suteikiama papildoma ar laikinoji apsauga²³⁹. Pirmiau minėta, kad prieglobsčio prašytojai gali būti sėkmingai pripažinti pabėgėliais ir tuo pačiu asmenimis be pilietybės, tačiau jų teisė į leidimą gyventi priklauso nuo to, ar jie turi pabėgėlio statusą arba ar jiems teikiama papildoma apsauga.

Jeigu patvirtinama, kad asmuo pilietybės neturi, tačiau jo pareiškimas dėl persekiojimo atmetamas, jo statusas iš „prieglobsčio prašytojo“ pakeičiamas į „užsieniečio“. Daugeliu atvejų tokie asmenys tampa „negrąžintiniais“, todėl įgyja teisę gauti leidimą gyventi pagal Įstatymo dėl užsieniečių teisinės padėties 40 straipsnio 1 dalies 8 punktą. Taip pat įmanoma, kad kai kurie prieglobsčio prašytojai, kurių prašymai buvo atmesti, galiausiai taps „negrąžintiniais“ asmenimis, ypač kai pilietybės neturėjimo elementas tampa akivaizdus ir vėliau, t. y. vykdant grąžinimo sprendimą, pripažįstamas, pvz., kai valstybė, į kurią turėjo grįžti prieglobsčio prašytojas, kurio prašymas nebuvo patenkintas, atsisako jį priimti atgal.

Taigi, pilietybės neturėjimas gali būti rimta asmens grąžinimo į jo kilmės šalį ar šalį, kurioje jis anksčiau gyveno, kliūtis. Tais atvejais, kai asmuo, kurio išsiuntimas buvo sustabdytas 12 mėnesių dėl to, kad šalis, į kurią ketinta asmenį grąžinti, atsisako jį priimti, jam reikia suteikti būtinąją medicinos pagalbą arba jo negalima išsiųsti dėl objektyvių aplinkybių (pavyzdžiui, dėl to, kad jis neturi galiojančio kelionės dokumento arba nėra galimybės gauti kelionės bilietus)²⁴⁰, asmeniui gali būti išduotas leidimas laikinai gyventi, jeigu asmuo nėra sulaikytas²⁴¹. Tačiau, išnykus leidimo laikinai gyventi išdavimo aplinkybėms, asmuo nedelsiant išsiunčiamas²⁴².

Teisėtai Lietuvoje gyvenančiam asmeniui be pilietybės Lietuvos teritorijoje gimusiam vaikui išduodamas tokios pat rūšies ir trukmės leidimas gyventi kaip abiejų tėvų arba vieno iš jų turimas leidimas gyventi²⁴³, išskyrus atvejus, kai jis įgyja Lietuvos pilietybę pagal Pilietybės įstatymo 15 straipsnį, kuris toliau aptariamas išsamiau.

---

²²⁸ Įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties, 40 straipsnio 1 dalies 3 punktas.

²²⁹ Ten pat, 40 straipsnio 1 dalies 4 punktas.

²³⁰ Ten pat, 40 straipsnio 1 dalies 5 punktas.

²³¹ Ten pat, 40 straipsnio 1 dalies 6 punktas.

²³² Ten pat, 26 straipsnio 1 dalies 2 punktas.

²³³ Ten pat, 6 straipsnio 1 dalis.

²³⁴ Ten pat, 26 straipsnio 1 dalies 3 punktas.

²³⁵ Ten pat, 26 straipsnio 1 dalies 4 punktas.

²³⁶ Ten pat, 53 straipsnio 1 dalies 8 punktas.

²³⁷ Ten pat, 40 straipsnio 4 dalis.

²³⁸ Ten pat, 53 straipsnio 1 dalies 7 punktas.

²³⁹ Ten pat, 40 straipsnio 1 dalies 9 ir 10 punktai.

²⁴⁰ Ten pat, 132 straipsnis; 128 straipsnio 2 dalies 2, 3, 4 punktai.

²⁴¹ Ten pat, 132 straipsnio 1 dalis.

²⁴² Ten pat, 128 straipsnio 3 dalis.

²⁴³ Ten pat, 31 straipsnio 2 dalis.

Lietuvos teisės aktuose numatoma Lietuvoje teisėtai gyvenančių užsieniečių šeimų susijungimo galimybė. Nepilnamečių be pilietybės, kuriems suteiktas pabėgėlio statusas ir išduotas leidimas nuolat gyventi, tėvams gali būti išduotas leidimas laikinai gyventi²⁴⁴. Tačiau asmenys be pilietybės, kuriems teikiama laikinoji apsauga, neturi teisės į šeimos susijungimą²⁴⁵. Prie asmens be pilietybės gali prisijungti jo nepilnamečiai vaikai, jeigu jis arba jo sutuoktinis, kuris yra vaiko globėjas, turi leidimą gyventi²⁴⁶. Jeigu asmuo be pilietybės arba susiję asmenys gyvena Lietuvoje ir turi leidimą gyventi nuolat ir dėl amžiaus ar negalios negali dirbti, vaikas ar vaikai gali gauti leidimą laikinai gyventi²⁴⁷. Asmens be pilietybės sutuoktiniui ar civiliniam partneriui gali būti išduotas leidimas laikinai gyventi²⁴⁸, jeigu abiem yra sukakę ne mažiau kaip 21 metai²⁴⁹. Tėvai ir vaikai taip pat turi teisę į šeimos susijungimą²⁵⁰.

Asmenys, siekiantys gauti leidimą gyventi Lietuvoje šeimos susijungimo atveju, privalo atitikti šias sąlygas: turėti galiojantį sveikatos draudimą, pakankamas pajamas, gyvenamąją vietą ir galiojantį kelionės dokumentą²⁵¹. Leidimai išduodami tam pačiam laikotarpiui kaip asmenims be pilietybės šeimų susijungimo atveju²⁵². Susijungimo su vaikais, sutuoktiniu ar civiliniu partneriu ir kitais pirmosios eilės pagal tiesioginę giminytės liniją giminaičiais atveju, kviečiantis asmuo be pilietybės turi būti pragyvenęs Lietuvoje ne mažiau kaip dvejus metus, turėti ne mažiau kaip vienus metus galiojantį leidimą laikinai gyventi ir turėti pagrįstas perspektyvas įgyti teisę nuolat gyventi Lietuvoje²⁵³. Tačiau ši nuostata netaikoma asmenims be pilietybės:

- kuriems buvo suteiktas prieglobstis;
- kurie persikėlė į Lietuvą atlikti mokslinių tyrimų ar aukštos profesinės kvalifikacijos reikalaujantį darbą;
- kurie dėsto ar dalyvauja stažuotėse mokslo ir švietimo institucijose pagal tarptautines sutartis ar ES akademių mainų su trečiosiomis šalimis programas;
- kurie tiesiogiai dalyvauja „valstybei svarbiuose“ projektuose arba yra investavę Lietuvoje²⁵⁴.

Asmenims be pilietybės netaikomos jokios specialios apsaugos priemonės leidimo gyventi panaikinimo atveju, vietoje jų jiems taikomos tos pačios taisyklės kaip kitiems užsieniečiams. Leidimas laikinai gyventi naikintinas, jeigu:

- išnyko aplinkybės, dėl kurių leidimas buvo išduotas²⁵⁵;
- leidimas gautas apgaulės būdu²⁵⁶;
- suinteresuotasis asmuo išvyksta gyventi ar gyvena užsienio valstybėje ilgiau negu 6 mėnesius²⁵⁷;
- asmens gyvenimas Lietuvoje kelia grėsmę valstybės saugumui, viešajai tvarkai ar žmonių sveikatai²⁵⁸;
- asmuo pakartotinai neįvykdė įstatymo numatyto įpareigojimo pranešti valdžios institucijoms²⁵⁹.

²⁴⁴ Ten pat, 43 straipsnio 1 dalies 4 punktas.

²⁴⁵ Ten pat, 43 straipsnio 8 dalis.

²⁴⁶ Ten pat, 43 straipsnio 1 dalies 2 punktas.

²⁴⁷ Ten pat, 43 straipsnio 1 dalies 7 punktas.

²⁴⁸ Ten pat, 43 straipsnio 1 dalies 5 punktas.

²⁴⁹ Ten pat, 43 straipsnio 7 dalis.

²⁵⁰ Ten pat, 43 straipsnio 1 dalies 6 punktas.

²⁵¹ Ten pat, 43 straipsnio 3 dalis.

²⁵² Ten pat, 43 straipsnio 5 dalis.

²⁵³ Ten pat, 43 straipsnio 6 dalis.

²⁵⁴ Ten pat.

²⁵⁵ Ten pat, 50 straipsnio 1 dalies 2–12, 16 ir 17 punktai.

²⁵⁶ Ten pat, 50 straipsnio 1 dalies 1 punktas.

²⁵⁷ Ten pat, 50 straipsnio 1 dalies 13 punktas.

²⁵⁸ Ten pat, 50 straipsnio 1 dalies 14 punktas.

²⁵⁹ Ten pat, 50 straipsnio 1 dalies 15 punktas.

Panaikinus asmens be pilietybės leidimą laikinai gyventi, jo šeimos narių, gyvenančių kartu su juo, leidimas laikinai gyventi taip pat panaikinamas, išskyrus atvejus, kai jie turi teisę gyventi šalyje kitais pagrindais²⁶⁰. Sprendimą panaikinti leidimą laikinai gyventi priima Migracijos departamentas²⁶¹. Sprendimą galima apskųsti per 14 dienų²⁶². Apskundus sprendimą jo vykdymas sustabdomas²⁶³, todėl toliau teisėtu gyventoju laikomas suinteresuotasis asmuo turi teisę į valstybės garantuojamą teisinę pagalbą.

Leidimas nuolat gyventi gali būti panaikintas tik jeigu jis gautas apgaulės būdu, asmens gyvenimas Lietuvoje gali kelti grėsmę valstybės saugumui ar viešajai tvarkai arba asmuo gyvena valstybėje, kuri nėra ES valstybė narė, ilgiau negu 12 mėnesių iš eilės²⁶⁴. Panaikinus leidimą asmens šeimos narių, gyvenančių kartu su juo, leidimai taip pat panaikinami, išskyrus atvejus, kai jie turi teisę gyventi šalyje kitais pagrindais²⁶⁵. Pasibaigus leidimo nuolat gyventi kortelės galiojimo laikui, pats leidimas nuolat gyventi nepasibaigia²⁶⁶. Sprendimą panaikinti leidimą nuolat gyventi galima apskųsti ta pačia tvarka kaip panaikinus leidimą laikinai gyventi²⁶⁷. Leidimą naikinanti kompetentinga institucija yra Migracijos departamentas²⁶⁸.

3.4.2.2 TEISĖ Į DARBĄ

Minėta, kad kai asmuo pripažįstamas neturinčiu pilietybės pagal 1954 m. Konvenciją, atsiranda teisės, susijusios su sąvoka „teisėtai gyvenantis“²⁶⁹. Šios teisės apima teisę į samdomąjį darbą (17 straipsnis), vertinamą laisvosiomis profesijomis (19 straipsnis), darbo ir socialinio draudimo teises (24 straipsnis).

Visa 17 straipsnio apimtimi numatoma:

1. Teisei dirbti samdomą darbą įgyvendinti Susitariančiosios Valstybės nustato teisėtai jų teritorijoje gyvenantiems asmenims be pilietybės kuo palankesnę režimą ir kiekvienu atveju ne mažiau palankų nei režimas, kuris paprastai nustatomas užsieniečiams tomis pačiomis aplinkybėmis²⁷⁰.
2. Susitariančiosios Valstybės palankiai vertina galimybę suvienodinti visų asmenų be pilietybės ir piliečių teises dirbti samdomą darbą, ypač tų asmenų be pilietybės, kurie atvyksta į jų teritoriją pagal darbo jėgos verbavimo programas arba pagal migracijos planus. Nors Konvencijoje sąvoka „samdomasis darbas“ neapibrėžiama, ji turėtų būti aiškinama plačiausia jos prasme²⁷¹.

²⁶⁰ Ten pat, 50 straipsnio 3 dalis.

²⁶¹ Ten pat, 51 straipsnio 4 dalis.

²⁶² Ten pat, 136 ir 138 straipsniai.

²⁶³ Ten pat, 139 straipsnio 1 dalies 1 punktas.

²⁶⁴ Ten pat, 54 straipsnio 1 dalies 1–3 punktai.

²⁶⁵ Ten pat, 54 straipsnio 3 dalis.

²⁶⁶ Ten pat, 54 straipsnio 4 dalis.

²⁶⁷ Ten pat, 136 ir 138 straipsniai.

²⁶⁸ Ten pat, 55 straipsnio 4 dalis.

²⁶⁹ JTVPK vadovas dėl asmenų be pilietybės apsaugos, 150 punktas.

²⁷⁰ 6 straipsnis, sąvoka „tomis pačiomis aplinkybėmis“ reiškia: „Šioje Konvencijoje sąvoka „tomis pačiomis aplinkybėmis“ reiškia, kad asmuo be pilietybės turi įvykdyti visus reikalavimus (įskaitant reikalavimus dėl laikino buvimo ar gyvenimo šalyje trukmės ir sąlygų), kuriuos konkretus asmuo turėtų įvykdyti, kad galėtų naudotis atitinkama teise, jei jis nebūtų asmuo be pilietybės, išskyrus reikalavimus, kurių dėl jų pobūdžio asmuo be pilietybės negali įvykdyti.“

²⁷¹ Robinson, N., Konvencija dėl asmenų be pilietybės statuso, Jos istorija ir aiškinimas, Komentarai (1955), p. 62.

Visi teisėtai Lietuvoje gyvenantys asmenys be pilietybės turi teisę į darbą. Nuolat gyvenantiems asmenims teisė į darbą suteikiama automatiškai. Tačiau dauguma leidimus laikinai gyventi turinčių asmenų turi kreiptis dėl leidimo dirbti ir jį gauti. Asmenims, kurie gauna leidimą dėl to, kad išsaugojo teisę į Lietuvos pilietybę, šeimos susijungimo atveju, jiems yra nustatyta globa (rūpyba) arba teikiama papildoma apsauga Lietuvoje, netaikomas įpareigojimas gauti leidimą dirbti²⁷².

Tyrimo vykdymo metu leidimą laikinai gyventi turintys „negrąžintini“ asmenys privalėjo gauti atskirą leidimą dirbti. 2015 m. lapkričio 26 d. pakeitus įstatymą jiems automatiškai suteikiama teisė dirbti. Šis svarbus pakeitimas sveikintinas²⁷³.

3.4.2.3 TEISĖ Į VYRIAUSYBĖS PARAMĄ

1954 m. Konvencijos 23 straipsnyje numatoma: „Vyriausybės paramą Susitariančiosios Valstybės teisėtai jų teritorijoje gyvenantiems asmenims be pilietybės suteikia tomis pačiomis sąlygomis, kaip ir piliečiams.“ Teisė į socialinį draudimą numatoma 24 straipsnyje ir taip pat suteikiama asmenims, kurie „teisėtai gyvena“ šalyje²⁷⁴. Kaip 23 straipsnyje, taip ir 24 straipsnyje reikalaujama, kad valstybės traktuotų jų teritorijoje „teisėtai esančius“ asmenis be pilietybės taip pat kaip piliečius taikant tam tikras darbo ir socialinio draudimo nuostatas, numatytas 24 straipsnyje.

Nors reikalavimas „teisėtai gyventi“ apima ilgesnį buvimo teritorijoje laikotarpį, jis neturėtų būti traktuojamas kaip nuolatinis gyvenimas. Pagal JTVPK vadovą dėl asmenų be pilietybės apsaugos „asmenys be pilietybės, kuriems buvo išduotas leidimas gyventi, patektų į šią kategoriją. Ji taip pat apima asmenis, kurie turi leidimus laikinai gyventi, jeigu gyvenimas trunka ilgiau kaip kelis mėnesius“²⁷⁵. Todėl Lietuvoje gyvenantiems asmenims be pilietybės, tiek turintiems leidimus gyventi nuolat, tiek laikinai, turėtų būti suteikiama galimybė naudotis vyriausybės paramos programomis ir medicinos priežiūra kaip piliečiams.

Tik asmenys be pilietybės, kurie yra teisėti Lietuvos gyventojai, turi teisę į vyriausybės paramą socialinių paslaugų ir socialinių išmokų forma, išskyrus socialinį būstą (pastogę)²⁷⁶. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio aprūpinimo sistemos pagrindų įstatyme numatoma, kad valstybinio socialinio aprūpinimo sistema apima visus Lietuvos gyventojus. Piliečiai, Lietuvoje nuolat gyvenantys užsienio piliečiai ir asmenys be pilietybės turi lygias teises į socialinį aprūpinimą, jeigu valstybės įstatymuose ir tarpvalstybinėse sutartyse nenumatyta kitaip²⁷⁷. Valstybinio socialinio aprūpinimo sistemą sudaro privalomasis valstybinis socialinis draudimas ir atskira socialinė parama iš valstybės lėšų²⁷⁸. Todėl leidimą nuolat gyventi šalyje turintiems asmenims be pilietybės teikiama tokia pat valstybės parama kaip Lietuvos piliečiams.

²⁷² Įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties, 58 straipsnis.

²⁷³ Įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties. Pakeistas 2015 m. lapkričio 26 d. – No XII - 2080, 58 straipsnio 1 dalis.

²⁷⁴ Žr. *JTVPK vadovą dėl asmenų be pilietybės apsaugos*, 137 punktą, kuriame atkreipiamas dėmesys, kad „reikalavimas „teisėtai gyventi“ apima ilgesnį buvimo teritorijoje laikotarpį. Tačiau tai neturėtų būti traktuojama kaip nuolatinis gyvenimas. Gali pakakti ir trumpesnių gyvenimo laikotarpių, kuriems gautas valstybės leidimas, jei tik jie netampa trumpalaikiais apsilankymais. Asmenys be pilietybės, kuriems buvo išduotas leidimas gyventi, patektų į šią kategoriją. Ji taip pat apima asmenis, kurie turi trumpalaikius leidimus gyventi, jeigu gyvenimas trunka ilgiau kaip kelis mėnesius. Ir priešingai, nelaikoma, kad lankytojas, įleistas į šalį trumpam laikui, joje „teisėtai gyvena“. Dažniausiai laikoma, kad taikant pilietybės neturėjimo nustatymo procedūrą asmenimis be pilietybės pripažinti asmenys, kuriems neišduotas leidimas gyventi, Susitariančiojoje valstybėje „gyvena teisėtai“ dėl šalyje laukiant nustatymo procedūros rezultatų praleisto laiko.“ Taip pat žr. Waas, L. V., *Nationality Matters*, p. 325–327.

²⁷⁵ Ten pat.

²⁷⁶ Žr., pvz., Išmokų vaikams įstatymo 1 straipsnio 2 dalį, 2014 m. gegužės 8 d. suvestinė redakcija, <http://goo.gl/9ySxSB>, ir Valstybinių šalpos išmokų įstatymo 1 straipsnio 4 dalį, 2014 m. birželio 3 d. suvestinė redakcija, <http://goo.gl/8MNqtM>.

²⁷⁷ Valstybinio socialinio aprūpinimo sistemos pagrindų įstatymas, 2 straipsnis.

²⁷⁸ Ten pat, 4 straipsnis.

Nors yra kelios išimtys, Lietuvoje gyvenantiems asmenims be pilietybės, turintiems leidimus laikinai gyventi, socialinės gerovės teisės aktai nėra taikomi visa jų apimtimi. Tokie asmenys turi užsiregistruoti socialinio draudimo sistemoje arba patys už tai sumokėdami, arba mokėdami pajamų ir kitus mokesčius, tačiau jie turi teisę gauti būtinąją medicinos pagalbą, jeigu valstybės teisės aktuose nenumatyta kitaip²⁷⁹. Jeigu laikinasis gyventojas dirba, jis ir jo nepilnamečiai vaikai turi teisę į pilną medicinos priežiūrą pagal privalomojo sveikatos draudimo sistemą²⁸⁰. Tačiau jie, išskyrus kelias išimtis, neturi teisės gauti pagrindines socialines išmokas, tokias kaip išmokos vaikams ar šalpos išmokos²⁸¹. Todėl įstatymų leidžiamuoju lygmeniu gali tekti imtis papildomų priemonių, siekiant užtikrinti, kad teisės aktų sistema visiškai atitiktų 1954 m. Konvencijos 23 straipsnio reikalavimus.

Asmenys, kurie pagal Lietuvos įstatymus nėra „teisėti gyventojai“, pavyzdžiui, asmenys, kurių teisinė padėtis „neišspręsta“, turi teisę tik į būtinąją medicinos pagalbą²⁸². Praktikoje antrinės medicinos priežiūros paslaugas šios grupės nariams teikiamos nenuosekliai.

Teritorinės policijos įstaigos migracijos skyriaus darbuotojas nurodė, kad pasitaiko išskirtinių atvejų, kai asmenys, kurių teisinė padėtis „neišspręsta“, serga sunkiomis ligomis, tokiomis kaip pažengusi vėžio forma, ir jiems neteikiamas medicininis gydymas, kol jie negauna leidimo gyventi arba neįgyja pilietybės. Vienu tokiu atveju asmuo mirė nesulaukęs, kol jam bus suteikta medicinos pagalba²⁸³. Vienas iš pokalbyje dalyvavusių asmenų be pilietybės, kurio teisinė padėtis likus keliems mėnesiams iki pokalbio dar nebuvo išspręsta, priešingai, nurodė, kad jis kelis kartus gulėjo ligoninėje ir apskritai neturėjo jokių problemų dėl medicinos priežiūros²⁸⁴.

URC sulaikyti ar apgyvendinti asmenys be pilietybės turi teisę į kitas medicinos paslaugas, ne tik būtinąją medicinos pagalbą. Šias paslaugas teikia URC šeimos gydytojas ar kiti medicinos darbuotojai, tačiau jeigu atvejis yra sudėtingesnis, asmuo gabenamas į ligoninę. Su sulaikytų asmenų ir gyventojų medicinos priežiūra susijusias išlaidas apmoka VSAT²⁸⁵.

Todėl, nors Lietuvoje gyvenantys asmenys, kurių teisinė padėtis „neišspręsta“, turi teisę tik į būtinąją medicinos pagalbą, URC apgyvendinti prieglobsčio prašytojai ir sulaikyti „negrąžintini“ asmenys gauna daugiau medicinos paslaugų. Nė viena iš šių grupių neturi sveikatos draudimo iki leidimo gyventi išdavimo.

Prieglobsčio prašytojai be pilietybės turi įvairių kitų teisių, kol jų prieglobsčio prašymas svarstomas. Jų teisės apima, bet neapsiriboja, teisę būti apgyvendintam URC ir Pabėgėlių priėmimo centre (PPC) ir naudotis ten teikiamomis paslaugomis, teisę gauti vertėjo paslaugas, būtinąsias medicinos ir socialines paslaugas ir mėnesinę pragyvenimo pašalpą²⁸⁶.

---

²⁷⁹ Sveikatos sistemos įstatymas, 49 straipsnio 1 dalis.

²⁸⁰ 1996 m. gegužės 21 d. Sveikatos draudimo įstatymas (2003 m. įstatymo redakcija su vėlesniais keitimais), 6 straipsnio 1 dalies 2 punktas.

²⁸¹ Žr., pvz., Išmokų vaikams įstatymo 1 straipsnio 2 dalį.

²⁸² Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos įstatymas, 49 straipsnio 1 dalis.

²⁸³ Pokalbis su migracijos tarnybos atstovu iš miestelio šalies rytuose, 2012 m. rugpjūčio 29 d.

²⁸⁴ Tyrimo dalyvis S. R., pokalbis vyko 2012 m. rugsėjo 10 d.

²⁸⁵ Lietuvos Raudonasis Kryžius, Prieglobsčio prašytojų sulaikymas ir sulaikymo alternatyvos Lietuvoje, 2011, p. 39.

²⁸⁶ Įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties, 71 straipsnis.

3.4.2.4 TAPATYBĖS IR KELIONĖS DOKUMENTAI

1954 m. Konvencijos 27 straipsnyje numatoma: „Susitariančiosios Valstybės visiems asmenims be pilietybės, gyvenantiems jų teritorijoje ir neturintiems galiojančių kelionės dokumentų, išduoda asmens pažymėjimus.“

Pagal 27 straipsnį reikalaujama, kad Susitariančiosios valstybės „išduotų asmens pažymėjimus visiems asmenims be pilietybės, gyvenantiems jų teritorijoje ir neturintiems galiojančių kelionės dokumentų“ (paryškinta). Todėl, kai Susitariančioji valstybė asmeniui be pilietybės, siekiančiam gauti tapatybės dokumentus, nustato sąlygas, įskaitant su leidimais gyventi susijusias sąlygas, tai yra 27 straipsnio pažeidimas. Be to, kadangi 27 straipsnyje aiškiai reikalaujama, kad Susitariančiosios valstybės išduotų tapatybės dokumentus visiems asmenims be pilietybės, „neturintiems galiojančių kelionės dokumentų“, Konvencijoje aiškiai apgalvotos situacijos, kai asmuo be pilietybės neturi kitų dokumentų, todėl sunku nustatyti jo tapatybę²⁸⁷.

Lietuvoje sprendimus dėl asmens tapatybės dokumentų priima Migracijos departamentas. Dokumentus išduoda teritorinės migracijos tarnybos, Migracijos departamentas ar įkalinimo įstaigos. Šiuos valstybės išduotus dokumentus pripažįsta kitos Lietuvos valstybinės institucijos ir privatūs subjektai.

Šiuo metu Lietuvos įstatymai nenumato tapatybės dokumentų išdavimo asmenims be pilietybės tik pilietybės neturėjimo pagrindu. Leidimą gyventi turintiems asmenims be pilietybės Lietuvoje leidimas atstoja jų tapatybės dokumentą. Prieglobsčio prašytojams be pilietybės per 3 darbo dienas nuo prieglobsčio prašymo pateikimo išduodamas užsieniečio registracijos pažymėjimas²⁸⁸. Dokumentas patvirtina teisę būti Lietuvos Respublikos teritorijoje arba tais atvejais, kai prieglobsčio prašytojo tapatybė nustatyta, jo tapatybę²⁸⁹.

Asmenims, kurių teisinė padėtis „neišspręsta“, tapatybės dokumentai išduodami, kai nustatoma jų tapatybė ir „išsprendžiama“ teisinė padėtis. Tai reiškia, kad asmenys, neatitinkantys teisinės padėties „išsprendimo“ reikalavimų, pagal vietos įstatymus neturi teisės gauti šių dokumentų.

Jei „negrąžintinam“ asmeniui leidimas laikinai gyventi išduodamas dėl to, kad jo išsiuntimui kyla kliūčių ilgiau kaip 12 mėnesių, leidimas gyventi atstoja tapatybės dokumentą. Tačiau svarbu tai, kad „negrąžintiniams“ asmenims kyla kliūčių gauti tapatybės dokumentus, nes problemiška nustatyti jų tapatybę²⁹⁰.

28 straipsnyje priskirtinas prie „teisėto gyvenimo“ teisių. Visas jo tekstas yra toks:

Susitariančiosios Valstybės asmenims be pilietybės, teisėtai gyvenantiems jų teritorijoje, išduoda kelionės dokumentus, suteikiančius teisę išvykti už jų teritorijos ribų, jei tam netrukdo svarbios valstybės saugumo ar viešosios tvarkos priežastys; tokiems dokumentams taikomos šios Konvencijos priedėlio nuostatos. Susitariančiosios Valstybės gali išduoti tokį kelionės dokumentą bet kuriam kitam asmeniui be pilietybės, gyvenančiam jų teritorijoje; jos palankiai žiūri į kelionės dokumentų išdavimą jų teritorijoje gyvenantiems asmenims be pilietybės ir negalintiems gauti kelionės dokumentų iš šalies, kurios teisėti gyventojai jie yra.

²⁸⁷ Atsižvelgiant į pilietybės neturėjimo pobūdį, prašymus dėl pilietybės neturėjimo statuso pateikę pareiškėjai dažnai negali pagrįsti savo pareiškimo dokumentais patvirtintais gausiais įrodymais, kartais jų visai neturima. Pilietybės neturėjimo nustatymą atliekančios institucijos turi į tai atsižvelgti ir prireikus supratingai vertinti paaiškinimus, kodėl tam tikrų rūšių įrodymų nėra, *JTVPK vadovas dėl asmenų be pilietybės apsaugos*, 90 punktas (kuriame aptariama įrodymo našta).

²⁸⁸ Įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties, 78 straipsnio 1 dalis.

²⁸⁹ Įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties, ten pat, 2 straipsnio 30 dalis.

²⁹⁰ Pokalbis su URC atstovu, 2012 m. rugpjūčio 17 d.

Taigi 1954 m. Konvencijos 28 straipsnis nesuteikia valstybėms diskrecijos teisės išduodant kelionės dokumentus „teisėtai gyvenantiems“ asmenims be pilietybės.

Pagal šiuo metu galiojančius Lietuvos įstatymus asmeniui be pilietybės, kuris laikinai ar nuolat gyvena Lietuvoje ir neturi galiojančio užsienio valstybėje išduoto kelionės dokumento, gali būti išduotas asmens be pilietybės kelionės dokumentas (paryškinta)²⁹¹. Asmens be pilietybės kelionės dokumento išdavimo ir atnaujinimo tvarka nustatyta 2005 m. lapkričio 24 d. vidaus reikalų ministro patvirtintose Asmens be pilietybės kelionės dokumento išdavimo taisyklėse²⁹². Kad asmuo be pilietybės galėtų gauti kelionės dokumentą Lietuvoje, jo leidimas gyventi turi galioti mažiausiai 4 mėnesius prašymo pateikimo metu, o kelionės dokumentų galiojimo terminas negali būti ilgesnis negu leidimo gyventi galiojimo trukmė. Ilgiausias kelionės dokumento galiojimo laikas – dveji metai²⁹³.

Jeigu asmuo be pilietybės turi būti grąžintas ar išsiųstas į kilmės šalį, tačiau neturi galiojančio kelionės dokumento, VSAT išduoda laikinąjį kelionės dokumentą. Šis dokumentas išduodamas, jeigu kilmės šalis neturi diplomatinės atstovybės Lietuvoje ir jeigu ji priima tokį dokumentą turintį asmenį. Laikinis kelionės dokumentas galioja 30 dienų nuo jo išdavimo dienos ir tik tol, kol trunka kelionė²⁹⁴.

„Negrąžintiniams“ asmenims gali būti išduoti laikinieji kelionės dokumentai vykdant išsiuntimo procedūrą, jeigu jie neturi galiojančių kelionės dokumentų ir kilmės šalis sutinka priimti šį dokumentą. Dokumentas galioja tik tol, kol trunka kelionė²⁹⁵.

8 pav. Asmenims be pilietybės išduotų ar atnaujintų kelionės dokumentų skaičius 2007–2012 m.²⁹⁶

	2007 m.	2008 m.	2009 m.	2010 m.	2011 m.	2012 m.
Išduotų kelionės dokumentų skaičius ²⁹⁷	1 029	1 219	1 035	715	402	633

Rengiant šią ataskaitą pokalbiuose dalyvavę asmenys be pilietybės ir migracijos tarnybų darbuotojai išskyrė dvi pagrindines kelionės dokumentų išdavimo asmenims be pilietybės problemas. Pirma, dokumentas galioja tik dvejus metus, po to būtina jį atnaujinti. Tai pagrindinė problema tiems, kas turi daug keliauti verslo reikalais ar lankyti šeimas kitose šalyse. Iki 2004 m. migracijos tarnyboje už nedidelį mokestį dokumento galiojimą buvo galima „pratęsti“, tačiau dabar naujas dokumentas turi būti išduotas Vilniuje, o pasiimti jį reikia iš vietos migracijos tarnybos mokant visą kainą, t. y. 100 LTL (30 EUR).

²⁹¹ Įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties, 38 straipsnio 1 dalis.

²⁹² 2011 m. įsakymo nauja redakcija, 2011 m. gruodžio 22 d. ir 2013 m. rugsėjo 24 d. redakcija.

²⁹³ Asmuo be pilietybės turi pateikti prašymą teritorinei migracijos tarnybai, kuri jį išnagrinėja ir prašo Tapatybės dokumentų centro dokumentą išduoti. Dokumentas išduodamas per 20 dienų bendra tvarka ir per 7 – skubos tvarka. Kelionės dokumentas atitinkamai kainuoja 100 LTL (30 EUR) ir 150 LTL (45 EUR). Nuo mokesčio neatleidžiama. Pagal Rinkliavų įstatymą jaunesniems nei 16 metų amžiaus asmenims mokėti nereikia.

²⁹⁴ 2004 m. gruodžio 24 d. vidaus reikalų ministro įsakymas Nr. 1V-429 dėl sprendimų dėl užsieniečio įpareigojimo išvykti, išsiuntimo, grąžinimo ir vykimo tranzitu per Lietuvos Respublikos teritoriją priėmimo ir jų vykdymo tvarkos aprašo patvirtinimo (nauja įsakymo redakcija 2012 m. gegužės 15 d., su vėlesniais keitimais), 10 punktas.

²⁹⁵ 2004 m. gruodžio 24 d. vidaus reikalų ministro įsakymas Nr. 1V-429 dėl sprendimų dėl užsieniečio įpareigojimo išvykti, išsiuntimo, grąžinimo ir vykimo tranzitu per Lietuvos Respublikos teritoriją priėmimo ir jų vykdymo tvarkos aprašo patvirtinimo (nauja įsakymo redakcija 2012 m. gegužės 15 d., su vėlesniais keitimais), 10 punktas.

²⁹⁶ Lietuva, Migracijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos, *Migracijos metraštis 2012*, Vilnius, 2013, p. 64.

²⁹⁷ Ten pat.

Antra problema – aukšta kelionės dokumento išdavimo kaina. Konvencijoje keliamas reikalavimas, kad imami mokesčiai neturi būti didesni nei mažiausias mokestis už piliečio paso išdavimą²⁹⁸. Tyrimo metu mokestis už piliečio pasą vaikams ir pensininkams buvo 75 LTL (21,78 EUR)²⁹⁹. Tai reiškia, kad mokestis už kelionės dokumentą neturėtų būti didesnis. Jau minėta, kad mokestis už kelionės dokumentą yra 100 LTL (30 EUR). Asmenys iki 16 metų amžiaus nuo šio mokesčio atleidžiami³⁰⁰.

3.4.2.5 KITOS GARANTUOJAMOS TEISĖS

1954 m. Konvencijos 22 straipsnyje numatoma, kad „Pradžios mokslui įgyti Susitariančiosios Valstybės asmenims be pilietybės nustato tokį patį režimą, kaip ir piliečiams.“ Be to, kiekvieno vaiko teisė į nemokamą privalomąjį pradinį ugdymą įtvirtinta Vaiko teisių konvencijos 28 straipsnio 1 dalies a) punkte.

Pagal šiuo metu galiojančius Lietuvos įstatymus teisė į pradinį ugdymą nėra garantuojama visiems vaikams be pilietybės. Švietimo paslaugos priklauso nuo vaiko statuso pagal Lietuvos imigracijos įstatymus. Nemokamas pradinis ugdymas garantuojamas nepilnamečiams asmenims be pilietybės, kurie turi leidimą nuolat ar laikinai gyventi³⁰¹, prieglobsčio prašantiems vaikams³⁰² ir nelydimiems migrantų vaikams³⁰³. Tačiau šalies teisės aktuose nėra nuostatos, kuria būtų užtikrinamas nemokamas pradinis ugdymas vaikams be pilietybės, neturintiems teisėto gyventojų statuso Lietuvoje (išskyrus nelydimus vaikus). Į vaikų teisės į nemokamą pradinį ugdymą spragas atkreiptas dėmesys naujausioje ES pagrindinių teisių agentūros ataskaitoje³⁰⁴.

3.5 Išvados ir rekomendacijos

Lietuvoje nėra specialios pilietybės neturėjimo nustatymo procedūros. Pilietybė ar jos neturėjimas vertinami taikant procedūras, susijusias su ilgalaikių gyventojų teisinės padėties „išsprendimu“, nustatant tapatybę prieglobsčio procedūrose arba išsiuntimo iš šalies teritorijos procedūrose. Svarbu tai, kad net kai nustatoma, jog asmuo pilietybės neturi, pagal Lietuvos įstatymus nė vienoje iš šių procedūrų oficialiai nepripažįstamas asmens be pilietybės statusas ir asmeniui nesuteikiamos jokios teisės pilietybės neturėjimo pagrindu.

Asmens pilietybės neturėjimo nustatymas – pirmas žingsnis teisinės padėties užtikrinimo ir naudojimosi 1954 m. Konvencijoje garantuojamomis teisėmis link. Turėdamos pilietybės neturėjimo nustatymo procedūras, valstybės taip pat yra labiau pajėgios vykdyti 1954 m. Konvencija prisiimtus įsipareigojimus ir asmenis be pilietybės integruoti į visuomenę.

²⁹⁸ 28 straipsnio Priedėlis, 3 punktas.

²⁹⁹ Informaciją pateikė Policijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos, <http://www.policija.lt/index.php?id=12633> (prisijungta 2012 m. spalio 7 d.).

³⁰⁰ Rinkliavų įstatymas, 6 straipsnio 7 dalis.

³⁰¹ Švietimo įstatymas, 2 straipsnio 36 dalis.

³⁰² Įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties, 71 straipsnio 2 dalis.

³⁰³ Įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties, 32.2 straipsnio 2 dalis.

³⁰⁴ Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra, *Nelegalių migrantų pagrindinės teisės: lyginamoji ataskaita*, 2011, p. 87.

Todėl Lietuvai rekomenduojama pradėti naudoti pilietybės neturėjimo nustatymo procedūrą, kurią taikant teigiamos baigties atveju būtų suteikiamas asmens be pilietybės teisinis statusas ir išduodamas leidimas gyventi bei suteikiamos konkrečios teisės, atitinkančios 1954 m. Konvenciją ir žmogaus teisių dokumentuose nustatytas susijusias normas. Kad procedūros būtų teisingos ir veiksmingos, visiems valstybės teritorijoje esantiems asmenims turi būti sudarytos sąlygos naudotis pilietybės neturėjimo nustatymo procedūromis, nepaisant to, ar asmuo teisėtai, ar neteisėtai yra šalyje. Kadangi dėl pilietybės neturėjimo pobūdžio daug asmenų be pilietybės negali gauti dokumentų, kurie būtini teisėtai atvykti į valstybę ar joje gyventi, tokio reikalavimo nustatymas asmenų be pilietybės pripažinimui kelia problemų. Todėl tokiomis aplinkybėmis taip pat rekomenduojama sudaryti „negražintiniams“ asmenims sąlygas naudotis pilietybės neturėjimo nustatymo procedūra, kai yra požymių, jog asmuo gali pilietybės neturėti.

JTVPK vadove dėl asmenų be pilietybės apsaugos valstybėms teikiamos rekomendacijos dėl pilietybės neturėjimo nustatymo procedūrų formos ir procedūrinių apsaugos priemonių. Be kita ko, jame valstybėms rekomenduojama tokias procedūras nustatyti jau egzistuojančių prieglobsčio ar imigracijos procedūrų sistemoje, tobulinti jau turimą kompetenciją ir didinti asmenų be pilietybės pripažinimo patirtį.

Be to, rekomenduojama suvienodinti asmens be pilietybės apibrėžtį, pateiktą Pilietybės įstatymo 2 straipsnio 1 dalyje, su tarptautinės paprotinės teisės apibrėžtimi 1954 m. Konvencijos 1 straipsnyje³⁰⁵.

Pagirtina, kad Lietuvoje nestokojama politinės valios ir Lietuvos valdžios institucijos deda pastangas, kad išduotų dokumentus ilgalaikiams gyventojams, kurių teisinė padėtis „neišspręsta“. Tačiau dažnai neatsižvelgiama į tokių asmenų pažeidžiamumą. Administraciniai mokesčiai ir sudėtinga procedūra – kai kuriems pareiškėjams neįveikiamos kliūtys.

„Negražintini“ asmenys, kurie gali neturėti pilietybės, dažnai ilgam laikui sulaikomi, net tada, kai nėra realių perspektyvų juos išsiųsti dėl to, kad jie neturi pilietybės. Jokių tapatybės dokumentų neturintys asmenys – ypač pažeidžiami. Jau minėta, kad „negražintiniams“ asmenims, kai yra požymių, kad jie gali būti be pilietybės, turėtų būti sudarytos sąlygos pasinaudoti pilietybės neturėjimo nustatymo procedūromis. Be to, jie neturėtų būti savavališkai ar neteisėtai sulaikomi.

Kai asmens neįmanoma gražinti į kilmės šalį ar šalį, kurioje jis anksčiau gyveno, ilgesnį nei 12 mėnesių laikotarpį ir kai asmuo nėra sulaikytas, jam išduodamas leidimas laikinai gyventi. Jis suteikia teisinę apsaugą ir yra laikinas sprendimas asmenims, kurie kitu atveju patektų į neaiškią padėtį. Nustačius, kad asmuo pilietybės neturi, tai nurodoma leidime gyventi. Anksčiau leidimas laikinai gyventi automatiškai nesuteikdavo teisės į darbą. 2015 m. lapkričio 26 d. pakeitus įstatymą dėl užsieniečių teisinės padėties ši spraga buvo ištaisyta.

Asmenų be pilietybės socialinės apsaugos srityje Lietuva turėtų apvarstyti galimybę inicijuoti socialinės apsaugos teisės aktų pataisas, siekiant užtikrinti, kad Lietuvoje gyvenantys asmenys be pilietybės, turintys leidimą laikinai gyventi, turėtų teisę į tas pačias socialines išmokas kaip piliečiai pagal 1954 m. Konvencijos 23 straipsnį.

Lietuvoje asmenys be pilietybės gali kreiptis į teismus ir, jeigu šalyje gyvena teisėtai, turi teisę į nemokamą teisinę pagalbą kaip ir piliečiai. Nemokama teisinė pagalba neteikiama asmenims, kurių teisinė padėtis „neišspręsta“, nepaisant to, kad jiems kaip „nuolatiniais Lietuvos gyventojams“ ši teisė suteikiama pagal 1954 m. Konvenciją.

³⁰⁵ Žr. tas pačias rekomendacijas JTVPK regioninio biuro Baltijos ir Šiaurės šalims pastabas dėl Vidaus reikalų ministerijos pasiūlymo Nr. 12-2398-02, kuriuo keičiamas Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymas, <http://goo.gl/a9clYt>.

Nelegalaus imigranto statusą turintiems vaikams be pilietybės, kurie nėra apgyvendinti URC ir kurių tėvai reguliariai nesilankė Lietuvoje, tačiau kurie vis dėlto gali būti pragyvenę Lietuvoje ilgą laiką, gali kilti problemų gauti valstybinį pradinį ugdymą, nepaisant to, kad ši teisė garantuojama 1954 m. Konvencija ir kitais tarptautiniais žmogaus teisių dokumentais, prie kurių Lietuva yra prisijungusi.

Asmenys be pilietybės dažniausiai gauna tapatybės dokumentus leidimo gyventi forma. Teisė į tapatybės dokumentus nesuteikiama asmenims, kurių teisinė padėtis „neišspręsta“, jų statuso sureguliuavimo procedūros metu.

Asmenims be pilietybės, turintiems leidimus gyventi, gauti kelionės dokumentus Lietuvoje gali būti gana lengva. Tačiau jiems kyla problemų dėl to, kad šis dokumentas galioja trumpai ir už jį reikia sumokėti didelius administracinius mokesčius. Šiuo metu valstybinis mokestis už kelionės dokumentą neatitinka žemiausio mokesčio už piliečio pasą, kaip reikalaujama pagal 1954 m. Konvencijos 28 straipsnį.

4. Pilietybės neturėjimo mažinimas ir prevencija

4.1 Įžanga

1961 m. Konvencija – pagrindinis tarptautinis dokumentas, kuriame pateikiamos pilietybės suteikimo ir nepanaikinamumo taisyklės, siekiant užkirsti kelią pilietybės neturėjimui. Kadangi Konvencijoje nustatomos taisyklės, kuriomis ribojamas pilietybės neturėjimas, ja įgyvendinamas Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 15 straipsnis, kuriame pripažįstama, kad „kiekvienas turi teisę į pilietybę“.

Pagrindinė 1961 m. Konvencijos nuostata ta, kad nors Susitariančiosios valstybės išlaiko teisę rengti pilietybės įstatymų turinį, jis privalo atitikti su pilietybe susijusias tarptautines normas, įskaitant principą, kad pilietybės neturėjimo reikėtų vengti. Patvirtindamos 1961 m. Konvencijoje nustatytas apsaugos priemones, Susitariančiosios valstybės laikui bėgant prisideda prie pilietybės neturėjimo mažinimo. Konvencija siekiama subalansuoti asmenų teises su valstybių interesais nustatant bendro pobūdžio pilietybės neturėjimo prevencijos taisykles ir tuo pačiu numatant tam tikras taisyklių išimtis.

Konvencijoje daugiausiai dėmesio skiriama pilietybės neturėjimo gimstant prevencijai ir reikalaujama, kad valstybės suteiktų pilietybę jų teritorijoje gimusiems asmenims arba jų piliečiams užsienyje gimusiems asmenims, kurie kitu atveju pilietybės neturėtų. Siekiant tokiais atvejais užkirsti kelią pilietybės neturėjimui, valstybės gali arba automatiškai suteikti pilietybę vaikams gimstant, arba vėliau pateikus prašymą. Valstybės taip pat privalo užtikrinti, kad pamestinukai ir laive ar orlaivyje gimę asmenys įgytų pilietybę.

Be to, Konvencija siekiama pilietybės neturėjimui užkirsti kelią vėlesniame gyvenimo etape ir draudžiama panaikinti valstybės piliečių pilietybę jos netenkant, atsisakant ar ją atimant, kai tai reiškia, kad asmuo liks be pilietybės. 1961 m. Konvencija taip pat siekiama užkirsti kelią pilietybės neturėjimui, kai pasikeičia civilinis statusas. Šią nuostatą papildė CEDAW 9 straipsnis, kuriuo moterims suteikiamos lygios teisės su vyrais įgyti, keisti ar išlaikyti pilietybę, pirmiausia, sudarius santuoką.

1961 m. Konvencijoje numatytos apsaugos priemonės įgyvendinamos tik tuomet, kai kitu atveju asmuo neturėtų pilietybės, ir taikomos tik asmenims, kurie turi ryšių su šalimi. Šiomis normomis siekiama išvengti pilietybės problemų, kurios gali kilti tarp valstybių.

1961 m. Konvencijos nuostatos aiškintinos atsižvelgiant į tarptautinės teisės pokyčius, pirmiausia tarptautinę žmogaus teisių teisę. Tarp susijusių dokumentų ICCPR, CEDAW ir VTK, kurios labai svarbios nustatant 1961 m. Konvencijos įpareigojimų, skirtų vaikų pilietybės neturėjimo prevencijai, aprėptį. VTK 7 straipsnyje numatoma, kad kiekvienas vaikas turi teisę įgyti pilietybę. VTK rengėjai įžvelgė aiškių ryši tarp šios teisės ir 1961 m. Konvencijos, todėl VTK 7 straipsnio 2 dalį išdėstė taip: „Valstybės dalyvės užtikrina, kad

šios teisės bus įgyvendintos vadovaujantis jų įstatymais ir jų įsipareigojimais pagal atitinkamus šios srities tarptautinius dokumentus, ypač tuo atveju, jei antraip vaikas neturėtų pilietybės³⁰⁶“.

Su pilietybės neturėjimo mažinimu susijusios nuostatos įtrauktos ne tik į 1961 m., bet ir į 1954 m. Konvenciją. Konkrečiau tariant, 1954 m. Konvencijos 32 straipsnyje numatyta, kad „Susitariančiosios Valstybės pagal galimybę padeda asmenims be pilietybės asimiliuotis ir natūralizuotis. Jos daro viską, kad pagreintų natūralizacijos procesą ir kiek įmanoma sumažintų mokesčius ir išlaidas už šias procedūras“.

Regioniniai dokumentai, pavyzdžiui 1997 m. Europos konvencija dėl pilietybės (ECN) ir 2006 m. Konvencija dėl pilietybės neturėjimo prevencijos, kai tai susiję su vienos valstybės įgaliojimų perdavimu kitai, taip pat aktualūs.

4.2 Nacionalinė teisinė sistema

Lietuva prisijungė prie 1961 m. Konvencijos 2013 m. gegužės 9 d. Tą pačią dieną, kai Lietuva prisijungė prie Konvencijos, atliktos Pilietybės įstatymo pataisos³⁰⁷, siekiant užtikrinti, kad jis atitiktų naujus tarptautinius įsipareigojimus.

Lietuva dar nepasirašė kitų dviejų pagrindinių sutarčių, susijusių su pilietybe ir jos neturėjimu, t. y. 1997 m. Europos konvencijos dėl pilietybės ir 2006 m. Europos Tarybos konvencijos dėl pilietybės neturėjimo prevencijos, kai tai susiję su vienos valstybės įgaliojimų perdavimu kitai. Svarbu tai, kad nors ji nėra prisijungusi prie ECN, Lietuvos teismai Konvencijos principus praktikoje taiko, o tai iliustruoja toliau pateiktas pavyzdys.

TESIMŲ PRAKTIKA

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas

A-662-413-11 (2011 m. kovo 21 d.)

Byla susijusi su L. K., kuri neteko Lietuvos pilietybės 2009 m. lapkričio 23 d., kai tariamai įgijo Rusijos Federacijos pilietybę. Pareiškėja gyveno Vilniuje nuo gimimo, 1991 m. nusprendė įgyti Lietuvos pilietybę ir 1993 m. gavo pasą. 2001 m. ji pateikė prašymą dėl Rusijos Federacijos pilietybės ir buvo informuota, kad Rusijos pilietybę įgyti galėjo. Tais pačiais metais Lietuvos valdžios institucijos ją informavo, kad ji negali turėti dvigubos pilietybės, todėl turėtų pasirinkti vieną. L. K. nepasinaudojo teise įgyti Rusijos Federacijos pilietybę. 2009 m. ji buvo pripažinta netekusi Lietuvos pilietybės remiantis tuo, kad ji turėjo kitos šalies pilietybę.

Vilniaus apygardos administracinis teismas (toliau – teismas) panaikino sprendimą pripažinti L. K. netekusia Lietuvos pilietybės 2010 m. kovo 25 d. Teismas citavo Europos konvencijos dėl pilietybės (ECN) 4 straipsnio 1 dalį, 7 straipsnio 1 dalies b) punktą ir 7 straipsnio 3 dalį ir nacionalinės teisės nuostatas. Nutartyje nurodyta, kad nėra neabejotinų įrodymų, kad L. K. įgijo Rusijos Federacijos pilietybę, išskyrus tai, kad ji atitiko Rusijos pilietybei įgyti keliamas sąlygas. Teismas rėmėsi ECN nuostatomis ir faktu, kad L. K. neteko pilietybės, pabrėždamas argumentą, kad Migracijos departamento sprendimas, kuriuo iš pareiškėjos buvo atimta Lietuvos pilietybė, buvo neteisėtas. Migracijos departamentas apskundė teismo sprendimą Vyriausiajam administraciniam teismui (toliau – Vyriausiasis teismas).

---

³⁰⁶ JTVPK, *Gairės dėl pilietybės neturėjimo Nr. 4: kiekvieno vaiko teisės į pilietybę užtikrinimas pagal 1961 m. Konvencijos dėl asmenų be pilietybės skaičiaus mažinimo 1–4 straipsnius (JTVPK gairės dėl pilietybės neturėjimo Nr. 4)*, 2012 m. gruodžio 21 d., HCR/GS/12/04, 10 punktas, <http://www.refworld.org/docid/50d460c72.html>.

³⁰⁷ Žr. 2013 m. gegužės 9 d. Pilietybės įstatymo 18 ir 40 straipsnių papildymo ir pakeitimo įstatymą Nr. XII-269.

Vyriausiasis teismas skundą atmetė remdamasis tuo, kad Migracijos departamentas neįrodė, jog L. K. įgijo Rusijos Federacijos pilietybę. Remdamiesi žemesnės instancijos teismo ECN citavimu, teisėjai rašė:

„ Nors <...> Lietuvos Respublika prie Konvencijos nėra prisijungusi, taigi pilietybės klausimai priklauso nacionalinės teisės reguliavimo sričiai, tačiau Europos Sąjungos narei Lietuvai, net ir nesant visateise Konvencijos šalimi, šioje Europos Tarybos priimtoje Europos konvencijoje dėl pilietybės įtvirtinti bendrieji pilietybės reglamentavimo principai yra reikšmingi.“

Pagal Lietuvos teisę 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 12 straipsnyje nustatoma, kad Lietuvos Respublikos pilietybė įgyjama gimstant ir kitais įstatymo nustatytais pagrindais. Lietuva griežtai nepritaria dvigubai pilietybei ir jos Konstitucijoje numatoma, kad, išskyrus įstatymo numatytus atskirus atvejus, niekas negali būti kartu Lietuvos Respublikos ir kitos valstybės pilietis. Dabartinė pilietybės įgijimo ir netekimo tvarka buvo nustatyta 2010 m. Lietuvos Respublikos pilietybės įstatyme (toliau – Pilietybės įstatymas).

Dažniausiai Lietuvoje pilietybė įgyjama pagal kilmę (*jus sanguinis*), nors Pilietybės įstatyme yra numatytos kelios nuostatos, pagrįstos gimimo vieta (*jus soli*). Pirmame skyriuje jau paaiškinta, kad Pilietybės įstatymas grindžiamas Lietuvos valstybės, kuri buvo nepriklausoma nuo 1918 iki 1940 m., tęstinumo principu, ir atitinkamai pilietybės tęstinumu³⁰⁸. Lietuvos Respublikos pilietybė yra lygi neatsižvelgiant į jos įgijimo pagrindą³⁰⁹. Jeigu įsigaliojusi Lietuvos Respublikos ratifikuota tarptautinė sutartis įtvirtina kitokias nuostatas negu šis įstatymas, taikomos Lietuvos Respublikos tarptautinės sutarties nuostatos³¹⁰.

4.3 Pilietybės įgijimas ir praradimas pagal nacionalinę teisinę sistemą ir jos suderinamumas su tarptautinėmis normomis

Lietuvos pilietybę galima įgyti šešiais būdais. Ją galima įgyti i) gimstant; ii) ją suteikus supaprastinta tvarka; iii) ją suteikus natūralizacijos tvarka; iv) ją suteikus išimties tvarka; ir v) ją taip pat galima įgyti tarptautinių sutarčių nustatytais pagrindais (5)³¹¹. Be to, asmenys, kurie buvo Lietuvos Respublikos piliečiai iki 1940 m. birželio 15 d., ir jų palikuonys turi neterminuotą teisę atkurti savo pilietybę.

Pilietybės įgijimas gimstant iš dalies grindžiamas *jus sanguinis* principu. Vaikas įgyja Lietuvos pilietybę gimdamas, jeigu bent vienas iš tėvų yra Lietuvos pilietis, nepaisant to, ar vaikas gimė Lietuvos teritorijoje, ar užsienyje³¹². Lyties požiūriu įstatymas – neutralus, nes vaikui Lietuvos pilietybę gali perduoti abu tėvai. Nesantuokiniai vaikai turi tas pačias teises įgyti pilietybę gimdami kaip santuokoje gimę vaikai. Jeigu vienas iš vaiko tėvų ar abu tėvai yra Lietuvos piliečiai ir vienas iš tėvų, kuris buvo Lietuvos Respublikos pilietis, yra miręs iki vaiko gimimo, vaikas gimdamas įgyja Lietuvos pilietybę³¹³.

³⁰⁸ Pilietybės įstatymo 3 straipsnio 1 dalis.

³⁰⁹ Ten pat, 3 straipsnio 3 dalis.

³¹⁰ Ten pat, 4 straipsnis.

³¹¹ Ten pat, 13 straipsnis.

³¹² Ten pat, 14 straipsnio 1 dalis.

³¹³ Ten pat, 14 straipsnio 2 dalis.

4.3.1 Pilietybės neturėjimo vengimas gimstant

4.3.1.1 GIMIMAS VALSTYBĖS TERITORIJOJE

1961 m. Konvencijos 1 straipsnio 1 dalyje numatoma, kad „Kiekviena Susitariančioji Valstybė suteikia savo pilietybę jos teritorijoje gimusiam asmeniui, kuris kitu atveju neturėtų pilietybės“.

Pagal 1 straipsnio 1 dalį Susitariančiosioms valstybėms leidžiama suteikti pilietybę tokiems asmenims arba a) „pagal įstatymą asmeniui gimstant“ arba b) pateikus prašymą³¹⁴. 1 straipsnio 2 dalyje išvardytos keturios sąlygos, kurias Susitariančiosios valstybės gali nustatyti asmeniui, kuriam taikoma 1 straipsnio 1 dalis. Svarbu tai, kad sąrašas yra baigtinis. Valstybė gali nustatyti šias keturias sąlygas pilietybės pareiškėjui, kuriam taikomas 1 straipsnis: fiksuotą prašymo teikimo laikotarpį pagal konkrečias 1 straipsnio 2 dalies a) punkte nustatytas taisykles³¹⁵; reikalavimą nuolat gyventi šalyje pagal 1 straipsnio 2 dalies b) punkte nustatytas taisykles³¹⁶; tam tikras išimtis dėl tam tikrų nusikaltimų, apibrėžtų 1 straipsnio 2 dalies c) punkte³¹⁷; ir kad suinteresuotasis asmuo niekada nebūtų turėjęs pilietybės, kaip numatyta 1 straipsnio 2 dalies d) punkte³¹⁸.

JTVPK 2011 m. sušaukti ekspertai sutarė, kad jeigu valstybė turi suteikti pilietybę jos teritorijoje gimusiam asmeniui be pilietybės pateikus prašymą pagal 1961 m. Konvencijos 1 straipsnio 1 dalies b) punktą, o ne automatiškai, valstybė įpareigojama pareiškėjui pilietybę suteikti, jeigu jis atitinka pagal 1 straipsnio 2 dalį leidžiamas nustatyti sąlygas.

Privalomojo pobūdžio nuostatos („suteikia pilietybę...“) rodo, kad Susitariančioji valstybė privalo suteikti pilietybę jos teritorijoje gimusiems vaikams, kurie kitu atveju neturėtų pilietybės, kai tenkinamos 1 straipsnio 2 dalyje nustatytos ir į jos prašymų procedūrą įtrauktos sąlygos. Baigtinis galimų reikalavimų sąrašas reiškia, kad valstybės negali pilietybės suteikimui taikyti kitų, ne Konvencijoje nustatytų sąlygų. Todėl pagal 1961 m. Konvenciją neleistina savo nuožiūra vaikams, kurie kitu atveju neturėtų pilietybės, nustatyti natūralizacijos procedūrą. Valstybė gali nuspręsti netaikyti nė vienos iš leistinų sąlygų ir tiesiog suteikti pilietybę gavusi prašymą³¹⁹.

³¹⁴ 1 straipsnio b) punkte numatomas pilietybės suteikimas „pačiam suinteresuotajam asmeniui arba jo vardu pateikus prašymą atitinkamai valdžios institucijai nacionalinės teisės aktais nustatyta tvarka. Vadovaujantis šio straipsnio 2 dalies nuostatomis, nė vienas toks prašymas negali būti atmestas“. Atkreiptinas dėmesys, kad paskutinėje 1 straipsnio 1 dalies pastraipoje taip pat numatoma, kad „Susitariančioji Valstybė, nustatydamą, kad jos pilietybė suteikiama pagal šios dalies b) punktą, taip pat gali nustatyti, kad jos pilietybė suteikiama pagal įstatymą tokio amžiaus asmeniui ir tokiomis sąlygomis, kaip *nustatyta nacionalinės teisės aktais*“ (paryškinta). Visos sąlygos turi atitikti 1 straipsnio 2 dalyje numatytus apribojimus.

³¹⁵ 1 straipsnio 2 dalies a) punkte numatoma, „kad prašymas būtų pateiktas per Susitariančiosios Valstybės nustatytą laikotarpį, kuris turi prasidėti, kai asmeniui yra ne daugiau kaip aštuoniolika metų, ir baigtis ne anksčiau iki jam sukaks dvidešimt vieni metai, tačiau suinteresuotasis asmuo turi turėti bent vienus metus, per kuriuos jis pats galėtų pateikti prašymą neturėdamas gauti tam leidimo“.

³¹⁶ 1 straipsnio 2 dalies b) punkte numatoma, „kad suinteresuotasis asmuo būtų nuolat gyvenęs Susitariančiosios Valstybės teritorijoje tam tikrą laikotarpį, kurio trukmę gali nustatyti ši Valstybė, tačiau ne ilgiau nei penkerius metus iki prašymo pateikimo dienos arba dešimt metų apskritai“.

³¹⁷ 1 straipsnio 2 dalies c) punkte numatoma, „kad suinteresuotasis asmuo nebūtų teistas už nusikaltimą nacionaliniam saugumui ar laisvės atėmimo penkeriems ar daugiau metų bausme už baudžiamąjį nusikaltimą“.

³¹⁸ 1 straipsnio 2 dalies d) punkte numatoma, „kad suinteresuotasis asmuo niekada nebūtų turėjęs pilietybės“.

³¹⁹ JT vyriausiojo pabėgėlių reikalų komisaro biuras (JTVPK), *1961 m. Konvencijos dėl pilietybės neturėjimo aiškinimas ir vaikų pilietybės neturėjimo prevencija: (Dakaro išvados)*, Dakaro išvadų (1961 m. Konvencijos 1 straipsnio aiškinimas) 26 punktą, 2011 m. rugsėjis, <http://www.refworld.org/docid/4e8423a72.html>.

VTK 7 straipsnyje ir ICCPR 24 straipsnyje pakartojama, kaip vaikui svarbu įgyti pilietybę. Pastarasis JT žmogaus teisių komiteto bendrojo pobūdžio komentare Nr. 17 aiškinamas taip: „Valstybės turi taikyti visas tinkamas priemones, tiek vidines, tiek bendradarbiaudamos su kitomis valstybėmis, kad būtų užtikrinta, jog kiekvienas vaikas gimdamas turėtų pilietybę³²⁰.“ Iš šių straipsnių ir VTK 3 straipsnio, kuriame apibrėžtas geriausių vaiko interesų principas, išplaukia, kad vaikas negali likti be pilietybės ilgą laiką³²¹. Tiksliau tariant, kai kiekvieno vaiko teisė įgyti pilietybę (VTK 7 straipsnis) ir geriausių vaiko interesų principas (VTK 3 straipsnis) aiškinami atsižvelgiant į 1961 m. Konvencijos 1 straipsnį, valstybės privalo suteikti pilietybę jų teritorijoje gimusiems vaikams, kurie kitu atveju neturėtų pilietybės, arba i) gimstant automatiškai, arba ii) iš karto po gimimo pateikus prašymą. Todėl, jeigu valstybė nustato 1961 m. Konvencijos 1 straipsnio 2 dalyje numatytas prašymo sąlygas, dėl jų vaikas negali likti be pilietybės ilgą laiką³²².

Be to, Susitariančioji valstybė gali pilietybės įgijimui taikyti abi šias alternatyvas ir suteikti galimybes pilietybę įgyti skirtingais būdais, pagrįstais asmens ryšiu su šia valstybe lygiu. Pavyzdžiui, Susitariančioji valstybė gali automatiškai suteikti pilietybę jos teritorijoje gimusiems vaikams, kurie kitu atveju neturėtų pilietybės ir kurių tėvai yra nuolatiniai ar legalūs valstybės gyventojai, tačiau ji gali reikalauti taikyti prašymų procedūrą vaikams, kurių tėvai nėra legalūs valstybės gyventojai. Vis dėlto visi skirtingų grupių traktavimo skirtumai privalo būti teisėti, negali būti diskriminuojantys ir turi būti pagrįsti ir proporcingi³²³.

Lietuvos įstatymuose numatyti keli pilietybės įgijimo būdai, kai tam tikri vaikai, kurie gimsta pilietybės neturėdami, įgyja Lietuvos pilietybę gimdami, o prie kitų vaikų, kurie gimsta neturėdami pilietybės, kategorijų priskirti vaikai turi teikti prašymą pagal nustatytus reikalavimus.

Vaikas, kurio tėvai yra teisėti nuolatiniai Lietuvos gyventojai be pilietybės³²⁴, arba vaikas, kurio vienas iš tėvų yra asmuo be pilietybės, teisėtai nuolat gyvenantis Lietuvos Respublikoje, o kitas nežinomas, automatiškai įgyja Lietuvos pilietybę gimdamas, jeigu kitu atveju jis neturėtų pilietybės. Ši nuostata taikoma nepaisant to, ar vaikas gimė Lietuvos teritorijoje, ar už jos ribų³²⁵.

Kadangi Pilietybės įstatymo 15 straipsnio nuostata netaikoma visiems vaikams, patenkantiems į 1961 m. Konvencijos 1 straipsnio taikymo aprėptį, pavyzdžiui, vaikams, kurių tėvai negali perduoti savo pilietybės vaikams dėl įstatymų kolizijos, arba vaikams, kurių tėvai be pilietybės nuolat, bet ne visą laiką, gyvena šalyje, svarbu, kad prašymo procedūra, numatyta Pilietybės įstatymo 18 straipsnyje, užtikrintų, kad kiti šalies teritorijoje be pilietybės gimę vaikai turėtų neginčijamą teisę į Lietuvos pilietybę.

2012 m. liepos 9 d. Vidaus reikalų ministerija pasiūlė teisėkūros iniciatyvą, kuria siekiama, kad Pilietybės įstatymas atitiktų 1961 m. Konvencijos nuostatas. Pasiūlytos įstatymo 18 ir 40 straipsnių pataisos patvirtintos 2013 m. gegužės 9 d., kai Lietuva prisijungė prie 1961 m. Konvencijos³²⁶. Pataisomis į Pilietybės įstatymo 18 straipsnį įtrauktas papildomas 2 punktas, susijęs su pilietybės suteikimu be pilietybės Lietuvoje gimusiems asmenims pateikus prašymą. Pakeistas įstatymo tekstas yra toks:

³²⁰ JT žmogaus teisių komitetas (ŽTK), *ŽTK bendrojo pobūdžio komentaras Nr. 17: 24 straipsnis (vaiko teisės)*, 1989 m. balandžio 7 d., 8 punktas, <http://www.refworld.org/docid/45139b464.html>.

³²¹ JT vyriausiojo pabėgėlių reikalų komisaro biuras (JTVPK), *Gairės dėl pilietybės neturėjimo Nr. 4: kiekvieno vaiko teisės į pilietybę užtikrinimas pagal 1961 m. Konvencijos dėl asmenų be pilietybės skaičiaus mažinimo 1–4 straipsnius*, 2012 m. gruodžio 21 d., HCR/GS/12/04, 11 punktas, <http://www.refworld.org/docid/50d460c72.html>.

³²² Ten pat, 34 punktas.

³²³ *JTVPK gairės dėl pilietybės neturėjimo Nr. 4*, 35 punktas.

³²⁴ Pagal Pilietybės įstatymo 2 straipsnio 18 dalį teisėtai nuolatinis gyvenimas reiškia kitos valstybės piliečio ar asmens be pilietybės, turinčių įstatymų nustatytą dokumentą, suteikiantį ar patvirtinantį teisę gyventi Lietuvos Respublikoje, gyvenimas Lietuvos Respublikoje be pertraukos.

³²⁵ Pilietybės įstatymo 15 straipsnis.

³²⁶ 2013 m. gegužės 9 d. Pilietybės įstatymo 18 ir 40 straipsnių papildymo ir pakeitimo įstatymas Nr. XII-269.

Asmeniui be pilietybės, gimusiam Lietuvos Respublikos teritorijoje, Lietuvos Respublikos pilietybė gali būti suteikiama, jeigu jis teisėtai nuolat gyvena Lietuvos Respublikoje pastaruosius 5 metus, nebuvo įgijęs kitos valstybės pilietybės, prašymo dėl Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo pateikimo ir sprendimo dėl Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo priėmimo metu turi teisę gyventi Lietuvos Respublikoje ir atitinka šio straipsnio 1 dalies 3, 4, 5 ir 7 punktuose nustatytas sąlygas³²⁷.

Patvirtinus minėtąsias pataisas, jeigu Lietuvos teritorijoje gimęs asmuo be pilietybės automatiškai neįgyja pilietybės pagal Pilietybės įstatymo 15 straipsnio 1 dalį, jis gali teikti prašymą dėl Lietuvos pilietybės, tačiau jam bus keliami reikalavimai prašymo pateikimo metu nuolat teisėtai gyventi Lietuvoje, būti išlaikius lietuvių kalbos ir Konstitucijos pagrindų egzaminus, turėti teisėtą pragyvenimo šaltinį ir nepatekti tarp asmenų, kuriems taikomos Pilietybės įstatyme numatytos išimties³²⁸.

JTVPK supratimu, 18 straipsnio nuostata apima vaikus, kurių tėvai negali jiems perduoti pilietybės dėl to, kad yra valstybės, kurios pilietybės įstatymai grindžiami *jus soli* principu, piliečiai arba dėl pilietybės įstatymų kolizijos, kuri neleidžia nė vienam iš tėvų perduoti pilietybės savo vaikams. Tai svarbu, nes tokiems vaikams netaikoma Pilietybės įstatymo 15 straipsnyje numatyta automatinio pilietybės įgijimo nuostata.

Taigi Lietuvos įstatymuose prašymą dėl pilietybės teikiančiam asmeniui keliami daug reikalavimų, kurie neleidžiami pagal 1961 m. Konvencijos 1 straipsnį. Jau minėta, kad 1 straipsnio 2 dalyje nustatytos keturios sąlygos, kurias Susitariančioji valstybė gali nustatyti prašymą dėl pilietybės teikiančiam asmeniui pagal 1 straipsnio 1 dalies b) punktą.

Reikalavimas prašymo pateikimo metu nuolat teisėtai gyventi (kaip priešprieša sąvokai „nuolat gyventi“ (*angl.* „habitual residence“) neatitinka 1961 m. Konvencijos 1 straipsnio 2 dalies b) punkto, kuriuo valstybės gali vaikui iškelti nuolatinio gyvenimo, bet ne teisėto gyvenimo, reikalavimą. Sąvoka „nuolatinis gyvenimas“ turėtų būti suprantama kaip pastovus, faktinis gyvenimas. Kitaip tariant, pagal 1961 m. Konvenciją Susitariančiosioms valstybėms draudžiama nustatyti *teisėto* gyvenimo sąlygą asmenų, kurie kitu atveju pilietybės neturėtų, prašymams dėl pilietybės įgijimo³²⁹. Pagal 1961 m. Konstitucijos 1 straipsnio 2 dalį taip pat neleistina kelti reikalavimus, susijusius su kalbinių įgūdžių, Konstitucijos žinių egzaminais ir teisėto pragyvenimo šaltiniu.

Atkreiptinas dėmesys, kad Lietuvai prisijungus prie 1961 m. Konvencijos originalo teksto vertimas į lietuvių kalbą kelia problemų. 1961 m. Konvencijos 1 straipsnio a) punkte vartojamos sąvokos „įstatymu numatyta tvarka“ vertimas susiaurina jos numatytąją prasmę. Sąvoka „įstatymu numatyta tvarka“ nereiškia „tvarkos, kurią nustato įstatymai“, kaip tai skamba lietuviškame Konvencijos tekste. Ji tiesiog reiškia „suinteresuotajam asmeniui nesiimant konkrečių veiksmų“, „automatiškai“ arba „*ex lege*“. Sąvokos „įstatymu numatyta tvarka“ aiškinimas iškreipia tikrąją 1 straipsnio prasmę.

Be to, 1 straipsnio 2 dalies vertimas neatspindi išvardytų sąlygų, kuriomis Susitariančiosioms valstybėms leidžiama grįsti pilietybės suteikimą jų teritorijoje gimusiems vaikams be pilietybės, sąrašo baigtumo. „Subject to one or more of the following conditions“ turėtų būti verčiama į lietuvių kalbą kaip „gali nustatyti vieną ar daugiau iš šių sąlygų“.

³²⁷ Ten pat, 1 straipsnis.

³²⁸ Pagal Pilietybės įstatymo 22 straipsnį Lietuvos pilietybę natūralizacijos tvarka draudžiama suteikti asmenims, kurie i) rengėsi, kėsinosi padaryti ar padarė tarptautinius nusikaltimus – agresiją, genocidą, nusikaltimus žmoniškumui, karo nusikaltimus arba nusikalstamas veikas prieš Lietuvos Respubliką; ii) iki atvykimo gyventi į Lietuvą kitoje valstybėje buvo bausti laisvės atėmimo bausme už tyčinį nusikaltimą, kuris pagal Lietuvos įstatymus laikomas labai sunkiu nusikaltimu, arba Lietuvoje buvo bausti už labai sunkų nusikaltimą; iii) įstatymų nustatyta tvarka neturi teisės gauti dokumento, patvirtinančio teisę nuolat gyventi Lietuvoje.

³²⁹ JTVPK gairės dėl pilietybės neturėjimo Nr. 4, 41 punktas.

Jau minėta, kad privalomojo pobūdžio nuostata rodo, kad Susitariančioji valstybė privalo suteikti pilietybę asmenims, kurie atitinka 1 straipsnyje nustatytas sąlygas. Kadangi Lietuvos pilietybės įstatyme valstybinėms institucijoms suteikiama veiksmų laisvė pilietybės nesuteikti net kai šios sąlygos tenkinamos, jis nevisiškai atitinka 1961 m. Konvencijos nuostatas.

4.3.1.2 GIMIMAS UŽ VALSTYBĖS TERITORIJOS RIBŲ

1961 m. Konvencijos 4 straipsniu Susitariančiosios valstybės įpareigojamos suteikti pilietybę asmeniui, negimusiam Susitariančiosios valstybės teritorijoje, kuris kitu atveju neturėtų pilietybės, jei vienas iš tėvų jam gimstant turėjo šios Susitariančiosios valstybės pilietybę.³³⁰

Vaikas, kurio bent vienas iš tėvų buvo Lietuvos pilietis, įgyja Lietuvos pilietybę įstatymo numatyta tvarka, nesvarbu, ar jis gimė Lietuvos teritorijoje, ar už jos ribų³³¹. Lietuvos įstatymais teisė į pilietybę išplečiama ir suteikiama vaikams, kurių abu tėvai yra asmenys be pilietybės, nuolat gyvenantys Lietuvoje, nesvarbu, ar jie gimė Lietuvoje, ar už jos ribų³³². Šiose nuostatose įtvirtinta stipri *jus sanguinis* apsaugos nuo pilietybės neturėjimo priemonė, taip pat papildomos apsaugos priemonės, už kurias Lietuvą reikėtų pagirti.

4.3.1.3 PAMESTINUKAI

1961 m. Konvencijos 2 straipsnyje numatoma, kad „jei neįrodyta kitaip, Susitariančiosios Valstybės teritorijoje rastas pamestinukas laikomas pagimdytu šioje teritorijoje tėvų, turinčių šios Valstybės pilietybę“. Galima kelti klausimą, kokiomis konkrečiai sąlygomis vaikas turėtų būti pripažintas tokiu pamestinuku. Susitariančiosioms valstybėms nustatyta apsaugos priemonė suteikti pilietybę pamestinukams turi būti taikoma bent jau visiems mažiems vaikams, kurie dar negeba tiksliai perduoti informacijos, susijusios su jų tėvų tapatybe ar gimimo vieta. Tai išplaukia iš 1961 m. Konvencijos objekto ir tikslo, taip pat kiekvieno vaiko teisės įgyti pilietybę. Dėl priešingo aiškinimo kai kurie vaikai liktų be pilietybės.

Pagal Lietuvos įstatymus jos teritorijoje rastas ar gyvenantis vaikas, kurio abu tėvai nežinomi, laikomas „gimusiu Lietuvos Respublikos teritorijoje ir įgyja Lietuvos Respublikos pilietybę, jeigu nepaaiškėja, kad vaikas yra įgijęs kitos valstybės pilietybę, arba aplinkybių, dėl kurių vaikas įgytų kitos valstybės pilietybę“³³³. Ši nuostata taikoma ir vaikui, kurio vienas iš tėvų ar abu tėvai yra mirę, pripažinti nežinia kur esančiais ar neveiksniais arba vaikui nustatyta nuolatinė globa (rūpyba)³³⁴. Migracijos departamento ekspertas tyrėjai patvirtino, kad tokiomis su pamestinukų pilietybę susijusiomis aplinkybėmis amžiaus riba yra 18 metų³³⁵.

Lietuvos pamestinukams taikomose pilietybės taisyklėse, kurios šioje ataskaitoje aiškinamos pagal 1961 m. Konvenciją ir 1954 m. Konvencijos 1 straipsnį, numatyta tvirta apsaugos nuo pilietybės neturėjimo priemonė ir Lietuva nusipelnė pagyrimo už šią nuostatą.

³³⁰ Pilietybės įstatymas, 14 straipsnis.

³³¹ Pilietybės įstatymas, 15 straipsnis.

³³² *JTVPK gairės dėl pilietybės neturėjimo Nr. 4*, 57–61 punktai.

³³³ Pilietybės įstatymas, 16 straipsnis.

³³⁴ Ten pat.

³³⁵ Pagal Lietuvos įstatymus vaiku laikomas jaunesnis kaip 18 metų asmuo.

4.3.1.4 GIMIMAS LAIVE AR ORLAIVYJE

1961 m. Konvencijos 3 straipsnyje numatoma, kad gimimas laive ar lėktuve, „atsižvelgiant į aplinkybes, laikomas įvykusių teritorijoje tos Valstybės, su kurios vėliava plaukioja laivas, arba tos Valstybės, kurioje registruotas lėktuvas“. Lietuvos pilietybės įstatyme nėra nuostatų, reglamentuojančių gimimą su Lietuvos vėliava plaukiojančiuose laivuose ar orlaiviuose. Tačiau Migracijos departamento darbuotojai patikino tyrėją, kad toks gimimas būtų laikomas gimimu Lietuvos teritorijoje.

4.3.2 Pilietybės neturėjimo vengimas pasikeitus civiliniam statusui

1961 m. Konvencijos 5 straipsnio 1 dalyje numatoma, kad:

1. Jei Susitariančiosios Valstybės teisės aktuose nustatytas pilietybės netekimas dėl pasikeitusios asmens padėties, pavyzdžiui, dėl santuokos, santuokos nutraukimo, įteisinimo, pripažinimo ar įvaikinimo, toks netekimas galimas tik jei asmuo turi ar įgyja kitą pilietybę.

Lietuva yra numachiusi griežtas apsaugos priemones, skirtas Lietuvos pilietybei išsaugoti pasikeitus asmeniniam statusui. Įstatymas lyties prasme – neutralus ir Lietuvos piliečiai nepraranda pilietybės sudarę santuoką su kitos šalies piliečiu. Lietuvos pilietis, įgijęs pilietybę per santuoką su Lietuvos piliečiu, ją nutraukęs, pilietybės nepraranda³³⁶. Jeigu sudarydamas santuoką su užsieniečiu Lietuvos pilietis savaime (*ipso facto*) įgijo tos valstybės pilietybę, jam leidžiama pasilikti abi pilietybes³³⁷.

4.3.3 Pilietybės neturėjimo vengimas pilietybės atsisakius

1961 m. Konvencijos 7, 8 ir 9 straipsniuose įtvirtintos išsamios nuostatos, reglamentuojančios pilietybės praradimą, atsisakymą ir atėmimą. Pagal 7 straipsnio 1 dalį Susitariančiosioms valstybėms bendrai užkertamas kelias leisti pilietybės atsisakyti „nebent suinteresuotasis asmuo turėtų ar įgytų kitą pilietybę“. 7 straipsnio 2 dalyje numatoma panaši apsaugos nuo pilietybės neturėjimo priemonė, taikoma tokiose situacijose, kai suinteresuotasis asmuo siekia natūralizacijos užsienio šalyje. 7 straipsnio 3 dalyje nustatoma piliečiams užsienyje skirta apsaugos nuo pilietybės neturėjimo priemonė.

Lietuvos piliečiams leidžiama atsisakyti pilietybės³³⁸. Pilietybės įstatymo 25 straipsnyje numatoma, kad prašymas dėl pilietybės atsisakymo negali būti nagrinėjamas, jeigu asmuo liktų be pilietybės³³⁹. Tačiau praktikoje gali kilti problemų. Pilietybės netekimo ar atsisakymo atvejus peržiūri vidaus reikalų ministras.

---

³³⁶ Pilietybės įstatymas, 3 straipsnio 6 dalis.

³³⁷ Pilietybės įstatymas, 7 straipsnio 5 dalis.

³³⁸ Pagal Pilietybės įstatymo 25 straipsnio 1 dalį ši teisė negali būti varžoma. Tačiau prašymas dėl pilietybės atsisakymo negali būti nagrinėjamas, jeigu pareiškėjas yra įtariamasis ar kaltinamas padaręs nusikalstamą veiką arba jam yra įsiteisėjęs ir vykdytinas teismo nuosprendis.

³³⁹ Pilietybės įstatymo 25 straipsnis.

D. A., vyras, 65 metų Gimęs **Rusijos Federacijoje**

D. A. persikėlė iš Rusijos TSR į Lietuvos TSR dirbti 1978 m. Jis „pasirinko“ Lietuvos pilietybę taikant „nulinio varianto“ procedūrą, bet vėliau nusprendė įgyti Rusijos Federacijos pilietybę. Kad galėtų pateikti prašymą jis pirmiausia turėjo atsisakyti Lietuvos Respublikos pilietybės. D. A. su šeima kurį laiką svarstė apie grįžimą į Rusiją. Jis ir jo žmona ten gimė ir ten gyveno jų šeimos. D. A. ilgą laiką atidėjo Rusijos pilietybės įgijimą. „Mes neskubėjome, nes situacija buvo neaiški. Bijočiau, kad mane deportuos, bijočiau, kad negausiu pensijos, taigi šį sprendimą atidėjiau. Laikui bėgant pamačiau, kad mano draugai gauna Rusijos pilietybę ir nė vienas nebuvo išsiųstas.“ Po motinos mirties D. A. apsisprendė įgyti Rusijos Federacijos pilietybę. Kad turėtų daugiau pasirinkimo jis ir jo žmona pagalvojo, kad bus geriausia, jeigu vienas iš jų turės Lietuvos, o kitas – Rusijos pilietybę. Praėjusio amžiaus paskutiniojo dešimtmečio pabaigoje D. A. pateikė prašymą dėl Rusijos Federacijos pilietybės.

„ Abu mano tėvai buvo gimę Rusijoje. Mano tėvas mirė prieš daugelį metų ir kol buvo gyva motina, aš neskubėjau įgyti Rusijos pilietybės. Kai ji mirė, norėjau Rusijos pilietybę įgyti. Taigi padariau viską, ką turėjau padaryti, atsisakiau Lietuvos pilietybės, sumokėjau visus mokesčius ir parengiau visus dokumentus čia. Nuvykome į ambasadą ir galiausiai jie mano prašymą atmetė dėl to, kad neturėjau šeimos narių Rusijoje. Ten gyveno mano brolis ir sesuo, tačiau pareigūnai jų nelaikė šeima. Į ambasadą buvau nuvykęs du kartus ir nieko negalėjau padaryti. Jie pasakė: „Jeigu ten gyventų Jūsų motina ar tėvas, iš karto suteiktume Jums pilietybę.“ Jie net negrąžino mano dokumentų. Taigi likau be pilietybės, man buvo išduotas tik leidimas gyventi.“

Tais atvejais, kai pilietybės atsisakoma siekiant įgyti kitos šalies pilietybę, Lietuvos įstatymuose aiškiai nenustatomas įrodinėjimo standartas, kuriuo remiantis patvirtinama, kad pilietybės atsisakantis asmuo iš tiesų įgijo kitą pilietybę. Buvo pateikta informacija, kad kai kuriais atvejais asmenys laikinai liko be pilietybės. Taip atsitinka, pavyzdžiui, kai kitos šalys per kitos šalies pilietybės įgijimo procedūrą reikalauja turimos pilietybės (t. y. Lietuvos) atsisakyti³⁴¹. Tokiais atvejais siekiantis gauti leidimą atsisakyti Lietuvos pilietybės suinteresuotasis asmuo privalo Lietuvos valdžios institucijoms raštu pateikti dokumentą, patvirtinantį, kad jis gaus kitą pilietybę³⁴². Jeigu galiausiai asmuo neįgyja kitos pilietybės, Lietuvos pilietybė jam gali būti grąžinta gavus jo prašymą³⁴³.

Jeigu asmuo įgijo pilietybę gimdamas, ji buvo atkurta ar suteikta supaprastinta tvarka, Lietuvos pilietybė grąžinama³⁴⁴. Asmenys, įgiję Lietuvos pilietybę natūralizacijos būdu, turi teisę į pilietybės grąžinimą tik tuomet, jeigu pilietybę įgijo iki jiems sukako 18 metų³⁴⁵. Papildomai jie turi atitikti šias sąlygas: pastaruosius 5 metus teisėtai nuolat gyventi Lietuvoje, prašymo pateikimo metu turėti teisę nuolat gyventi Lietuvoje, turėti teisėtą pragyvenimo šaltinį ir jam neturi būti uždrausta taikyti procedūrą esant bet kuriai iš 22 straipsnyje išdėstytų aplinkybių³⁴⁶. Lietuvos pilietybę išimties tvarka įgiję asmenys negali pilietybės susigrąžinti jos

---

³⁴⁰ Pokalbis vyko 2012 m. rugsėjo 5 d.

³⁴¹ Pokalbis su Visagino migracijos tarnybos darbuotoju, 2012 m. rugpjūčio 29 d.

³⁴² Elektroninis susirašinėjimas su Migracijos departamento Pilietybės skyriaus specialistu, 2012 m. spalio 16 d. Taip pat žr. Pilietybės įstatymo 43 straipsnio 2 dalies 3 punktą.

³⁴³ Pilietybės įstatymas, 21 straipsnio 1 dalis.

³⁴⁴ Ten pat, 21 straipsnio 4 dalis.

³⁴⁵ Ten pat, 21 straipsnio 3 dalis.

³⁴⁶ Ten pat, 21 straipsnio 2 dalis.

atsisakę³⁴⁷. Asmenims, neatitinkantiems įstatymo nustatytų Lietuvos pilietybės gražinimo sąlygų, turi būti taikoma natūralizacijos tvarka.

Pilietybę natūralizacijos būdu įgijusiems asmenims, kurie atsisakę turimos pilietybės liko visai be pilietybės, Lietuvos įstatymuose nustatytos sąlygos neleistinos pagal 1954 m. Konvencijos 7 straipsnį. 7 straipsnio 1 dalies a) punkte vienareikšmiškai numatyta, kad, „jei Susitariančiosios Valstybės teisės aktuose leidžiama atsisakyti pilietybės, pilietybės atsisakymas nereiškia jos praradimo, nebent suinteresuotasis asmuo turėtų ar įgytų kitą pilietybę“. 7 straipsnio 2 dalyje papildomai numatoma, kad „Susitariančiosios Valstybės pilietis, siekiantis įgyti kurios nors užsienio valstybės pilietybę natūralizacijos būdu, nepraranda savo pilietybės, jeigu neįgyja tos užsienio valstybės pilietybės arba neturi garantijos, kad ją įgis“.

4.3.4 Pilietybės neturėjimo vengimas pilietybę praradus ar ją atėmus

Automatinis pilietybės praradimas, dėl kurio asmuo liktų be pilietybės, išskyrus tam tikras numatytas išimtis, pagal 7 straipsnio 6 dalį draudžiamas.

8 straipsnyje reglamentuojamas pilietybės atėmimas. 8 straipsnio 1 dalyje numatoma, kad „Susitariančioji Valstybė nepripažįsta asmens netekusiu pilietybės, jeigu dėl tokio netekimo jis taptų asmeniu be pilietybės“. 8 straipsnio 2–4 dalyse pateikiamos tam tikros nustatytos išimtis ir svarbios procedūrinės apsaugos priemonės.

9 straipsnyje numatoma, kad „Susitariančioji Valstybė negali jokio asmens ar jų grupės pripažinti netekusiais pilietybės dėl rasinių, etninių, religinių ar politinių priežasčių“.

1961 m. Konvencijoje vartojama sąvoka „pilietybės praradimas“ kalbant apie praradimą pagal įstatymą (*ex lege*) ir sąvoka „atėmimas“, kai praradimą inicijuoja valstybės valdžios institucijos³⁴⁸.

Lietuvos įstatymų numatyta tvarka pilietybės netenkama, jeigu asmuo įgyja kitos valstybės pilietybę, išskyrus išskirtines aplinkybes, kuriomis pagal nacionalinius teisės aktus leidžiama dviguba pilietybė³⁴⁹. Taip atsitinka, kai asmuo įgyja tiek Lietuvos, tiek kitos valstybės pilietybę, kai asmenį įsivaikina Lietuvos piliečiai ir taip jis įgyja Lietuvos pilietybę arba Lietuvos pilietį įsivaikina kitos valstybės piliečiai ir taip jis įgyja tos valstybės pilietybę³⁵⁰. Kai kuriais atvejais, kai leidžiama kelių valstybių pilietybę, pagal Lietuvos įstatymus asmuo privalo atsisakyti kitos valstybės ar valstybių pilietybės, kai jam sukanke 21 metai. Asmeniui to nepadarius Lietuvos pilietybės netenkama³⁵¹. Pilietybės taip pat galima netekti Lietuvos Respublikos sudarytų tarptautinių sutarčių nustatytais pagrindais³⁵².

Principuose, kuriais grindžiamas Lietuvos pilietybės įstatymas, numatytos kelios apsaugos nuo pilietybės neturėjimo dėl pilietybės netekimo priemonės. Lietuvos pilietis nepraranda pilietybės dėl to, kad gyvena užsienyje³⁵³. Pilietybės netenkama Pilietybės įstatyme numatytais pagrindais³⁵⁴. Vaiko, įgijusio Lietuvos pilietybę gimstant, pilietybė nesikeičia pasikeitus jo tėvų pilietybei³⁵⁵.

³⁴⁷ Ten pat, 21 straipsnio 1 dalis.

³⁴⁸ JT vyriausiojo pabėgėlių reikalų komisaro biuras (JTVPK), *Ekspertų posėdis – 1961 m. Konvencijos aiškinimas ir pilietybės neturėjimo dėl pilietybės praradimo ir atėmimo vengimas (Tuniso išvados)*, 2014 m. kovo mėnuo, 9 punktas, <http://www.refworld.org/docid/533a754b4.html>.

³⁴⁹ Pilietybės įstatymas, 24 straipsnio 2 dalis.

³⁵⁰ Pilietybės įstatymas, 7 straipsnio 1, 6 ir 7 dalys.

³⁵¹ Ten pat, 24 straipsnio 8 dalis.

³⁵² Ten pat, 24 straipsnio 3 dalis.

³⁵³ Ten pat, 3 straipsnio 5 dalis.

³⁵⁴ Ten pat, 3 straipsnio 8 dalis.

³⁵⁵ Ten pat, 3 straipsnio 9 dalis.

Asmuo gali netekti pilietybės, jeigu jis tarnauja kitos valstybės tarnybai neturėdamas Lietuvos Respublikos Vyriausybės leidimo³⁵⁶. „Kitos valstybės tarnyba“ reiškia tarnybą, kai kitos valstybės institucijose einamos tos valstybės politiko, pareigūno ar kitos pareigos, susijusios su teisingumo ar viešojo administravimo funkcijų įgyvendinimu, ir toms pareigoms eiti reikalaujama turėti tos valstybės pilietybę ir (ar) duoti priesaiką tai valstybei. Kitos valstybės tarnyba apima karo tarnybą ir kitokią statutinę tarnybą. Kitos valstybės tarnyba neapima politiko pareigų vietos savivaldos institucijose, į kurias Lietuvos Respublikos pilietis gali būti renkamas pagal Europos Sąjungos teisę³⁵⁷.

Lietuvos pilietis taip pat gali netekti pilietybės ją įgijęs apgaulės būdu ar pateikęs suklastotus dokumentus, nustačius, kad tenkinamos pilietybės nesuteikimo straipsnio sąlygos (šis straipsnis taikomas tik neautomatiniams pilietybės įgijimo būdams, t. y. kai pilietybė buvo „suteikta, gražinta ar atkurta“), ir kai sprendimas dėl suinteresuotojo asmens Lietuvos pilietybės priimtas pažeidžiant šalies įstatymus³⁵⁸. Pilietybės įstatyme nenumatytas laikotarpis, kuriam pasibaigus pilietybės nebegalima panaikinti. Taip pat nėra nuostatų, į kurias reikėtų atsižvelgti vertinant suklastotų dokumentų pateikimo ar apgaulės sunkumą arba asmens ryšius su šalimi. Atėmus pilietybę šiais pagrindais, asmuo gali likti be pilietybės.

Nacionaliniuose teisės aktuose numatomos apsaugos nuo pilietybės neturėjimo priemonės, skirtos vaikams, kurių vienas iš tėvų ar abu tėvai neteko Lietuvos pilietybės. Vaikai, kurie Lietuvos pilietybę įgijo gimdami, ją išlaiko bet kokiomis aplinkybėmis³⁵⁹. Jeigu Lietuvos pilietybės netenka abu vaiko tėvai, Lietuvos pilietybę įgiję natūralizacijos tvarka, vaikas, kuris Lietuvos pilietybę įgijo ne gimdamas, taip pat jos netenka, išskyrus atvejus, kais pilietybės netekęs vaikas liktų be pilietybės³⁶⁰. Jeigu Lietuvos pilietybės netenka vienas iš vaiko tėvų, įgijęs Lietuvos Respublikos pilietybę natūralizacijos tvarka, o kitas iš tėvų lieka Lietuvos pilietis, vaikas lieka Lietuvos pilietis³⁶¹. Jeigu Lietuvos pilietybės netenka vienas iš vaiko tėvų, Lietuvos Respublikos pilietybę įgijęs natūralizacijos tvarka, o kitas iš tėvų yra nežinomas arba yra kitos valstybės pilietis, arba vaikas, kuris Lietuvos pilietybę įgijo ne gimdamas, jos netenka, išskyrus atvejus, kuriais pilietybės netekęs vaikas liktų be pilietybės. Vaikas nuo 14 iki 18 metų gali netekti Lietuvos pilietybės tik jo sutikimu, išskyrus atvejus, kuriais pilietybės netekęs vaikas liktų be pilietybės³⁶². Bet kuriuo atveju, jeigu vaiko tėvai netenka Lietuvos pilietybės, vaikas lieka Lietuvos piliečiu, jeigu kitu atveju jis liktų be pilietybės³⁶³.

1961 m. Konvencijoje pilietybės netekimas apskritai draudžiamas, jeigu dėl to asmuo lieka be pilietybės³⁶⁴. Jeigu nacionaliniuose teisės aktuose nustatytas pilietybės netekimas dėl pasikeitusios asmens padėties, toks netekimas galimas tik jei asmuo turi ar įgyja kitą pilietybę³⁶⁵. Asmuo taip pat negali netekti pilietybės dėl to, kad jo sutuoktinis ar vienas iš tėvų pilietybės netenka arba ji iš jo atimama, jeigu dėl to asmuo liktų be pilietybės³⁶⁶. Jau paaiškinta, kad Lietuvos įstatymai šiuos reikalavimus atitinka. Be to, pagal 1961 m.

---

³⁵⁶ Ten pat, 24 straipsnio 4 dalis.

³⁵⁷ Ten pat, 2 straipsnio 5 dalis.

³⁵⁸ Ten pat, 24 straipsnis. Antrasis variantas išplaukia iš 2003 m. bylos, kai Lietuvos Respublikos Prezidentas išimties tvarka suteikė pilietybę Rusijos Federacijos piliečiui, kuris norėdamas ją gauti anksčiau buvo Lietuvos pilietybės atsisakęs. Anksčiau Lietuvos pilietybę jis buvo įgijęs neteisėtai, nes negalėjo Lietuvos pilietybės įgyti dėl to, kad tenkino pilietybės nesuteikimo sąlygą. Be to, Lietuvos Respublikos Seimas nustatė, kad Prezidentas asmeniui pilietybę suteikė dėl to, kad pastarasis gausiai finansiskai parėmė jo rinkiminę kampaniją. Lietuvos pilietybė iš suinteresuotojo asmens buvo atimta, o Prezidentas nušalintas iš pareigų apkaltos būdu. Kūris, E. „Šalies ataskaita: Lietuva“, *EUDO valstybių pilietybės stebėsenos ataskaitos (2010)*, p. 27.

³⁵⁹ Pilietybės įstatymo 28.1 straipsnis.

³⁶⁰ Ten pat, 28.2 straipsnis.

³⁶¹ Ten pat, 28.3 straipsnis.

³⁶² Ten pat, 28.4 straipsnis.

³⁶³ Ten pat, 28 straipsnis.

³⁶⁴ Ten pat, 28 straipsnis.

³⁶⁵ Ten pat, 5 straipsnio 1 dalis.

³⁶⁶ Ten pat, 6 straipsnis.

Konvencijos 7 straipsnio 1 dalies a) punktą Lietuvos piliečio prašymas dėl pilietybės atsisakymo negali būti svarstomas, jeigu dėl to asmuo liktų be pilietybės³⁶⁷.

1961 m. Konvencijos 7 straipsnio 2 dalyje numatoma, kad Susitariančiosios valstybės pilietis, siekiantis įgyti kurios nors užsienio valstybės pilietybę, nepraranda savo pilietybės, jeigu neįgyja tos užsienio valstybės pilietybės arba neturi garantijos, kad ją įgis. Asmuo gali netekti Lietuvos pilietybės, jeigu jis įgyja kitos valstybės pilietybę³⁶⁸. Nors asmuo, įgijęs kitos valstybės pilietybę, privalo per 2 mėnesius nuo kitos valstybės pilietybės įgijimo dienos pranešti apie tai įgaliotai institucijai (t. y. Migracijos departamentui, vietos migracijos tarnybai ar konsulatui), Lietuvos pilietybės netenkama pagal oficialų vidaus reikalų ministro sprendimą nuo kitos pilietybės įgijimo dienos, išskyrus asmenis, kurie gali turėti dvigubą pilietybę³⁶⁹. Taip nėra galimybės asmeniui likti be pilietybės net laikinai. Tais atvejais, kai kita šalis reikalauja, kad asmuo pirmiau atsisakytų Lietuvos pilietybės, Lietuvos valdžios institucijos reikalauja raštu pateikti garantiją, kad asmuo įgis tos valstybės pilietybę³⁷⁰.

Pagal 1961 m. Konvencijos 8 straipsnio 2 dalies b) punktą Susitariančiosios valstybės gali atimti iš asmens pilietybę, jei pilietybė buvo įgyta pateikus klaidingą informaciją arba kitokios apgaulės būdu. Pilietybės įstatymo 24 straipsnio 7 dalyje numatoma, kad Lietuvos pilietybės netenkama „paaiškėjus, kad sprendimas dėl asmens pilietybės priimtas pažeidus Lietuvos Respublikos įstatymus“. Ši sąvoka yra platesnės nei sąvoka „pateikus klaidingą informaciją arba kitokiu apgaulės būdu“. Tačiau šioje ataskaitoje laikoma, kad Lietuvos įstatymas aiškinamas pagal 1961 m. Konvenciją ir jį aiškinant turima galvoje klaidinga informacija ar apgaulė.

Pagal 1961 m. Konvencijos 8 straipsnio 3 dalį Susitariančiosioms valstybėms taip pat leidžiama atimti iš asmens pilietybę, jei nesilaikydamas pareigos būti ištikimas valstybei pilietis, nepaisydamas aiškiai išreikšto valstybės draudimo, suteikė arba toliau teikia paslaugas kitai valstybei arba gaudavo ar toliau gauna atlyginimą iš kitos valstybės, arba elgėsi taip, kad galėjo rimtai pakenkti esminiams valstybės interesams³⁷¹, asmuo prisiekė arba oficialiai išreiškė savo ištikimybę kitai valstybei arba atitinkamai įrodė savo pasiryžimą atsisakyti būti ištikimas Susitariančiajai valstybei³⁷².

Tačiau šios nuostatos leidžiamos tik tuomet, kai šią Konvenciją pasirašydama, ratifikuodama ar prisijungdama prie jos valstybė praneša, kad pasilieka tokią teisę dėl vienos ar daugiau priežasčių ir jei tokios priežastys tuo metu buvo įtvirtintos jos nacionalinės teisės aktuose (8 straipsnio 3 dalis). Šios nuostatos turi būti taikomos tik suteikiant suinteresuotajam asmeniui teisę apskusti tokį sprendimą nešališkam teismui ar kitam nepriklausomam organui (8 straipsnio 4 dalis). Todėl trečiasis iš minėtųjų Lietuvos pilietybės netekimo būdų („jeigu pilietis tarnauja kitos valstybės tarnybai neturėdamas Lietuvos Respublikos Vyriausybės leidimo“) atitinka tarptautines normas. Prisijungdama prie 1961 m. Konvencijos Lietuva pateikė pareiškimą, kad vadovaudamasi Konvencijos 8 straipsnio 3 dalimi ji išsaugo teisę pripažinti asmenį netekusiu pilietybės Pilietybės įstatymo 24 straipsnio 4 ir 6 punktuose numatytais Lietuvos Respublikos pilietybės netekimo pagrindais ir sąlygomis (pilietis tarnauja kitos valstybės tarnybai neturėdamas Lietuvos Respublikos Vyriausybės leidimo ir paaiškėjus nurodytoms aplinkybėms, dėl kurių pilietybė negali būti suteikta, atkurta ar grąžinta). Šioje ataskaitoje laikoma, kad Lietuvos įstatymas aiškinamas pagal 1961 m. Konvencijos reikalavimus.

³⁶⁷ Pilietybės įstatymo 25 straipsnio 3 dalis.

³⁶⁸ Ten pat, 24 straipsnio 2 dalis.

³⁶⁹ Ten pat, 26 straipsnio 1 ir 2 dalys.

³⁷⁰ Elektroninis susirašinėjimas su Migracijos departamento Pilietybės skyriaus specialistu, 2012 m. spalio 16 d.

³⁷¹ 1961 m. Konvencijos 8 straipsnio 3 dalies a) punktas.

³⁷² Ten pat, 8 straipsnio 3 dalies b) punktas.

4.3.5 Pilietybės neturėjimo mažinimas

4.3.5.1 NATŪRALIZACIJA

1954 m. Konvencijos 32 straipsnyje nustatoma, kad „Susitariančiosios Valstybės pagal galimybę padeda asmenims be pilietybės asimiliuotis ir natūralizuotis. Jos daro viską, kad pagreitintų natūralizacijos procesą ir kiek įmanoma sumažintų mokesčius ir išlaidas už šias procedūras“.

Pilietybės įstatyme asmenų be pilietybės natūralizacijos pagreitinimas apskritai nenumatomas. Tačiau Lietuvoje gimusiems asmenims be pilietybės taikomi mažesni pragyvenimo šalyje reikalavimai, aptarti šios ataskaitos 4.3.1.1 dalyje.

Prašymus dėl pilietybės įgijimo svarsto Prezidento Kanceliarijos Pilietybės reikalų komisija ir juos patenkinus pilietybę suteikia Lietuvos Respublikos Prezidentas. Pilietybės įgijimui natūralizacijos būdu Lietuvoje keliamos kelios sąlygos³⁷³. Pareiškėjas turi bent pastaruosius 10 metų teisėtai gyventi Lietuvoje ir prašymo dėl pilietybės suteikimo pateikimo ir sprendimo priėmimo metu turi turėti teisę nuolat gyventi Lietuvoje. Šis terminas sutrumpinamas iki 7 metų, jeigu asmuo sudaro santuoką su Lietuvos piliečiu ir tą laiką su sutuoktiniu gyvena³⁷⁴. Pareiškėjas turi išlaikyti lietuvių kalbos ir Konstitucijos pagrindų egzaminus, išskyrus vyresnius kaip 65 metai asmenis, neveiksnius asmenis, pensinio amžiaus asmenis ir didelių ir vidutinių specialiųjų poreikių asmenis ar sunkiomis chroninėmis psichikos ligomis sergančius asmenis³⁷⁵.

Išskyrus atvejus, kai pareiškėjas yra asmuo be pilietybės, pabėgėlis arba užsienietis, kuris automatiškai netenka turimos kitos valstybės pilietybės įgijęs Lietuvos pilietybę, pareiškėjas privalo pateikti rašytinius įrodymus, kad įgijęs Lietuvos pilietybę turimos pilietybės atsisakys³⁷⁶.

Pareiškėjui pilietybė nesuteikiama, jeigu jis:

- rengėsi, kėsinosi padaryti ar padarė tarptautinius nusikaltimus – agresiją, genocidą, nusikaltimus žmoniškumui, karo nusikaltimus ar nusikalstamas veikas prieš Lietuvos Respubliką;
- iki atvykimo į Lietuvą kitoje valstybėje buvo baustas laisvės atėmimo bausme už tyčinį nusikaltimą, kuris pagal Lietuvos įstatymus laikomas labai sunkiu nusikaltimu;
- Lietuvoje buvo baustas už labai sunkų nusikaltimą, nesvarbu, ar išnyko teistumas už šiame punkte nurodytus nusikaltimus, ar neišnyko;
- įstatymų nustatyta tvarka neturi teisės gauti dokumento, patvirtinančio teisę nuolat gyventi Lietuvoje³⁷⁷.

Net jeigu asmuo atitinka visas natūralizacijos sąlygas ir netenkina pilietybės nesuteikimo sąlygų, pilietybė suteikiama „atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos interesus“³⁷⁸. Nors Pilietybės įstatyme aiškiai nenumatomas, kaip pareiškėjui pranešama apie prašymo atmetimą, Konstitucinis Teismas ir Vyriausiasis administracinis teismas yra priėmę sprendimus, kad suinteresuotajam asmeniui turi būti pranešta apie prašymo atmetimo priežastis ir jis turi teisę administraciniam teismui tokį sprendimą apskųsti. Tuo pačiu metu teismų praktika rodo, kad tokiais atvejais Prezidentui suteikiama plati veiksmų laisvė.

³⁷³ Pilietybės įstatymas, 18 straipsnio 1 dalis.

³⁷⁴ Ten pat, 19 straipsnio 1 dalis.

³⁷⁵ Ten pat, 18 straipsnio 4 dalis.

³⁷⁶ Ten pat, 18 straipsnio 1 dalies 6 punktas ir 18 straipsnio 5 dalis.

³⁷⁷ Ten pat, 22 straipsnis.

³⁷⁸ Ten pat, 18 straipsnio 6 dalis.

Praktikoje asmenims be pilietybės kyla kelios kliūtys įgyti Lietuvos pilietybę natūralizacijos būdu. Daug šiame tyrime apklaustų vyresnio amžiaus asmenų be pilietybės nurodė, kad reikalavimas išlaikyti lietuvių kalbos egzaminą buvo pagrindinė kliūtis³⁷⁹. Vyresni nei 65 metų asmenys, kuriems šis reikalavimas netaikomas, apie jį nežinojo³⁸⁰. Trakų savivaldybėje romų bendruomenei rengiami nemokami kursai, skirti romus parengti lietuvių kalbos ir Konstitucijos pagrindų egzaminams³⁸¹.

Kiti pokalbiuose dalyvavę asmenys, ypač gimę Lietuvoje, nurodė, kad jie nepajėgia susimokėti mokesčių už natūralizacijos procedūrą ir egzaminus³⁸². Tyrimo metu natūralizacijos procedūra kainavo 179 LTL (51 EUR) ir nuo šio mokesčio nebuvo atleidžiama.

Viena iš rekomendacijų, kurias Lietuvos Vyriausybei pateikė JT žmogaus teisių taryba naujausioje visuotinėje periodinėje peržiūroje, buvo supaprastinti pilietybės įgijimo procedūrą, įskaitant kalbos mokėjimo reikalavimo švelninimą. Lietuva nesutiko su rekomendacija, nes ji „neturi duomenų, patvirtinančių, kad Lietuvos nuostatos dėl pilietybės įgijimo sudaro kliūčių užtikrinti tinkamą žmogaus teisių apsaugą Lietuvos gyventojams“³⁸³.

Galiausiai, nors dėl paties teistumo fakto asmeniui nepanaikinama teisė į natūralizacijos procedūrą, toliau pateiktas A. M. atvejis rodo, kad praktikoje, net jeigu asmuo nėra teistas už sunkų nusikaltimą, dėl teistumo už bet kokį nusikaltimą gali būti atsisakyta asmeniui suteikti pilietybę natūralizacijos procedūra.

ATVEJO ANALIZĖ³⁸⁴

A. M., vyras, 39 metų

Gimęs Lietuvoje (tėvai – rusai)

A. M. kreipėsi į valdžios institucijas, kai jam sukako 18 metų (1991 m.), ir jam buvo pasakyta, kad „nulinio varianto“ laikas baigėsi, o naujas Pilietybės įstatymas dar neįsigaliojo, todėl jam reikėtų palaukti. 1991 ar 1992 m. A. M. gavo leidimą nuolat gyventi ir asmens be pilietybės kelionės dokumentą. Netrukus jis vėl kreipėsi į valdžios institucijas dėl pilietybės. Jis sakė: „Jie man pasakė, kad taisyklės pasikeitė ir dabar aš turiu laikyti egzaminus ir pateikti daug dokumentų. Procesą pradėjau, bet netrukus supratau, kad jis buvo labai ilgas ir sudėtingas, taigi nusprendžiau kol kas jo netęsti. Taip keliauti buvo lengviau, maniau, kad valstybės tarnyboje nedirbsiu ir kad galiu nebalsuoti.“

A. M. gyveno ir dirbo pagal leidimą gyventi, kol 2011 m. nusprendė, kad tikrai nori įgyti pilietybę. Jis surinko reikiamus dokumentus ir išlaikė būtinus egzaminus 2012 m. Paklaustas, ar egzaminai buvo sunkūs, A. M. atsakė: „Ne, man jie nebuvo sunkūs. Jie būtų sunkūs užsieniečiams, kurie šiais laikais imigruoja į Lietuvą, bet ne žmogui, kilusiam iš Lietuvos.“ Tačiau likus mėnesiui iki pokalbio jis gavo raštą iš Pilietybės reikalų komisijos, kuriuo buvo informuotas, kad pilietybė jam nesuteikiama dėl teistumo, įgyto 1993 m.: „Rašte buvo rašoma, kad nors ankstesnis mano teistumas buvo pasibaigęs, faktas, kad esu teistas, lieka visam gyvenimui. Rašte buvo rašoma, kad galiu pamėginti sekančiais metais.“

---

³⁷⁹ 5 iš 15 tyrimo dalyvių, kurie atitiko natūralizacijos reikalavimus, nurodė, kad jie norėtų įgyti Lietuvos pilietybę, tačiau manė, kad nesugebės išlaikyti lietuvių kalbos egzaminą. Jų amžius svyravo nuo 53 iki 71 metų.

³⁸⁰ R., su kuriuo pokalbis vyko 2012 m. rugsėjo 7 d., ir N., su kuriuo pokalbis vyko 2012 m. rugsėjo 10 d.

³⁸¹ Pokalbis su Svetlana Novopolskaja iš Romų visuomenės centro 2012 m. rugpjūčio 20 d.

³⁸² 3 iš 15 tyrimo dalyvių, kurie atitiko natūralizacijos reikalavimus, nurodė, kad pernelyg dideli mokesčiai buvo kliūtis pradėti natūralizacijos procedūrą.

³⁸³ JTGA, Žmogaus teisių taryba, devynioliktoji sesija, *Visuotinės periodinės peržiūros darbo grupės ataskaita (priedas): Nuomonė apie išvadas ir (arba) rekomendacijas, savanoriški įsipareigojimai ir valstybės, kurios peržiūra vykdoma, pateikti atsakymai* – Lietuva, A/HRC/19/15/ 1 priedas, 2012 m. kovo 6 d., 15 punktą, <http://goo.gl/4o1mql>.

³⁸⁴ Pokalbis vyko 2012 m. rugsėjo 11 d.

A. M. buvo skirta šešių mėnesių laisvės atėmimo bausmė už nusikaltimą, kuris pagal šiuo metu galiojantį Baudžiamąjį kodeksą būtų laikomas nesunkiu. Jis nuvyko į teisinės pagalbos kliniką, kur jam buvo patarta rašyti raštą tiesiogiai Prezidentei ir apskųsti sprendimą. „Teisininkai raštą perskaitė ir nesuprato, kodėl Komisija priėmė tokį sprendimą. Nėra įstatymo, kuriuo remiantis būtų atsisakoma pilietybę suteikti mano atveju. Nesu teroristas, nesu serijinis žudikas ar prekeivis narkotikais. Tik suklydau“ – sakė jis.

A. M. jaučiasi labai nesaugiai dėl to, kad neturi pilietybės: „O jeigu man kas nors atsitiks? Ar Lietuva manimi pasirūpins? Jie pasakys: „Nesi mūsų šalies pilietis.“ Bet aš nesu jokios šalies pilietis!“ Ateityje jis mato save Lietuvos piliečiu, kuris naudojasi visomis teisėmis. Jeigu taip neįvyks, jis svarstys galimybę persikelti į kitą šalį: „Nenoriu, bet galbūt man reikėtų vykti į šalį, kurioje su žmonėmis elgiamasi oriai. Bet pirmiausia pabandyčiau ir padarysiu viską, ką galiu, čia.“

Atsižvelgiant į pateiktą informaciją, Lietuvai rekomenduojama apsvarstyti būdus paspartinti asmenų be pilietybės jos teritorijoje, tokių kaip pabėgėliai be pilietybės, natūralizaciją, pavyzdžiui, sutrumpinant gyvenimo šalyje trukmę, kurios reikalaujama prieš įgyjant teisę į natūralizaciją, ir sumažinant ar panaikinant prašymo pateikimo mokesčius³⁸⁵. Tokios priemonės kaip didesnis lietuvių kalbos kursų ir paskaitų apie Lietuvos Konstitucijos turinį prieinamumas taip pat būtų sveikintinas.

4.3.5.2 KITI BŪDAI

Asmenims, iki 1940 m. birželio 15 d. turėjusiems Lietuvos pilietybę, ir jų palikuonims pilietybė gali būti atkurta nepaisant to, ar jie gyvena Lietuvoje, ar ne³⁸⁶. Lietuvos pilietybė negali būti atkurta asmenims, kurie yra kitos valstybės piliečiai, išskyrus atvejus, kai jie buvo deportuoti iš Lietuvos arba iš jos išvyko iki 1990 m. kovo 11 d. arba yra tokių asmenų palikuonys. Jie taip pat turi neatitikti vienos ar daugiau pilietybės nesuteikimo sąlygų, nustatytų Pilietybės įstatymo 22 straipsnyje. Lietuvos pilietybė gali būti atkurta tik kartą³⁸⁷.

Lietuvių kilmės asmenims, t. y. asmenims, kurių vienas iš tėvų ar senelių yra ar buvo lietuviai ir kuris pats laiko save lietuviu ir deklaruoja tai rašytiniu pareiškimu³⁸⁸, gali būti suteikta Lietuvos pilietybė supaprastinta tvarka, t. y. nereikalaujant atitikti natūralizacijos sąlygų³⁸⁹. Asmuo turi būti niekada neturėjęs Lietuvos pilietybės, neturėti kitos valstybės pilietybės ir neatitikti jokių bendrųjų pilietybės nesuteikimo sąlygų³⁹⁰. Prašymai teikiami Lietuvos Respublikos Prezidentui per teritorinės policijos įstaigos migracijos skyrių ar diplomatinės institucijas. Mokestis – 50 EUR.

---

³⁸⁵ Žr. toliau JTVPK regioninio biuro Baltijos ir Šiaurės šalims pastabas dėl Vidaus reikalų ministerijos pasiūlymo Nr. 12-2398-02, kuriuo keičiamas Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymas, 16–17 punktai, <http://goo.gl/a9c1Yt>.

³⁸⁶ Pilietybės įstatymas, 9 straipsnis.

³⁸⁷ Asmuo gali teikti prašymą per jam priskirtos teritorinės policijos įstaigos migracijos skyrių arba diplomatinės institucijas, jeigu gyvena užsienyje. Prašymai pateikiami vidaus reikalų ministrui. Pareiškėjas turi parašyti prašymą dėl pilietybės atkūrimo, pateikti tapatybės dokumentą ir ryšius (protėvių) su Lietuva patvirtinančius rašytinius įrodymus. Šiuo metu mokestis sudaro 41 EUR.

³⁸⁸ Ten pat, 2 straipsnio 6 dalis.

³⁸⁹ Ten pat, 2 straipsnio 14 dalis.

³⁹⁰ Ten pat, 10 ir 39 straipsniai.

Dokumentais patvirtinama, kad asmuo yra lietuvių kilmės, jeigu jie rodo, kad bent vienas iš asmens tėvų ar senelių yra ar buvo lietuvis, ir gaunamas rašytinis pareiškimas apie tai, kad asmuo laiko save lietuviu³⁹¹. Kai kurie tyrimo metu pokalbiuose dalyvavę romai be pilietybės negalėjo patvirtinti lietuvių kilmės, nes jų tėvai ar seneliai nebuvo registruoti Lietuvos Respublikos piliečiais ar gyventojais iki 1940 m. birželio 15 d.³⁹². Kai kurių jų tėvų ar senelių gimimas įregistruotas tik bažnytiniuose dokumentuose, tačiau to nepakanka kilmei įrodyti ir pilietybei atkurti. Šią problemą nurodė tik Vilniaus ir Pagėgių romų bendruomenės.

4.4 Išvados ir rekomendacijos

Kelios Lietuvos įstatymų nuostatos, pavyzdžiui, nuostatos, išplečiančios nuolatinių gyventojų be pilietybės vaikų, gimusių už Lietuvos ribų, teisę į pilietybę – pagirtinos. Tačiau kai kurios šiuo metu galiojančio Pilietybės įstatymo nuostatos, įskaitant 2013 m. gegužės 9 d. Pilietybės įstatymo pataisas, skirtas suderinti įstatymą su 1961 m. Konvencija, nevisiškai atitinka 1954 ir 1961 m. Konvencijų normas ir susijusias pareigas pagal kitas tarptautines žmogaus teisių sutartis, kurių šalimi Lietuva yra.

Lietuvos įstatymuose numatyti keli pilietybės įgijimo būdai pagal 1961 m. Konvencijos 1 straipsnį, pagal kurį tam tikra grupė vaikų, kurių tėvai neturi pilietybės, automatiškai įgyja Lietuvos pilietybę gimstant, o prie kitų kategorijų priskiriami vaikai, kurių tėvai pilietybės neturi, privalo teikti prašymą pagal nustatytus reikalavimus.

Vaikai, kurių abu tėvai teisėtai ir nuolat gyvena šalyje arba abu tėvai ar vienas iš jų neturi pilietybės, arba vienas iš jų yra nežinomas, automatiškai įgyja Lietuvos pilietybę gimdami, jeigu vaikas kitu atveju liktų be pilietybės.

Valstybės teritorijoje gimę asmenys be pilietybės, neatitinkantys minėtų automatinio pilietybės įgijimo gimstant reikalavimų, tačiau teisėtai nuolat gyvenantys Lietuvoje pastaruosius 5 metus, išlaikę lietuvių kalbos ir Konstitucijos pagrindų egzaminus, turintys teisėtą pragyvenimo šaltinį ir netenkinantys Pilietybės įstatyme numatytų pilietybės nesuteikimo sąlygų, gali teikti prašymą dėl pilietybės. Šios sąlygos viršija sąlygas, leidžiamas pagal 1961 m. Konvencijos 1 straipsnio 2 dalį.

1961 m. Konvencijos 1 straipsnio 1 ir 2 dalyse numatytos pilietybės neturėjimo prevencijos taisyklės turi būti aiškinamos atsižvelgiant į vėlesnes žmogaus teisių sutartis, kuriose pripažįstama kiekvieno vaiko teisė įgyti pilietybę. Taikant 1961 m. Konvencijos 1 straipsnį kartu su VTK 3 ir 7 straipsniais, JTVPK rekomenduoja valstybėms automatiškai nuo gimimo suteikti pilietybę jų teritorijoje gimusiems vaikams, kurie kitu atveju pilietybės neturėtų. Tačiau, jeigu Lietuva nuspręstų ir toliau pilietybę suteikti kai kuriems jos teritorijoje gimusiems asmenims, kurie kitu atveju pilietybės neturėtų, pagal prašymą, tai turi būti daroma laikantis 1954 m. Konvencijos 1 straipsnio 2 dalyje numatytų sąlygų ir dėl to vaikas negali likti be pilietybės ilgą laiką³⁹³.

4.3.1.1 skyrelyje minėta, jog rekomenduojama peržiūrėti 1961 m. Konvencijos vertimą, kad jis visapusiškai atspindėtų jos tikslą ir objektą. Proceso reikėtų remtis *travaux préparatoires*, JTVPK gairėmis ir ekspertų studijomis, kuriose išsamiai paaiškinamos Konvencijoje vartojamos sąvokos.

³⁹¹ Informacija teikiama Migracijos departamento interneto svetainėje <http://www.migracija.lt/index.php?-866363388>.

³⁹² G. K. ir A. M., pokalbis vyko 2012 m. rugpjūčio 29 d.

³⁹³ Žr. JTVPK regioninio biuro Baltijos ir Šiaurės šalims pastabas dėl Vidaus reikalų ministerijos pasiūlymo Nr. 122398-02, kuriuo keičiamas Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymas, 6–15 punktai, <http://goo.gl/a9c1Yt>.

Principais, kuriais grindžiamas Lietuvos pilietybės įstatymas, numatomos kelios apsaugos nuo pilietybės neturėjimo, kurį sukelia pilietybės netekimas ar civilinio statuso pasikeitimas, priemonės pagal 1961 m. Konvencija Lietuvos priisiirtus įsipareigojimus. Tačiau Pilietybės įstatymo nuostata, susijusi su pilietybės netekimu dėl tarnavimo kitai valstybei arba įgijus pilietybę pateikus suklastotus dokumentus ar apgaulės būdu, yra platesnė nei įtvirtintoji 1961 m. Konvencijoje. Šioje ataskaitoje laikoma, kad Lietuvos įstatymas bus aiškintas pagal 1961 m. Konvencijos reikalavimus.

Atsižvelgiant į 1954 m. Konvencijos 32 straipsniu priisiirtus įsipareigojimus, Lietuva aktyviai skatinama apsvarstyti galimybę pagreitinti asmenų be pilietybės natūralizaciją sutrumpinant pragyvenimo šalyje trukmę, kurios reikalaujama prieš įgyjant teisę į natūralizaciją, ir pašalinant kliūtis, tokias kaip dideli mokesčiai ir egzaminai, pavyzdžiui, išplečiant asmenims be pilietybės teikiamus parengiamuosius kursus ir sumažinant ar panaikinant mokesčius.

5. Baigiamosios pastabos ir rekomendacijos

Reikėtų Lietuvą pagirti už galimai didelės pilietybės neturėjimo problemos prevenciją iširus Sovietų Sąjungai taikant „nulinio varianto“ procedūrą ir nuolat vykdant statuso suregulavimo procedūrą, pagal kurią tam tikros asmenų be pilietybės kategorijos gali savo pilietybę atkurti arba įgyti pilietybę supaprastinta tvarka. Vis dėlto kai kurie asmenys, kurie negalėjo ar nenorėjo pasinaudoti „nulinio varianto procedūra“ Lietuvoje, iki šiol neturi pilietybės.

Nustatyti tikslų asmenų be pilietybės skaičių ir jų profilį Lietuvoje sudėtinga dėl neišsamių duomenų. Nors Gyventojų registro ir Migracijos departamento duomenų bazėse yra duomenų apie kai kuriuos asmenis be pilietybės, kiti asmenys, kurie gali neturėti pilietybės, pavyzdžiui, asmenys, kurių teisinė padėtis „neišspręsta“, ir „negražintini“ asmenys į statistinius duomenis neįtraukiami. Be to, neiški grupės asmenų, kurių pilietybė Gyventojų registre ir Statistikos metraštyje įregistruota kaip „nenurodyta“ ar „nenustatyta“, sudėtis. Todėl kiekybinius ir kokybinius duomenis apie asmenis be pilietybės Lietuvoje būtų galima tobulinti, į juos įtraukiant šias grupes ir geriau suprantant asmenų be pilietybės kilmę, profilį ir siekius.

1954 m. Konvencijos 1 straipsnyje pateikta asmens be pilietybės apibrėžtis nevisiškai perkelta į nacionalinę teisę. Be to, Lietuvoje nėra procedūros, skirtos nustatyti, ar asmuo atitinka asmens be pilietybės apibrėžtį ir turi teisę į šį statusą, leidimą gyventi ir asmenims be pilietybės pagal 1954 m. Konvenciją suteikiamas teisės. Vis dėlto pilietybė ar jos neturėjimas tam tikru mastu vertinami prieglobsčio ir išsiuntimo procedūrose nustatant suinteresuotojo asmens tapatybę. Asmenys, kurių pilietybė užregistruota neteisingai, neturi teisės šio fakto apskųsti ar užginčyti.

Jeigu Lietuvoje asmenims be pilietybės išduodamas leidimas gyventi kitais (nei pilietybės neturėjimo statusas) pagrindais, jiems iš esmės garantuojamos teisės, įtvirtintos 1954 m. Konvencijoje. Tačiau reikia atlikti tam tikrų įstatymų pataisas ir koreguoti politiką, siekiant užtikrinti visapusišką atitiktį tokiose srityse kaip socialinė apsauga, tapatybės dokumentų išdavimas, teisinės pagalbos teikimas ir pradinio ugdymo prieinamumas visiems vaikams. Lietuvą reikėtų pagirti už pažangą šioje srityje, įskaitant naujausias įstatymo pataisas, kuriomis teisė į darbą išplečiama ir suteikiama „negražintiniams“ asmenims, kuriems išduotas leidimas laikinai gyventi³⁹⁴.

Lietuvos įstatymuose numatytos gana griežtos apsaugos nuo pilietybės neturėjimo priemonės, taikomos užsienyje gimusiems asmenims, kurių tėvai yra pilietybės neturintys nuolatiniai Lietuvos gyventojai, pamestinukams ir netekus, atsisakius ir atėmus Lietuvos pilietybę. Vis dėlto Lietuvos teisės nuostatos, susijusios su pilietybės netekimu, tam tikrais atvejais platesnės nei įtvirtintosios 1961 m. Konvencijoje.

1961 m. Konvencijos 1 straipsnyje numatyti reikalavimai, susiję su pilietybės suteikimu valstybės teritorijoje gimusiems vaikams, kurie kitu atveju pilietybės neturėtų, nėra visiškai perkelti į Lietuvos teisę. Nors Lietuvą reikėtų pagirti už tai, kad ji tam tikrai jos teritorijoje gimusių vaikų grupei, kurių tėvai neturi pilietybės, automatiškai suteikia Lietuvos pilietybę gimstant, pilietybės suteikimo sąlygos pateikus prašymą, numatytos prie kitų kategorijų priskiriamiems jos teritorijoje gimusiems vaikams, kurie kitu atveju pilietybės neturėtų,

³⁹⁴ Įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIIP-3291, 51 straipsnis, <http://goo.gl/UKSwly>.

viršija sąlygas, leidžiamas pagal 1961 m. Konvencijos 1 straipsnio 2 dalį. Turimais duomenimis, Lietuvoje yra pilietybės neturinčių vaikų ir kai kurie jų yra gimę Lietuvoje.

Nors siekiant mažinti pilietybės neturėjimą kai kuriems asmenims be pilietybės pavyko pilietybę įgyti natūralizacijos būdu ir tapti Lietuvos piliečiais, kitiems kyla didelių kliūčių tai padaryti. Lietuvių kilmės asmenys gali teikti prašymus dėl pilietybės supaprastinta tvarka arba „atkurti“ pilietybę šioje ataskaitoje jau paaiškinta tvarka, tačiau visiems kitiems asmenims, net gimusiems Lietuvoje, turi būti taikoma natūralizacijos procedūra. Kai kurie asmenys be pilietybės nurodė, kad mokesčiai už procedūrą yra kliūtis, ir reikalaujama gana ilgai, t. y. 10 metų, pragyventi Lietuvoje.

Todėl siekiant, kad Lietuvos įstatymai, politika ir praktika visiškai atitiktų 1954 ir 1961 m. Konvencijose įtvirtintas normas ir užtikrinti, kad asmenys be pilietybės galėtų naudotis jiems priklausančiomis teisėmis, JTVPK teikia šiuos pasiūlymus ir rekomendacijas.

PILIETYBĖS NETURĖJIMO NUSTATYMAS IR REGISTRAVIMAS

VALDŽIOS INSTITUCIJOMS, GALINČIOMS REGISTRUOTI ASMENIS BE PILIETYBĖS, REKOMENDUOJAMA TAIKYTI NUOSEKLIAS ADMINISTRACINES GAIRES vykdam prieglobsčio, imigracijos ir su asmenų grąžinimu susijusias procedūras ir sprendžiant jų teisinę padėtį, siekiant užtikrinti, kad atitinkamos valdžios institucijos naudotų tą pačią asmens be pilietybės apibrėžtį ir taikytų tuos pačius kriterijus bei procedūrinius standartus, įskaitant įrodymo našta ir standartą. Taip būtų užtikrinta, kad asmenimis be pilietybės būtų užregistruoti tik tie asmenys, kurie atitinka 1954 m. Konvencijos 1 straipsnio apibrėžtį.

REKOMENDUOJAMA Į NACIONALINIUS TEISĖS AKTUS ĮTRAUKTI 1954 M. KONVENCIJOS 1 STRAIPSNYJE PATEIKTĄ ASMENS BE PILIETYBĖS APIBRĖŽTĮ, siekiant geriau suprasti ir taikyti įpareigojančią asmens be pilietybės apibrėžtį Lietuvos teisėje ir praktikoje.

REKOMENDUOJAMA TOBULINTI KIEKYBINIUS IR KOKYBINIUS DUOMENIS APIE ASMENIS BE PILIETYBĖS LIETUVOJE. Jie turėtų apimti statistiką ir informaciją apie asmenų be pilietybės padėtį Lietuvoje, kuri surenkama naudojant įvairius metodus, tokius kaip Gyventojų registro duomenų analizės, gyventojų surašymai, tikslinės apklausos ir studijos. Šiuo atžvilgiu Lietuva galėtų apsvarstyti galimybes išplėsti nacionalinio surašymo aprėptį, kad jis apimtų daugiau asmenų be pilietybės, kurie gali neturėti nuolatinės gyvenamosios vietos arba būti pataisos ar įkalinimo įstaigose. Lietuva taip pat raginama apsvarstyti galimybes centralizuotai rinkti duomenis iš savivaldybių institucijų, įkalinimo ir sulaikymo įstaigų bei teritorinių policijos įstaigų apie asmenis, kurių teisinė padėtis „neišspręsta“ ir kurie pateikė prašymus dėl leidimo gyventi ar pilietybės, taip pat apie sulaikytus „negrąžintinus“ asmenis. Be to, taip pat reikia ištirti asmenų, kurių pilietybė užregistruota kaip „nenurodyta“ ar „nenustatyta“, statusą ir profilį.

LIETUVA RAGINAMA ATLIKTI SOCIALINĘ DEMOGRAFINĘ ASMENŲ BE PILIETYBĖS LIETUVOJE STUDIJĄ, įskaitant asmenų be pilietybės socialinio profilio, pilietybės neturėjimo priežasčių ir kliūčių, su kuriomis jie susiduria siekdami įgyti pilietybę ar gauti leidimą gyventi, tyrimą. Tokia studija ne tik padėtų Lietuvos Vyriausybei ir pilietinei visuomenei geriau suprasti konkrečius asmenų be pilietybės poreikius ir galimus problemas sprendimo būdus, bet ir padidintų valdžios institucijų, pilietinės visuomenės grupių ir plačiosios visuomenės informuotumą apie pilietybės neturėjimo problemą.

ASMENŲ BE PILIETYBĖS NUSTATYMAS IR SU ŠIUO STATUSU SUSIJUSIOS TEISĖS

REKOMENDUOJAMA PARENGTI PILIETYBĖS NETURĖJIMO NUSTATYMO PROCEDŪRĄ, skirtą nustatyti, kas Lietuvos teritorijoje neturi pilietybės, įskaitant sulaikytus asmenis, kurių neįmanoma išsiųsti („negrąžintini asmenys“). Efektyviausias būdas užtikrinti, kad Lietuva vykdytų su asmenimis be pilietybės susijusius tarptautinius įsipareigojimus pagal 1954 m. Konvenciją ir kitą žmogaus teisių teisę – parengti visiems prieinamą ir veiksmingą pilietybės neturėjimo procedūrą, kurią taikant Lietuvos teritorijoje nustatomi asmenys be pilietybės pagal JTVPK vadove dėl asmenų be pilietybės apsaugos išsamiai paaiškintus reikalavimus.

REKOMENDUOJAMA NUMATYTI NUOSTATAS, KURIOMIS PAREIŠKĖJAMS IR ASMENIMS BE PILIETYBĖS PRIPAŽINTIEMS ASMENIMS GARANTUOJAMOS ATITINKAMOS TEISĖS, SUTEIKIAMOS PAGAL 1954 M. KONVENCIJĄ. JTVPK vadove dėl asmenų be pilietybės apsaugos aptariama, kokias teises pareiškėjai turi **dėl pilietybės neturėjimo statuso ir kokios teisės suteikiamos asmenims, kurie pripažinti asmenimis be pilietybės.**

REKOMENDUOJAMA ASMENIMS BE PILIETYBĖS PRIPAŽINTIEMS ASMENIMS IŠDUOTI SPECIALŲ LEIDIMŲ GYVENTI ir šiems asmenims be pilietybės suteikti teises „teisėtai gyventi“, garantuojamas 1954 m. Konvencija, kurios išsamiai paaiškintos JTVPK vadove dėl asmenų be pilietybės apsaugos.

PILIETYBĖS NETURĖJIMO PREVENCIJA IR MAŽINIMAS

REKOMENDUOJAMA ATLIKTI TYRIMĄ APIE VAIKUS BE PILIETYBĖS LIETUVOJE, siekiant nustatyti jų skaičių, jų dabartinę teisinę padėtį, profilius ir poreikius, taip pat rasti būdų jų pilietybės neturėjimui išspręsti.

REKOMENDUOJAMA ATLIKTI LIETUVOS PILIETYBĖS ĮSTATYMO PATAISAS IR Į JĮ ĮTRAUKTI APSAUGOS PRIEMONES, SKIRTAS UŽKIRSTI KELIĄ TAM, KAD VAIKAI GIMTŲ NETURĖDAMI PILIETYBĖS, numatant automatinį Lietuvos pilietybės suteikimą gimstant šalies teritorijoje gimusiems asmenims, kurie kitu atveju pilietybės neturėtų, pagal 1961 m. Konvencijos 1 straipsnio 1 dalies a) punktą arba suteikti pilietybę gavus prašymą pagal 1 straipsnio 1 dalies b) punktą. Lietuva taip pat gali nuspręsti toliau derinti kelis pilietybės įgijimo būdus. Nepaisant to, koks būdas ar jų derinys pasirinktas, svarbu, kad sąlygos, kurias šalies teritorijoje gimę asmenys be pilietybės privalo atitikti, neviršytų pagal 1961 m. Konvencijos 1 straipsnio 2 dalį leidžiamų sąlygų. Remdamasis 1961 m. Konvencijos 1 straipsnio 1 dalies a) punktu ir VTK 7 ir 3 straipsniais, JTVPK rekomenduoja valstybėms automatiškai suteikti pilietybę gimstant jų teritorijoje gimusiems vaikams, kurie kitu atveju pilietybės neturėtų.

REKOMENDUOJAMA PARENGTI GAIRES, KURIOMIS BŪTŲ UŽTIKRINTA, KAD LIETUVOS TEISĖS AKTAI BŪTŲ AIŠKINAMI TAIP, KAD GIMIMAS LIETUVOS ORLAIVYJE AR LAIVE būtų laikomas gimimu Lietuvos teritorijoje.

REKOMENDUOJAMA PAGREITINTI ASMENŲ BE PILIETYBĖS NATŪRALIZACIJĄ APSVARSTANT GALIMYBĘ SUŠVELNINTI REIKALAVIMUS. Pavyzdžiui, Lietuva raginama apsvarstyti galimybę sutrumpinti gyvenimo šalyje trukmę, kurios reikalaujama prieš įgyjant teisę į natūralizaciją, ir pašalinti tokias kliūtis kaip dideli mokesčiai ir egzaminai, pavyzdžiui, išplečiant parengiamuosius kursus asmenims be pilietybės ir sumažinant ar panaikinant mokesčius.

REKOMENDUOJAMA PERŽIŪRĖTI LIETUVIŠKĄ 1961 M. KONVENCIJOS VERTIMĄ, KAD JIS VISIŠKAI ATITIKTŲ JOS TIKSLĄ IR OBJEKTĄ. Proceso reikėtų remtis *travaux préparatoires*, JTVPK gairėmis ir ekspertų studijomis, kuriose išsamiai paaiškinamos Konvencijoje vartojamos sąvokos.

ASMENŲ BEPILIETYBĖS PADETIS

JTVPK regioninė atstovybė
Šiaurės Europai
Stokholmas, 2016 m. gegužė